

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
АГРАРНИХ НАУК
УКРАЇНИ

Тваринництво України:

СТАН,
ПРОБЛЕМИ,
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
(1991–2017–2030 рр.)

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ГАДЗАЛО Ярослав Михайлович
БАЩЕНКО Михайло Іванович
ГЛАДІЙ Михайло Васильович
ШПИЧАК Олександр Михайлович
ЖУКОРСЬКИЙ Остап Мирославович
КОСТЕНКО Олександр Іванович
РУДЕНКО Євген Володимирович
ПОМІТУН Іван Андрійович
МАРЧЕНКО Валерій Анатолійович
ПОЛУПАН Юрій Павлович
РУБАН Сергій Юрійович
ВИШНЕВСЬКИЙ Леонід Васильович
ВОЛОЩУК Василь Михайлович
СМИСЛОВ Сергій Юрійович
ВДОВИЧЕНКО Юрій Васильович
ЖАРУК Павло Григорович
БОЙКО Олександр Васильович
ГОНЧАР Олексій Федорович
ТЕРЕЩЕНКО Олександр Володимирович
КАТЕРИНИЧ Олег Олександрович
ГРИЦИНЯК Ігор Іванович
ТРЕТЯК Олександр Михайлович
СЕДЛО Григорій Михайлович
БУГЕРА Сергій Іванович

Тваринництво України:

СТАН,
ПРОБЛЕМИ,
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
(1991–2017–2030 рр.)

За редакцією
доктора сільськогосподарських наук,
академіка НААН
М. І. Бащенко

Київ
АГРАРНА НАУКА
2017

*Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту тваринництва НААН
14 грудня 2016 р. (протокол № 18)
і бюро Відділення зоотехнії НААН
13 квітня 2017 р. (протокол № 5)*

Рецензенти:

В. П. Рибалко – академік НААН;
В. І. Ладика – академік НААН;
М. Я. Єфіменко – член-кореспондент НААН

**Тваринництво України: стан, проблеми, шляхи розвитку
(1991–2017–2030 рр.)** / за ред. акад. НААН М. І. Башенка. – К.:
Аграр. наука, 2017. – 160 с.

ISBN 978-966-540-467-5

Висвітлено стан галузі, наведено аналіз ринку продукції тваринництва і перспективи її експорту, визначено цільові параметри розвитку галузей тваринництва та шляхи їх досягнення на основі комплексу організаційних заходів державної підтримки і регулювання, сучасної організаційно-функціональної системи селекції у тваринництві та прикладного наукового забезпечення.

Науково обґрунтовано необхідність розбудови системи логістики у ланцюзі виробництва – збут та зонального принципу організації виробництва.

Розраховано на керівників органів державного управління, спеціалістів АПК та науковців.

УДК 636

ISBN 978-966-540-467-5

© М. І. Башенко, 2017
© Державне видавництво
«Аграрна наука» НААН, 2017

Зміст

ВСТУП	7
Розділ 1. СТАН ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗІ	9
1.1. Коротка загальна характеристика галузі	9
1.2. Визначення основних проблем і негативних чинників розвитку галузі	9
1.3. Основні показники галузей тваринництва	11
1.4. Рівень забезпечення населення України харчовими продуктами тваринного походження	16
1.5. Система селекції у тваринництві	17
Розділ 2. НАПРЯМИ І ЦІЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ	20
2.1. Основні цільові параметри виробництва	20
2.1.1. Збільшення обсягів виробництва	20
2.1.2. Збільшення поголів'я тварин	20
2.1.3. Підвищення рівня продуктивності сільськогосподарських тварин	21
2.2. Аналіз ринку тваринницької продукції та перспективи розвитку її експорту	21
Розділ 3. МОЖЛИВІ МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГАЛУЗІ	28
Розділ 4. КЛЮЧОВІ СКЛАДОВІ ОБРАНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ	31
4.1. Завдання та форми державної підтримки розвитку галузі	31
4.2. Створення сучасної організаційно-функціональної системи селекції у тваринництві України	32
4.3. Забезпечення тваринництва кормовими ресурсами	39
Розділ 5. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ	41
5.1. Пріоритети і форми державної підтримки та регулювання	41
5.1.1. Розвиток крупнотоварного виробництва	42
5.1.2. Розвиток кооперативних формувань дрібнотоварних виробників	42
5.2. Прийняття необхідних законодавчих та інших нормативних актів	43
5.3. Прикладне наукове забезпечення	45
Розділ 6. РОЗВИТОК МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА	47
6.1. Сучасний стан і основні проблеми галузі	47
6.2. Цільові параметри та структура виробництва за категоріями виробників	51
6.3. Шляхи та способи вирішення завдань	52
6.3.1. Організаційно-селекційні заходи (система ідентифікації, створення централізованого автоматизованого племінного обліку)	52
6.3.2. Селекційні аспекти застосування кросбридингу	55
6.3.3. Організація виробництва, утримання та відтворення поголів'я	58

6.3.4. Особливості трансформації виробництва у дрібнотоварних господарствах	61
Розділ 7. РОЗВИТОК М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА	66
7.1. Сучасний стан і основні проблеми галузі	66
7.2. Основні цільові параметри виробництва	69
7.3. Шляхи та способи вирішення завдань	70
Розділ 8. РОЗВИТОК СВИНАРСТВА	76
8.1. Сучасний стан і основні проблеми галузі	76
8.2. Основні цільові параметри та структура виробництва	79
8.3. Шляхи та способи вирішення завдань	81
Розділ 9. РОЗВИТОК ВІВЧАРСТВА	93
9.1. Сучасний стан і основні проблеми галузі	93
9.2. Основні цільові параметри та структура виробництва	94
9.3. Завдання та шляхи їх вирішення	95
9.4. Роль дослідних господарств як бази ресурсного та інноваційного забезпечення галузі вівчарства	100
Розділ 10. РОЗВИТОК ПТАХІВНИЦТВА	101
10.1. Сучасний стан і основні проблеми галузі	101
10.2. Основні цільові параметри та структура виробництва	104
10.3. Заходи державного регулювання	106
10.4. Особливості трансформації виробництва у дрібнотоварних господарствах	107
Розділ 11. РОЗВИТОК РИБНИЦТВА У ВНУТРІШНІХ ВОДОЙМАХ УКРАЇНИ	110
11.1. Сучасний стан і основні проблеми галузі	110
11.2. Цільові параметри та завдання розвитку виробництва (вищощування) прісноводної риби	113
11.3. Шляхи та способи вирішення завдань	114
11.4. Оцінка резервів розвитку виробництва за різними напрямками прісноводної аквакультури та промислового рибальства внутрішніх водойм	117
Розділ 12. РОЗВИТОК КРОЛІВНИЦТВА ТА ЗВІРІВНИЦТВА	122
12.1. Сучасний стан і основні проблеми галузі	122
12.2. Основні цільові параметри та структура виробництва	130
12.3. Шляхи та способи вирішення завдань	131
Розділ 13. РОЗВИТОК БДЖІЛЬНИЦТВА	143
13.1. Сучасний стан, основні проблеми та цільові параметри розвитку галузі	143
13.2. Шляхи та способи вирішення завдань	147
ДОДАТКИ	150

Вступ

Галузь тваринництва, в якій формується близько 30% валового сільськогосподарського виробництва, займає важливе місце в аграрному комплексі економіки України. Її розвиток залишається важливою умовою продовольчої безпеки, сталого соціально-економічного стану держави та істотним резервом експорту сільськогосподарської продукції.

Незважаючи на певні економічні важелі щодо стимулювання виробництва продукції тваринництва та досягнення зоотехнічної науки, стан справ у колісах потужній в Україні галузі постійно погіршується, особливо в останні роки. У першу чергу це стосується таких сегментів, як молочне і м'ясне скотарство, вівчарство та свинарство, де ліквідовано значну частку сільськогосподарських підприємств, продовжується спад поголів'я тварин у господарствах усіх організаційних форм власності. Через подорожчання матеріально-технічних засобів виробництва відбувається зростання собівартості продукції, що за відсутності чіткої цінової політики, зменшення державної підтримки розвитку тваринництва, послаблення державного регулювання ринку продукції тваринницького походження призводить до зменшення мотивації ведення цієї галузі сільськогосподарського виробництва.

Ринок продукції тваринництва характеризується ціновою нестабільністю, низьким рівнем внутрішнього споживання та недостатньо розвиненою інфраструктурою.

Розвиток галузі тваринництва, порівняно з галуззю рослинництва дає більше можливостей для розширення асортименту продукції і відповідно створення доданої вартості на кожному з етапів у ланцюзі тваринницька сировина – заготівля – переробка – готова продукція – логістична складова (різні канали реалізації) – споживач.

Особливого значення ця специфічність галузі набуває в умовах проголошеної державної стратегії на збільшення частки експортної продукції з доданою вартістю в її загальному обсязі.

У книзі визначено основні напрями, завдання та шляхи розвитку галузей тваринництва, пріоритети і форми їх державної підтримки стимулювання збільшення виробництва тваринницької продукції в обсягах, що гарантують продовольчу безпеку держави, забезпечують споживання продуктів тваринного походження населенням країни на рівні фізіологічних норм та дозволяють збільшити їх експорт.

В умовах інтеграції держави у міжнародні структури, без рішучих кроків держави, спрямованих на стимулювання підвищення інвестиційної привабливості галузі, її технічну і технологічну модернізацію, гармонізацію вітчизняних стандартів щодо безпечності та якості продукції зі світовими вимогами, вона не здатна виконати свою основну функцію – забезпечення продовольчої безпеки країни та просування продукції тваринництва і продуктів її переробки на зовнішні ринки.

Стан та основні проблеми галузі

1.1. КОРОТКА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГАЛУЗІ

Характерною рисою галузі тваринництва є те, що вона функціонує у великому діапазоні – від промислового до натурального виробництва. Ринок продукції всіх видів характеризується незбалансованістю попиту і пропозиції та нерівномірністю внутрішнього споживання. Особливістю є зменшення обсягів виробництва продукції і поголів'я сільськогосподарських тварин, яке відбувається у господарствах усіх форм власності. Так, порівняно із показниками 1991 р. у 2016 р. в усіх категоріях господарств України вироблено молока всіх видів 10,3 млн т, реалізовано на забій худоби та птиці всіх видів у живій масі 3,29 млн т, або відповідно в 2,4 і 1,8 раза менше проти 1991 р.; чисельність поголів'я корів зменшилась у 4 рази і становила 2107,1 тис. гол., свиней – у 2,9 раза (6688,9 тис. гол.), овець і кіз – у 6,4 раза (1311,9 тис. гол.).

1.2. ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМ І НЕГАТИВНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

Основною проблемою галузі є зменшення її комерційної привабливості, що зумовлює спад виробництва продукції і поголів'я сільськогосподарських тварин у господарствах усіх форм власності.

До негативних чинників слід віднести:

- невідповідність закупівельних цін на продукцію тваринництва і ресурси для її виробництва, що ускладнює рентабельне ведення галузі та робить бізнес інвестиційно непривабливим;
- низьку платоспроможність населення;
- стійку тенденцію до збільшення експорту зернових, швидка окупність вкладених коштів та високий прибуток у рослинництві призводить до скорочення земель кормового клину;
- морально застарілі технологічні і технічні умови ведення ви-

робництва, що зумовлює високу енергоємність виробництва та високий рівень собівартості виробленої продукції;

- відсутність ефективного механізму державної підтримки сільськогосподарських виробників і регулювання цін на продовольство;
- недосконалий механізм державного регулювання імпорту продукції тваринництва, яка реалізується за значно нижчими цінами, що ставить вітчизняного товаровиробника у нерівні умови і спричиняє загрозу подальшого згортання виробництва;
- недосконалість нормативно-правової бази з організації ефективно діючої інфраструктури аграрного ринку, наявність численних посередницьких структур між сільськогосподарськими виробниками і кінцевими споживачами;
- відсутність вигідної для товаровиробника кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва;
- недостатність обсягів експорту м'ясомолочної продукції через невідповідність вітчизняної системи контролю за безпечністю та якістю продукції до світових стандартів і обмеженим рівнем диверсифікації;
- невідповідність потребам інноваційного розвитку системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для галузі тваринництва;
- недостатнє інтегрування виробництва, переробки і реалізації продукції тваринництва, що посилює нерівномірність одержання прибутків;
- ведення більшості галузей тваринництва переважно у діапазоні натурального виробництва в особистих селянських господарствах, що унеможлиблює застосування сучасних технологій виробництва;
- слабкий рівень інтеграційних процесів із сусідніми країнами, що уповільнює використання ефективних систем організації та побудови ефективної агрологістики.

Монопольне право встановлення цін на продукцію тваринництва промислової переробки чи на готові продукти у торговій мережі є руйнівним фактором для створення стійкої системи інтегрованих інтересів у ланцюгу його руху до кінцевого споживача.

Зважаючи на перелічені негативні фактори, величезний економічний потенціал галузі не використовується і наполовину, надзви-

чайно низькою залишається якість молочної сировини, яка на порядок нижча за європейські стандарти.

За останні роки в аграрному ринку практично не відбулося серйозних структурних змін через брак системних інвестиційних проєктів. Все це зумовлює нагальну потребу чітко визначити пріоритети розвитку галузі тваринництва та механізми їх державної підтримки з урахуванням специфіки ринкової економіки та вимог СОТ.

1.3. ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ГАЛУЗЕЙ ТВАРИННИЦТВА

МОЛОЧНЕ СКОТАРСТВО

Аналіз стану виробництва молока за категоріями свідчить, що основними виробниками цього продукту були господарства населення, на частку яких припадало 75% загального обсягу (рис. 1).

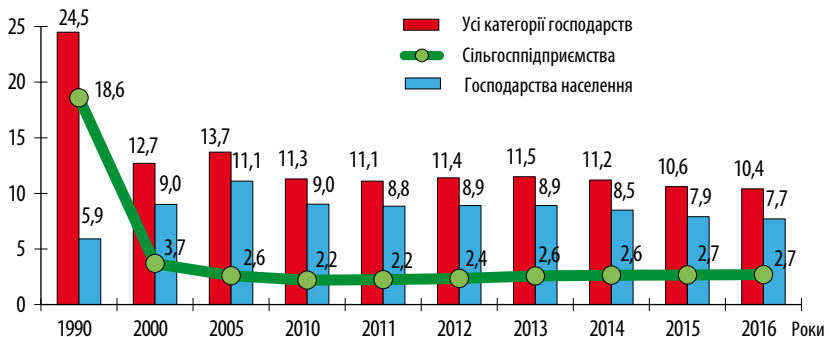

Рис. 1. Виробництво молока за категоріями господарств, млн т

Така ситуація спричиняє проблему якості молока, адже у господарствах населення вона значно нижча. Варто зауважити, що на початку 90-х років ХХ ст. ситуація була діаметрально протилежною, коли у сільськогосподарських підприємствах виробництво становило понад 70% молока.

СВИНАРСТВО

Основною проблемою галузі впродовж останніх десятиріч є зменшення поголів'я свиней (табл. 1). Так, порівняно із показниками 1990 р. в усіх категоріях господарств у 2016 р. чисельність свиней зменшилася майже втричі (від 19,4 до 6,7 млн гол.),

Таблиця 1. Чисельність поголів'я свиней у різних категоріях господарств

Показник	Поголів'я свиней		
	2015 р., тис. гол.	2016 р., тис. гол.	2016 р. до 2015 р., %
Сільгоспідприємства	3704,0	3572,5	96,4
Господарства населення	3375,0	3116,4	92,3
Усі категорії господарств	7079	6688,9	94,5

а виробництво свинини – у 2,3 раза і відповідає рівню 50-х років ХХ ст. Загальний дефіцит виробництва свинини нині становить близько 640 тис. т.

Основною причиною зменшення поголів'я свиней в Україні є збитковість виробництва свинини через високу її собівартість, що є наслідком застосування застарілих технологій у значній кількості сільськогосподарських підприємств.

ВІВЧАРСТВО

За останні 20 років вівчарство перетворилося у дрібнотоварне і 74% поголів'я утримується у господарствах населення. У 2016 р. вироблено 2064 т немитої вовни, що менше порівняно із 2015 р. на 9,1%.

У регіонах відсутня інфраструктура заготівельних і переробних підприємств продукції вівчарства, що унеможливує формування необхідних для сучасного ринку партій продукції для реалізації, їх підготовку та сертифікацію.

Істотним стримувальним фактором є обмежена площа сільськогосподарських угідь, зокрема так необхідних для овець пасовищ. Власники та орендарі розпайованих земель, призначених для пасовищ, переводять їх у рілля (понад 90% розораних земель).

Таблиця 2. Поголів'я овець у різних категоріях господарств на початок року

Показник	1991 р.		2001 р.		2016 р.	
	тис. гол.	%	тис. гол.	%	тис. гол.	%
Поголів'я, всього	7896,2	100	963,1	100	743,9	100
У тому числі:						
сільгоспідприємства	7164,1	90,7	412,4	42,8	181,4	24,4
господарства населення	732,1	9,3	550,7	57,2	562,5	75,6

Таблиця 3. Фактичне і необхідне виробництво продукції вівчарства, т

Показник	Фактичне виробництво, 2015 р.			Потреба згідно із нормативами МОЗ	Дефіцит до потреби споживання
	сільгосп-підприємства	господарства населення	усього		
Баранина	1796	5369	7365	42500	35135
Вовна	555	1715	2270	42500	41123

Рівень виробництва баранини на душу населення становить 30% норми МОЗ, потреба у вовні задовольняється лише на 10%. Збитковість підгалузі в останні роки сягає 72–73%. Дефіцит баранини становить 35,1 тис. т, вовни – 41,1 тис. т (табл. 3).

ПТАХІВНИЦТВО

Відповідно до результатів моніторингових досліджень розвитку галузі птахівництва в Україні визначено два потужні сектори (сегменти), які утворюють спеціалізовані підприємства та фермерські і присадибні господарства населення (рис. 2, 3). Так, за даними співвідношення виробництва основних товарів (харчових яєць та м'яса птиці) на підприємствах та у населення, починаючи з 90-х років минулого століття, добре видно, що дрібні та присадибні господарства істотно впливають на продовольчу безпеку країни. Особливо це стосується кризових періодів (2000 р.), коли частка виробництва продукції птахівництва у населення була найбільшою.

Отже, окрім потужного сектору у вигляді крупних птахівницьких підприємств істотно впливають на продовольчу безпеку держави

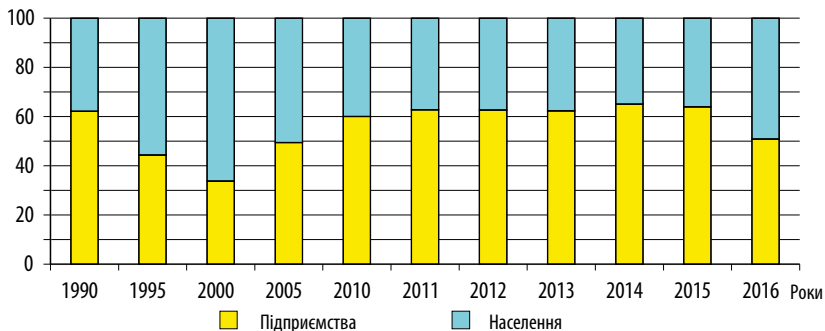

Рис. 2. Динаміка зміни структури обсягів виробництва яєць усіх видів за категоріями господарств в Україні, %

(за даними Державної служби статистики України)

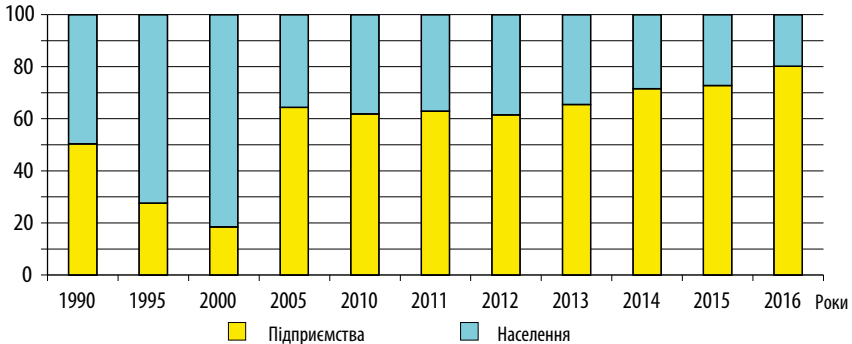

Рис. 3. Динаміка зміни структури обсягів виробництва м'яса усіх видів за категоріями господарств в Україні, %
(за даними Державної служби статистики України та власними розрахунками)

фермерські та присадибні господарства населення, які виробляють близько 45–50% харчових яєць та 30–35% м'яса різних видів сільськогосподарської птиці.

До основних проблем галузі відносять значне зростання собівартості продукції і низьку купівельну спроможність населення, що значно уповільнюють розвиток галузі. У результаті дії негативних чинників цілком допускається варіант зменшення виробництва у невеликих підприємствах, що не мають вертикальної інтеграції та не експортують свою продукцію. А відтак забезпечення зайнятості населення та розвиток сільських територій потребують додаткової уваги до забезпечення стабільного функціонування цього сегмента. Разом з тим, для спеціалізованих підприємств та агрохолдингів розширення експорту сприятиме їх розвитку.

КРОЛІВНИЦТВО І ЗВІРІВНИЦТВО

Нині у країні функціонує близько 30 кролівничих і звірівницьких приватних господарств та різноманітна мережа дрібних присадибних господарств, що забезпечує середньорічне виробництво м'яса кролів у живій масі 27 тис. т проти 120–130 тис. т у краді 70–90-ті роки ХХ ст.; шкурок: кролів – 4 млн шт., норок – 300 тис. шт., лисиць – 2, песця – 2 тис. шт., нутрій – 3 млн шт. На господарства населення припадає 97% виробництва м'яса кролів.

Найбільший розквіт галузі припадає на 60–80-ті роки ХХ ст. У цей період виробництво м'яса кролів становило понад 1 кг на душу

населення, але споживання, особливо у містах, було незначним, оскільки основна маса продукції вивозилася за межі України.

З 2011 р. спостерігалася стабілізація та нарощування поголів'я кролів, але у 2015 р. виникла тенденція до його зниження (табл. 4).

РИБНИЦТВО

Тривалий час характерною особливістю насичення рибного ринку України було домінантне значення імпортованої продукції, переважно морської риби, частка якої в окремі періоди становила понад 70–75% його загального обсягу (рис. 4).

Істотний вплив на загальне падіння обсягів виробництва рибної продукції в Україні спричиняли негативні явища у вітчизняному океанічному і морському рибодобувному промислі. Загальні втрати за цим напрямом рибогосподарської діяльності за останні десятиліття досягли рівня понад 800 тис. т, що більше ніж у 10 разів (у загальних обсягах вилову риби) перевищує падіння виробництва у рибному господарстві на внутрішніх водоймах.

Таблиця 4. Поголів'я кролів в Україні, тис. гол.

Роки	Господарства усіх категорій	Сільгосп-підприємства	Господарства населення
1991	6308,2	147,0	6161,2
2001	5557,1	29,2	5527,9
2011	5354,7	75,6	5279,1
2012	5642,7	124,4	5518,3
2013	5657,5	133,3	5524,2
2014	5735,4	174,2	5561,2
2015	5141,3	129,8	5011,5
2016	5042,9	131,4	4911,5

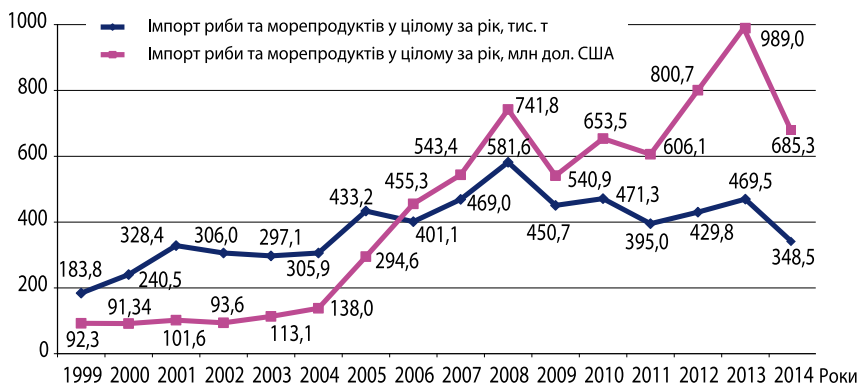

Рис. 4. Імпорт в Україну риби та морепродуктів (за період з 1999 по 2014 р.)

1.4. РІВЕНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ХАРЧОВИМИ ПРОДУКТАМИ ТВАРИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

Існуючий стан тваринництва зумовлює недостатній рівень виробництва продукції на душу населення (табл. 5), а також занадто високу частку м'яса птиці у загальній структурі його споживання (рис. 5, табл. 6).

Ще нижчий рівень споживання м'яса кроля: при нормі 2,5 кг на душу населення в рік фактично споживається 70 г, тобто у 35 разів менше за норму (табл. 7). Відповідний показник у країнах ЄС становить 2 кг.

За даними Держкомстату України, впродовж 2000–2008 рр. споживання риби і рибних продуктів на рік на душу населення збільшилося від 8,4 до 17,5 кг, що відбувалось практично за рахунок зростання імпорту морської риби (табл. 8). Протягом наступного періо-

Таблиця 5. Виробництво основних видів продукції тваринництва за роками, кг (на одну особу)

Показник	1990	2000	2005	2010	2012	2013	2013	2014	2015
М'ясо всіх видів (у забійній масі)	84,0	33,8	33,9	44,9	48,5	52,5	52,4	54,9	54,2
Молоко всіх видів	472	257	291	245	250	253	259	259	247
Яйця, шт.	314	179	277	372	419	431	443	456	392
Вовна	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

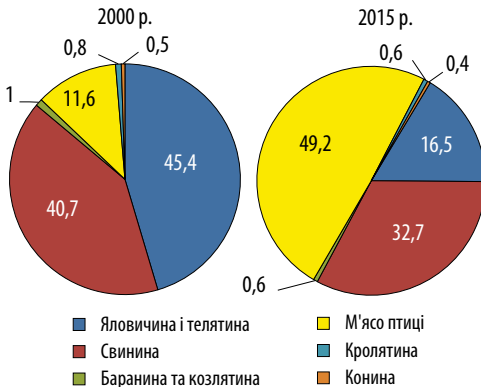

Рис. 5. Структура виробництва м'яса (% до загального виробництва)

Таблиця 6. Структура споживання м'яса

Показник	Річний рівень споживання на 1 особу, кг			
	норматив МОЗ	фактично (2015 р.)	до нормативу	
			+/-	%
М'ясо у забійній масі, всього	80,0	54,2	-25,8	67,8
У тому числі:				
яловичина	31,3	8,9	-22,4	28,4
свинина	30,0	17,8	-12,2	59,3
птиця	16,7	26,7	10	159,9
баранина	1,0	0,3	-0,7	30,0
інші види	1,0	0,5	-0,5	50,0

Таблиця 7. Потреба населення у м'ясі та наявність поголів'я кролів у господарствах різних форм власності України

Показник	Потреба	Фактично
М'ясо кроля, тис. т/рік	91,5	3,03
Поголів'я, млн гол.:		
кролів	56,9	5,1
кролематок	2,8	0,25

Таблиця 8. Споживання риби і рибних продуктів в Україні на душу населення за роками

Показник	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001
Споживання риби і рибних продуктів, кг/рік	17,5	7,3	3,5	4,3	5,9	8,4	11,0
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2015
	11,9	12,3	14,1	17,5	14,5	13,6	8,6

ду цей показник зменшився до 8,6 кг у 2015 р., що значною мірою пов'язано із загальним ускладненням соціально-економічної ситуації у державі, зокрема внаслідок світової фінансово-економічної кризи, зниження платоспроможності населення та скорочення імпорту риби і рибних продуктів в Україну – від 581,6 тис. т у 2008 р. до 348,5 тис. т у 2014 р.

Порівняно із середньосвітовим рівнем споживання риби і рибних продуктів (близько 17 кг за оцінкою FAO) показники споживання цієї продукції в Україні за 2010–2015 рр. (падіння показника від 14,5 до 8,6 кг) були меншими на 14,1–36,5%.

1.5. СИСТЕМА СЕЛЕКЦІЇ У ТВАРИННИЦТВІ

Крім валового виробництва продукції надзвичайно важливим в умовах інтеграції в систему світової торгівлі є конкурентоспроможність галузі, яка прямо залежить від продуктивності комерційних порід.

Досвід країн з розвиненим тваринництвом свідчить про:

- використання для виробництва продукції тваринництва власних породних ресурсів, відтворення й успішне вдосконалення яких забезпечується завдяки національним системам селекції;
- відповідність національних систем селекції вимогам ICAR, зокрема щодо функціонування централізованих баз селекційних даних з підконтрольного поголів'я тварин, яке у молочному скотарстві становить 50–80% усього поголів'я корів.

В Україні загальні правові, економічні та організаційні основи племінної справи у тваринництві, спрямовані на поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності галузі наразі урегу-

льовані єдиним законодавчим актом – Законом України «Про племінну справу у тваринництві». Однією з основних норм закону є забезпечення функціонування єдиної системи селекції у тваринництві, зокрема ідентифікації племінних тварин, племінного обліку, бонітування, оцінювання тварин за якістю потомства та іншими ознаками, формування інформаційної бази даних з племінної справи та періодичної публікації аналітичних відомостей з племінної справи у тваринництві.

Аналіз реалізації норм закону у практичній площині свідчить, що в сучасних умовах вони не виконуються у повному обсязі:

- не функціонує єдина система селекції у тваринництві;
- відсутнє державне управління і контроль у галузі племінної справи у тваринництві, оскільки ліквідовано спеціально уповноважений попередньою редакцією цього Закону орган виконавчої влади у галузі племінної справи у тваринництві – Головну державну племінну інспекцію, не функціонує інститут державних інспекторів з племінної справи через їх відсутність;
- відсутня Загальнодержавна програма селекції у тваринництві – організаційна основа племінної справи у тваринництві, яка розробляється на період 5–10 років, затверджується Законом України і здійснюється Кабінетом Міністрів України та є обов’язковою для виконання всіма суб’єктами племінної справи у тваринництві. Останню таку програму завершено у 2010 р.

У результаті, система селекції у тваринництві за ключовими складовими (ведення обліку продуктивності тварин, формування автома-

тизованих інформаційних баз даних, здійснення випробування та методологія оцінювання племінної цінності тварин, управління і підтримка з боку держави) не відповідає міжнародним стандартам і практично комплексно не діє, а галузь стає дедалі більш залежною від імпорту племінних ресурсів (табл. 9).

Таблиця 9. Залежність вітчизняних галузей від імпортного селекційного матеріалу (сперма, плідники, молодняк тощо)

Галузь	Частка імпорту генетичних ресурсів, %
Молочне скотарство	62
Свинарство:	
плідники	40
маточне поголів’я	15
Вівчарство	5
Промислове птахівництво:	
м’ясне	100
яєчне	84

Крім того, центральним органом виконавчої влади не забезпечується вимога закону щодо збереження племінних (генетичних) ресурсів за рахунок коштів Державного бюджету України в генофондних господарствах і стадах, банках сперми та ембріонів, генофондних банках шовкопрядів. Наслідок – критичне зменшення чисельності або повне зникнення аборигенних і локальних вітчизняних порід, що є порушенням Україною взятих у рамках міжнародної Конвенції зобов'язань щодо збереження біологічного різноманіття.

В Україні вже зникло 16 вітчизняних порід і порідних груп (14,3% світового списку) п'яти видів сільськогосподарських тварин, а саме: чотири породи коней – германо-бессарабська, ногайська, стрілецька та тарпан; чотири породні групи свиней – дніпровська, кролівецька, подільська й українська локальна популяція європейської коротковухої свині; три породи великої рогатої худоби – чорно-ряба подільська, гуцульська та українська біло-спинна; три породи овець – чунтук, мазаєвський меринос і решетилівська, дві породи кіз – асканійська мохерова і кримська. Лише 118 (20%) племінних породних популяцій перебувають поза зоною ризику істотного зменшення поголів'я.

Для урегулювання організаційних засад племінної справи, підвищення ефективності використання бюджетних коштів на підтримку селекції у тваринництві, суттєвого прискорення поліпшення генетичних і продуктивних якостей, збереження генофонду вітчизняного поголів'я сільськогосподарських тварин, збільшення обсягів штучного осіменіння корів і телиць у господарствах населення до 90–95% наявного поголів'я необхідне термінове запровадження сучасної системи селекції у тваринництві.

Напрями і цільові параметри розвитку галузі

Основним напрямом розвитку галузі є створення конкурентоспроможного виробництва, що забезпечує державні потреби та можливість експорту продукції тваринництва.

2.1. ОСНОВНІ ЦІЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ ВИРОБНИЦТВА

2.1.1. ЗБІЛЬШЕННЯ ОБСЯГІВ ВИРОБНИЦТВА

За видами:

- молоко всіх видів – від **10,4** до **16,0** млн т;
- м'яса в забійній масі, всього – від **2,35** до **4,53** млн т, зокрема:
 - яловичини – від **0,41** до **0,53** млн т;
 - свинини – від **0,88** до **1,93** млн т;
 - баранини – від **8,5** до **30,2** тис. т, зокрема **6–7** тис. т від м'ясних порід;
 - птиці – від **0,96** до **1,84** млн т;
 - м'ясо інших видів – від **0,1** до **0,2** млн т;
- вовни – від **2,3** до **8,1** тис. т;
- риби – від **40** до **110** тис. т;
- меду – від **64** до **90** тис. т.

2.1.2. ЗБІЛЬШЕННЯ ПОГОЛІВ'Я ТВАРИН

Для забезпечення збільшення валового виробництва продукції водночас із підвищенням продуктивності сільськогосподарських тварин потрібно збільшити їх чисельність:

- *молочних корів* – від 2,11 до 2,60 млн гол. (+490 тис. гол., у тому числі 295 тис. гол. у сільгосппідприємствах і 195 тис. гол. у господарствах населення). У сільгосппідприємствах збільшення досягти за рахунок: власного відтворення – 230 тис. корів (при збільшенні виходу телят на 100 корів від 75 до 85 гол.); закупівлі телиць у населення – 60–65 тис. гол. (за штучного осі-

- меніння 70% корів населення племінними бугаями) та імпорту високопродуктивних нетелей – 1 тис. гол. Чисельність корів у господарствах населення стабілізувати на рівні 1,8 млн гол.;
- **м'ясних корів** – від 20,9 до 30–31 тис. гол. за рахунок збереження тварин у племпідприємствах;
 - **свиней** – від 6,7 до 22 млн гол. (+15,3 млн гол.) переважно за рахунок сільгоспідприємств – від 3,8 гол. до 15 млн гол. (+11,2 млн гол.);
 - **овець** – від 0,7 до 2,3 млн гол. (+1,6 млн гол.) переважно за рахунок сільгоспідприємств – від 183 до 877 тис. гол. (+0,694 млн гол.).

2.1.3. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОДУКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН

Збільшити надій на корову за всіма категоріями господарств до 5780–5800 кг, а у сільськогосподарських підприємствах – до 7600 кг молока в рік, середньодобові прирости тварин при вирощуванні: молочної худоби – до 750 г, м'ясної худоби – до 1100; свиней – до 600; овець – до 270 г.

Підвищити рівень вовнової продуктивності овець до 3,5 кг за всіма категоріями господарств і до 3,8 кг у сільгоспідприємствах.

2.2. АНАЛІЗ РИНКУ ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЇЇ ЕКСПОРТУ

Поряд із дефіцитом продукції на внутрішньому ринку існує об'єктивна необхідність експорту високоякісної конкурентоспроможної тваринницької продукції, що спонукає виробників та інвесторів еволюціонувати в умовах ринкового середовища. Визначальними факторами, що зумовлюють експортний потенціал країни, є обсяги продукції внутрішнього виробництва та її якість; купівельна спроможність населення; співвідношення цін на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції; квоти чи інші обмежувальні чинники (ветеринарно-санітарні обмеження, нормативна база, форс-мажорні обставини тощо), а також спрямованість експорту відповідно до того чи іншого ринку.

Зовнішній ринок, на який поставляється продукція тваринництва, умовно можна розділити на такі сектори: країни СНД, Азії, Африки та Євросоюзу.

ПРОДУКЦІЯ СКОТАРСТВА

Виявляється, що тільки 43% молока, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами, можна вважати експортпридатним (клас екстра – 9,2% та вищий ґатунок – 33,8%). У натуральному виразі – близько 1,14 млн т. Оцінка експортного потенціалу молока і молочної продукції така – підвищення частки великотоварних сільськогосподарських підприємств у валовому виробництві сприяє збільшенню частки високоякісного молока у цій категорії виробників.

Ринок європейських країн, у зв'язку з євроінтеграцією України вимагає дотримання відповідних стандартів на сировину і готову продукцію. За даними Держкомстату України, якість молока, реалізованого переробним підприємствам 2015 р. за категоріями господарств, була такою (рис. 6, *табл. 10*).

Без урахування фактора дефіциту молока на внутрішньому ринку можна передбачити у перспективі збільшення експортного потенціалу за умови поступового нарощування загальної чисельності поголів'я корів рівня 2016 р. від 2,10 до 2,60 млн гол. та досягнення середньої молочної продуктивності корів на рівні 5800 кг. Такий варіант є найоптимістичнішим і дасть змогу довести виробництво молока у 2025 р. у сільськогосподарських підприємствах до 6,1 млн т. З урахуванням показника товарності молока (90%) і власної потреби на вживання молодняку загальна реалізація молока на переробні підприємства сягне 4,5–4,6 млн т, з якого 1,9–2,0 млн т буде придатним для експорту.

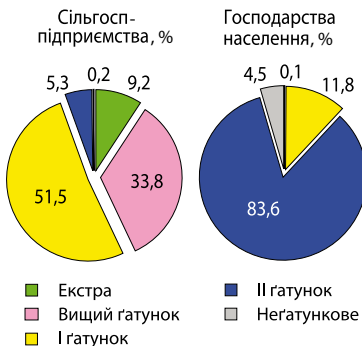

Рис. 6. Якість молока різних товаровиробників

Для зростання експорту молочної продукції слід репрофілювати та орієнтувати молочників з виробництва сирів на масло вершкове і сухе молоко, які користуються великим попитом у країнах СНД, Азії та Африки.

Таблиця 10. Молоко, реалізоване у 2015 р.

Показник	Сільгосп-підприємства	Господарства населення
Масова частка, %:		
жиру	3,59	3,48
білка	3,07	2,93
Ціна реалізації, грн/т	3499	2425

На фоні обмеженої ємності внутрішнього ринку, який наразі далекий від насичення молочною продукцією, збільшення грошових надходжень від експорту сприятиме розвитку скотарства і поліпшенню добробуту населення.

Сучасний рівень експорту яловичини становить 15–20 тис. т, тоді як прогнозований його рівень – до 30–35 тис. т. Для виходу на ринок ЄС продукції скотарства нині недостатньо квот і преференцій. Потрібно успішно пройти лабораторні дослідження – наприклад, комплекс тотальних досліджень великої рогатої худоби на губчасту енцефалопатію (BSE). Тобто, щоб продавати яловичину в ЄС, необхідна перевірка всіх виробників. На практиці це означає, що для проведення лабораторних досліджень щороку слід витратити понад 20 млн грн на аналізи від 350 тис. гол. худоби.

Вітчизняний ринок м'ясної продукції демонструє протилежні тренди. Виробництво яловичини зменшується із року в рік. Через скорочення сумарних обсягів виробництва м'яса великої рогатої худоби (морожена і свіжа яловичина) більш ніж на 30% (від 66,7 до 46,7 тис. т) експортний потенціал яловичини є мінімальним.

За досягнення прогнозованих до 2025 р. показників зростання виробництва молока та яловичини (за фактичними діючими цінами) виробництво валового продукту за рахунок галузі скотарства у грошовому виразі орієнтовно становитиме близько 27,9 млрд грн, зокрема: по молоку – $5,4 \text{ млн т} \times 4,5 \text{ грн/кг} = 24,3 \text{ млрд грн}$, по яловичині – $120 \text{ тис. т} \times 30 \text{ грн/кг} = 3,6 \text{ млрд грн}$.

ПРОДУКЦІЯ СВИНАРСТВА

Передумовою для збільшення експорту свинини є постійна тенденція до зростання її промислового виробництва. Останнє досягається передусім завдяки введенню у виробництво п'яти нових комплексів і перспективи подальшого будівництва (наприклад, в Одеській області) та реконструкції виробничих потужностей галузі.

Річна квота на безмитний імпорт до країн Євросоюзу становить 40 тис. т свинини, але вона, ймовірно, не буде освоєна повною мірою через невідповідність вимогам нормативних документів (розруб та класифікація туш тощо). Крім того, істотним фактором ризику виробництва свинини на експорт є виникнення спалахів захворювання тварин на африканську чуму.

Виходячи з наведених обставин, основними завданнями розвитку експортно орієнтованого виробництва повинні бути:

- збільшення частки сільськогосподарських підприємств у валовому виробництві свинини із концентрацією виробництва, досягнення високої продуктивності тварин і показників продуктивності праці як основи зниження собівартості свинини та підвищення її прибутковості;
- знаходження нових ринків збуту для традиційного експорту напівтушами, оскільки при поставках до країн ЄС закупівельна ціна невисока. Актуальними країнами експорту свинини можуть стати ринки давніх партнерів – Молдови, Грузії, перспективними є ринки Китаю, Гонконгу, Японії, Південної Кореї, В'єтнаму та країн Африки;
- для отримання кращих результатів від експорту, в першу чергу до країн ЄС, необхідна модернізація технології переробки туш у напрямі збільшення її глибини до товарних кондицій, прийнятих у цих країнах, використання вакуумної технології тощо;
- розроблення сертифікованої системи розрубки туш і забою свиней;
- забезпечення ветеринарного благополуччя у сільгоспдприємствах і господарствах населення;
- вивчення ветеринарних вимог країн-імпортерів, узгодження ветеринарних сертифікатів тощо.

ПРОДУКЦІЯ ВІВЧАРСТВА

Порівняно з іншими підгалузями тваринництва вівчарство є таким, що найменше (менше 10%) використовує експортну квоту, а лише європейська квота нині становить 1,5 тис. т.

Обмежувальними чинниками є низьке загальне виробництво на сучасному етапі та невідповідність наявних умов виробництва сертифікаційним нормам експорту. Найперспективнішим напрямом на даному етапі вбачається експорт баранини від м'ясних порід, оскільки через високу ціну вітчизняний попит на неї практично відсутній. Одним із найбільш перспективних напрямів експортування баранини вітчизняного виробництва є країни ісламського світу, які мають значну потребу в м'ясі баранини з відповідною сертифікацією (м'ясо «Халяль»). Цей напрям експорту також обмежений специфічними умовами, необхідними для виробництва м'яса категорії «Халяль» як у сфері виробництва, так і переробки.

За досягнення прогнозованих згідно зі стратегією показників зростання виробництва продукції та діючих цін, виробництво валового продукту за рахунок галузі тваринництва у грошовому виразі

становитиме близько 40 млрд грн за всіма видами, зокрема: по молоку – $5,4 \text{ млн т} \times 4,5 \text{ грн/кг} = 24,3 \text{ млрд грн}$, по яловичині – $120 \text{ тис. т} \times 30 \text{ грн/кг} = 3,6 \text{ млрд грн}$, по свинині – $280 \text{ тис. т} \times 30 \text{ грн/кг} = 8,4 \text{ млрд грн}$, по баранині – $30,2 \text{ тис. т} \times 50 \text{ грн/кг} = 1,51 \text{ млрд грн}$.

Визначальними факторами, що зумовлюють експортний потенціал, є обсяги продукції внутрішнього виробництва та її якість; купівельна спроможність населення; співвідношення цін на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції; квоти чи інші обмежувальні чинники (ветеринарно-санітарні обмеження, нормативна база, форс-мажорні обставини тощо), а також спрямованість експорту відповідно до того чи іншого ринку.

ПРОДУКЦІЯ КРОЛІВНИЦТВА І ЗВІРІВНИЦТВА

Експорт-імпорт кролятини. Експорт поступово зростав і в 2015 р. становив 26,1 т. Імпорт здійснювався із Франції і сягав 75 т у 2013 р., 22,6 т – у 2014 р., а за 5 міс. 2015 р. імпорту взагалі не було. Збільшенню експорту сприяє низька валютна вартість м'яса на міжнародному ринку. Але через складність сертифікації забійних цехів згідно з європейськими вимогами в Україні лише бойня компанії «Кролікофф» відповідає європейським вимогам.

Експорт-імпорт хутра. Згортання ринку в останні роки особливо помітне на тлі його недавнього бурхливого розвитку – на 20–30% на рік і перспектив стати одним із ключових у Європі. Рентабельність в українських звірівницьких господарствах трималася у діапазоні 40–300%, що цілком відповідало європейському показнику. Водночас хутряне виробництво в Європі продовжує зростати щороку на 5% синхронно зі зростанням цін, які за післякризовий період встигли піднятися на 18–45% залежно від якості хутра і виду тварини.

Обсяг світового ринку хутровини в монетарному обчисленні становить 16–17 млрд дол., у ньому частка європейського ринку – близько 30%. Світовий роздріб прогнозує черговий виток зростання, хутро знов у фаворі – досить згадати покази високої моди сезону 2015–2016 рр. у Нью-Йорку, Мілані або Парижі, де у 70% колекцій було наявне хутро. На тлі цього ажіотажу в Європі відчувається дефіцит виробників: у багатьох європейських країнах на законодавчому рівні накладено тимчасовий або постійний мораторій на виробництво хутра через високу активність захисників тварин.

На експорт йде дві третини усіх шкурок. Хутро українського виробництва збувають на аукціонах, організованих світовими аукціон-

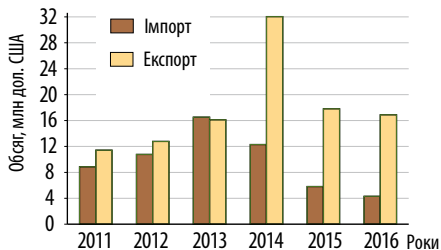

Рис. 7. Динаміка обсягів експорту та імпорту хутряної сировини в Україні

позначається рівень якості. Ціна українських шкурок на міжнародних аукціонах стартує від 25 євро. Аналоги імпортного виробництва цінуються на 30–100% дорожче (рис. 7).

Орієнтація вітчизняних хутровиків на зарубіжний ринок збуту зрозуміла: аукціони приносять валютну виручку, що в умовах нестійкого курсу принципово важливо. Експорт хутра в Україні відчутно перевищує його імпорт.

Так, за 2016 р. обсяги експорту, як свідчить Держстат України, становили 16,8 млн дол. США, імпорту – 4,3 млн дол. США. Проте порівняно із періодом за січень – вересень 2014 р. експорт та імпорт скоротилися на 35,0 і 52,7% відповідно.

У цілому зовнішньоекономічна діяльність України за групою товарів «Хутро, вироби з нього» вирізняється мобільністю. Україна проводить активну політику щодо імпорту й експорту хутрової сировини і хутряних виробів з країнами Європи та Сходу. Найбільшим імпортером хутрової сировини та експортером хутрового напівфабрикату є Німеччина, а експортером хутрової сировини – Польща. Однак частка імпортно-експортних операцій у загальному обсязі зовнішньоекономічної діяльності України не перевищує 0,05%. Останнім часом простежується тенденція до збільшення експорту хутрової сировини з України і зменшення частки експорту хутрового напівфабрикату. Основною причиною нестабільної ситуації імпортно-експортної діяльності у хутровій галузі є зменшення попиту населення на дороговартісні вироби із натурального хутра. У такій ситуації потужні підприємства знаходять вихід у переробці давальницької сировини і здійсненні толінгових операцій з компаніями Європи.

ними центрами: «Союзпушнина» (м. Санкт-Петербург), Копенгагенським хутряним центром, Фінським хутровим центром, American Legend (США, Сіетл), а також на Північно Американському хутровому аукціоні (NAFA). Українське хутро на цих майданчиках коштує дешевше, ніж сировина з інших країн, –

ПРОДУКЦІЯ ПТАХІВНИЦТВА

Виробництво м'яса. Продукція птахівництва експортується до Іраку, Єгипту та в країни Європи. Разом з цим необхідно зазначити, що зараз у країнах ЄС значно зростає виробництво курчат-бройлерів з повільним ростом та курчат-ростерів із терміном вирощування – 73–84 доби. Саме такі сучасні тенденції значно скорочують привабливість традиційних бройлерів «українського» походження (табл. 11).

Виробництво яєць на експорт. За 2016 р. Україна експортувала 50,6 тис. т яєць птиці (за інформацією Державної фіскальної служби України). Це менше, ніж у минулому 2015 р. – 58,1 тис. т яєць птиці на загальну суму 110 млн дол. Найбільшим імпортером даного продукту залишаються ОАЕ – на 13,6 млн дол. США, частка рівна 45,2%, далі Ірак – на 9,7 (32,3%), на третьому місці розмістився Катар – 1,97 млн дол. США (6,6%).

За цей період Україна купувала яйця (3,6 тис. т) в Німеччині, Болгарії та Словаччині на загальну суму 13,3 млн дол. США.

Треба зазначити, що відповідно до сучасних тенденцій країни ЄС мінімізують імпорт харчових яєць, отриманих при утриманні курей у кліткових батареях традиційного типу, і значно збільшують власне виробництво при використанні «оснащених» кліткових батарей, «колоніальних» кліток, багатоярусної підлоги з безвигульним та вільно вигульним утриманням. На жаль в Україні, в умовах промислового виробництва харчових яєць, використовують лише «застарілі» кліткові батареї традиційного типу.

До 2030 р. планується збільшення попиту на харчові яйця, особливо зросте експортний потенціал до 15,6 млрд шт. (майже у 19 разів), що буде сприяти збільшенню їх валового виробництва у 1,6 раза порівняно з 2016 р. до 23,9 млрд шт.

Таблиця 11. Баланс попиту і пропозиції м'яса птиці в Україні (січень–жовтень 2016 р.), тис. т

Показник	Усього м'яса	У т. ч. птиці
Попит на продукцію	2021	1035
Внутрішній ринок, всього	1775	835
У тому числі:		
фонд споживання	1770	832
інше споживання	5	3
зовнішнього ринку (експорт)	246	200
Запропоновано продукції	2021	1035
Внутрішній ринок, всього	1874	965
У тому числі:		
власне виробництво	1874	965
зовнішнього ринку (імпорт)	147	70

Можливі моделі трансформації галузі

Головною метою розвитку галузі тваринництва до 2025 р. повинно стати її перетворення в інвестиційно привабливий сегмент агропромислового виробництва, який забезпечує продовольчу безпеку держави.

Основний напрям стабілізації і розвитку галузі – це розвиток великих інвестиційно привабливих виробників. Саме вони можуть забезпечити застосування сучасних технологій для досягнення високої продуктивності тварин і рентабельності виробництва та створення, наприклад, «молочних» і «м'ясних» поясів у регіонах України із залученням господарств населення та інших товаровиробників.

Розглядаючи можливі моделі трансформації галузі, можна виділити такі варіанти.

Перший – залишити все як є. Прогнозованим наслідком такого підходу буде переважання виробництва молока та яловичини в особистих селянських господарствах зі збереженням у них переважно натурального екстенсивного господарювання, що ґрунтується на ручній праці, відсутності можливості застосування передових інтенсивних технологій та складнощях з реалізацією виробленої продукції.

Варіацією цього напрямку є паралельне розширення імпорту тваринницької продукції. У цьому разі імпортна продукція, як більш конкурентоспроможна, неодмінно витіснить вітчизняну, що створить загрози національним інтересам, національній безпеці та проявитиметься в істотному скороченні внутрішнього валового продукту. Це призведе до зменшення основних виробничих фондів у галузях виробництва і переробки продукції тваринництва та істотної залежності від кон'юнктури зовнішніх ринків, від чого застерігає Закон України «Про основи національної безпеки України».

Отже, такий варіант не зможе забезпечити продовольчу безпеку країни, розвинути її експортні можливості галузі.

Другий – пріоритетний розвиток фермерського сектору виробництва. Оскільки нинішня його частка у виробництві тваринницької продукції становить близько 1%, він потребує надзвичайно тривалого часу для будівництва нових фермерських приміщень промислового типу. У підсумку, реалізація цього напряму потребує вдосконалення існуючих форм цінової, фінансово-кредитної та бюджетної політики, значних кредитних коштів, що робить цей напрям малопродуктивним.

Третій – пріоритетний розвиток промислового крупнотоварного виробництва з одночасним державним стимулюванням кооперативної форми виробництва фермерськими й особистими селянськими господарствами продукції переважно органічного походження. Крім того, створюється можливість розв'язання таких актуальних проблем, як підвищення ефективності виробництва та якості продукції у дрібнотоварному секторі, зайнятості сільського населення і соціальних питань.

Цей варіант вбачається **як найбільш прийнятний** з огляду на перспективу до 2030 р. і можливий на основі реалізації концептуальних засад зонального розвитку підгалузей тваринництва із використанням основних принципів агрологістики, стабільної державної підтримки у вирішенні пріоритетних завдань за прикладом західних країн, обґрунтування необхідності рівних економічних умов для всіх учасників аграрного ринку.

У рамках цього варіанта, на підставі аналізу залежностей зміни чисельності поголів'я великої рогатої худоби за категоріями господарств та продуктивності корів, можливі прогнози за такими сценаріями розвитку виробництва продукції скотарства:

перший – збереження існуючої, а в останні два роки прогресуючої, тенденції спаду поголів'я великої рогатої худоби. При цьому все ж таки відбувалось поступове зростання продуктивності корів (рис. 8).

За таких умов можна прогнозувати валове виробництво молока до 2025 р. на рівні 11,5 млн т. Цей варіант розглядається як можливий, але він не може забезпечити суспільні потреби у молоці та яловичині;

другий – **більш прийнятний** варіант. Водночас із зростанням середнього надою від корів (у сільгосппідприємствах до 7600 кг/гол., у господарствах населення – до 5100 кг/гол.) забезпечити збільшення

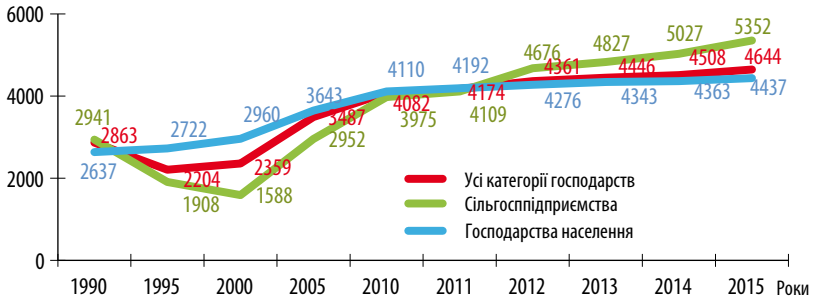

Рис. 8. Продуктивність корів за категоріями господарств, кг/гол.

їх чисельності від 2,11 (фактично у 2016 р.) до 2,60 млн гол., зокрема у сільгоспідприємствах – до 800 тис. гол. (30% загальної чисельності). Поголів'я корів у господарствах населення має бути стабілізоване на рівні 1,8 млн гол. Це дасть можливість збільшити валове виробництво молока до 16 млн т, у тому числі від корів – до 15,3 млн т, і забезпечити внутрішнє виробництво молока і молочних продуктів на одну особу згідно із рекомендованими нормами – до 380 кг.

Цей варіант є більш ефективним і найбільшою мірою відповідає інтересам держави та всього суспільства.

Ключові складові обраної моделі розвитку

4.1. ЗАВДАННЯ ТА ФОРМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

Державна підтримка має бути спрямована на:

- заохочення ведення тваринництва всіма суб'єктами господарювання, створення додаткових робочих місць і спрямовуватися за визначеними пріоритетними напрямками розвитку галузі;
- забезпечення прибуткової діяльності сільгоспвиробників та збільшення ємності ринку продуктів тваринного походження.

Основною формою здійснення державного управління є реалізація державних цільових програм (ми) у галузі тваринництва.

Нагальними завданнями є:

- підвищення ролі професійних і громадських організацій у здійсненні захисту інтересів виробників тваринницької продукції з питань ціноутворення, оподаткування, експортних та імпорتنих операцій;
- розширення співробітництва із зарубіжними професійними і громадськими організаціями, науковими установами в галузі тваринництва та участі суб'єктів тваринництва в європейських офіційних структурах;
- гармонізація регламентної бази виробництва продукції тваринництва з європейськими стандартами;
- забезпечення з боку спеціально уповноваженого органу державного контролю за станом і вдосконаленням виробничих і племінних ресурсів тваринництва.

Ринковими механізмами управління виробництвом продукції тваринництва й обсягів внутрішнього споживання повинно стати регулювання попиту і пропозиції на тваринницьку продукцію та продовольчі товари завдяки застосуванню:

- фінансових та товарних інтервенцій;

- біржових, тендерних або конкурсних закупівель для державних потреб і виконання міждержавних зобов'язань;
- державних дотацій виробництва сільгосппродукції, яка є об'єктом державного регулювання;
- державних субсидій для закупівель продуктів тваринного походження малозабезпеченим верствам населення;
- створення Фонду підтримки тваринництва та Фонду підтримки рибного господарства із відрахуванням у розмірі 1% вартості реалізованої відповідної продукції.

4.2. СТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ СЕЛЕКЦІЇ У ТВАРИННИЦТВІ УКРАЇНИ

Поліпшення генетичних якостей сільськогосподарських тварин є одним із вирішальних факторів ефективного ведення галузі тваринництва, про що свідчить практика країн з високопродуктивним тваринництвом. Зокрема, слід підкреслити, що виробництво продукції тваринництва у цих країнах ґрунтується на використанні власних породних ресурсів, успішне вдосконалення і відтворення яких забезпечується національними системами селекції. Немає жодної країни, де відсутня власна система одержання, оцінювання і відтворення породних племінних ресурсів, як це є в Україні. Все зазначене зумовлює необхідність якнайшвидшого запровадження сучасної вітчизняної системи селекції у тваринництві і використання у виробничому процесі переважно вітчизняних породних ресурсів та потребує невідкладної реалізації розробленого науковцями НААН проекту «Сучасна організаційно-функціональна система селекції у тваринництві України», який пройшов широке громадське обговорення, схвалений Президією НААН та науково-експертною радою з тваринництва Мінагрополітики України.

ПРОЕКТ

«ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА СЕЛЕКЦІЇ У ТВАРИННИЦТВІ УКРАЇНИ»

Мета. Проект «Організаційно-функціональна система селекції у тваринництві України» (далі – проект) передбачає розроблення моделі організаційно-функціональної системи селекції у тваринництві України, яка відповідає міжнародним стандартам за такими параметрами:

- ведення офіційного обліку продуктивності тварин;
- система комплексного оцінювання тварин та офіційного оцінювання за типом;
- система випробування, методологія оцінювання та визначення племінної цінності тварин.

Реалізація проекту забезпечить:

- створення і формування інформаційних автоматизованих баз даних про племінні (генетичні) ресурси способом державної реєстрації племінних і підконтрольних тварин та внесення відповідних даних про них до державних книг племінних тварин;
- організацію офіційного обліку тварин та оцінювання їх продуктивності відповідно до вимог Міжнародного комітету з реєстрації тварин (ICAR);
- відновлення селекції бугаїв-плідників згідно з вимогами Міжнародного комітету з реєстрації тварин (ICAR);
- використання у виробничому процесі переважно вітчизняних порід тварин;
- підвищення конкурентоспроможності вітчизняних племінних (генетичних) ресурсів;
- зменшення залежності країни від імпорту племінних (генетичних) ресурсів;
- запобігання розповсюдженню генетичних дефектів тварин і формуванню у молочному скотарстві голштинської монопороди, яку намагаються розводити навіть за неприйнятних для цієї породи умов.

Завдання проекту

Впровадження у господарствах з розведення великої рогатої худоби моделі автоматизованої системи «Державні книги племінних тварин», розробленої Інститутом розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН.

Створення і функціонування централізованої автоматизованої інформаційної системи, призначеної для формування бази даних про племінні (генетичні) ресурси, проведення централізованого оцінювання племінної (генетичної) цінності тварин та державної реєстрації племінних і підконтрольних тварин (далі – АІС «Реєстр племінних тварин»). АІС «Реєстр племінних тварин» містить інформацію відповідно до вимог чинного законодавства, пов'язану з оцінюванням тварин та веденням племінного обліку.

Створення єдиної централізованої бази даних завдяки об'єднанню зусиль двох державних підприємств:

Державне підприємство «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин», яке знаходиться у відомчому підпорядкуванні Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та веде Єдиний державний реєстр тварин. Держателем цього Реєстру є Міністерство аграрної політики та продовольства України, адміністратором – Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів;

Державне підприємство «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН».

З метою приведення системи ідентифікації тварин в Україні у відповідність до чинного законодавства України та міжнародних стандартів заощадження державних коштів доцільно знову підпорядкувати ДП «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин» безпосередньо Міністерству аграрної політики та продовольства України – органу, який рівною мірою відповідає за вирішення як ветеринарних, так і селекційних завдань.

Створити на його основі та ДП «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН» державне підприємство **Центральний інформаційний центр тваринництва України** з функціями забезпечення ідентифікації та реєстрації тварин і головного галузевого селекційно-інформаційного центру. Зосередити в ньому ведення Державного реєстру суб'єктів племінної справи у тваринництві, Державного реєстру селекційних досягнень, державних книг племінних тварин та Державного реєстру тварин.

Впровадження єдиної централізованої автоматизованої інформаційної системи у тваринництві дасть можливість:

- уникнути дублювання інформації відповідно до європейських стандартів;
- отримувати інформацію та документи на тварину за принципом «єдиного вікна»;
- мінімізувати витрати на розроблення і придбання програмно-технічного комплексу, а також створення додаткової організаційної інфраструктури;
- зменшити витрати на її ведення за рахунок використання вже

існуючої телекомунікаційної мережі і розгалуженої інфраструктури Агентства з ідентифікації;

- уникнути можливості синхронізації даних між різними автоматизованими системами, що є необхідним за умови обробки одних і тих самих даних у різних системах;
- використання єдиної системи класифікації та кодування інформації, пов'язаної з племінною справою у тваринництві.

Формування інформаційної бази даних про племінні (генетичні) ресурси, яка містить:

- інформацію про реєстрацію тварин у Єдиному державному реєстрі тварин;
- державну реєстрацію племінних і підконтрольних тварин у державних книгах племінних тварин.

Розроблення відповідних процедур та методології державної реєстрації племінних і підконтрольних тварин у державних книгах племінних тварин та проведення оцінювання племінної (генетичної) цінності тварин.

РЕСУРСИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ (додаток 1)

Виконавець робіт з реалізації проекту – Державне підприємство «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН».

Учасники реалізації проекту:

- Міністерство аграрної політики та продовольства України;
- Національна академія аграрних наук України;
- структурні підрозділи з питань агропромислового розвитку Вінницької, Волинської, Київської, Львівської, Полтавської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької та Чернігівської обласних державних адміністрацій;
- суб'єкти племінної справи;
- Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН;
- Державне підприємство «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН»;
- Державне підприємство «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин»;

- суб'єкти племінної справи у тваринництві, яким присвоєно статус селекційного центру з тваринництва та підприємства (об'єднання) з племінної справи у тваринництві (приватне акціонерне товариство «Науково-виробниче об'єднання по племінній справі і прогресивних технологіях у тваринництві «Прогрес», Львівський науково-виробничий центр «Західплен-ресурси» (у формі товариства з обмеженою відповідальністю), Інститут тваринництва НААН, Інститут тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова «Асканія-Нова» – Національний науковий селекційно-генетичний центр з вівчарства (далі – регіональні центри);
 - громадська спілка «Асоціація з племінної справи у тваринництві України»;
 - лабораторії з визначення якості тваринницької продукції (Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, Інститут тваринництва НААН, Інститут тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова «Асканія-Нова» – Національний науковий селекційно-генетичний центр з вівчарства та лабораторія молока Львівської дорадчої служби);
 - лабораторія генетичної експертизи (Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН);
 - діючі племпідприємства Вінницької, Волинської, Київської, Полтавської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької та Чернігівської областей (далі – обласні центри з тваринництва). У тих областях, де відсутні суб'єкти господарювання, які надають послуги з племінної справи у тваринництві, забезпечити створення таких суб'єктів до кінця 2017 р.
- Фінансове забезпечення реалізації проекту:
- використання бюджетних коштів, передбачених у Державному бюджеті України в межах діючих бюджетних програм, головними розпорядниками яких є Мінагрополітики та НААН;
 - інші джерела фінансування, не заборонені чинним законодавством України.

Об'єкти реалізації проекту:

- тварини молочного та молочно-м'ясного напрямів продуктивності, що підлягають реєстрації й оцінюванню, усього близько 126,5 тис. гол., зокрема корів – близько 50 тис. гол.: українська чорно-ряба молочна, українська червоно-ряба молочна, україн-

ська бура молочна, українська червона молочна, голштинська, айрширська, червона степова;

- тварини м'ясного напрямку продуктивності, що підлягають реєстрації та оцінюванню, усього близько 10 тис. гол., зокрема корів – близько 4 тис. гол. поліської м'ясної, абердин-ангуської, світлої аквітанської, української м'ясної, сірої української, південної м'ясної, шароле, лімузин та інших порід.

Заходи щодо реалізації проекту:

1. Розроблення технічного завдання на створення автоматизованої системи «Державні книги племінних тварин», АІС «Реєстр племінних тварин» та програмного забезпечення (Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, Державне підприємство «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН», Державне підприємство «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин»).

2. Організаційні заходи щодо забезпечення взаємодії учасників проекту згідно з додатком 1.

3. Розроблення процедур формування інформаційної бази даних про племінні (генетичні) ресурси (НААН, Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, Державне підприємство «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН», Державне підприємство «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин»).

4. Розроблення процедур обміну інформацією між АІС «Реєстр племінних тварин» та Єдиним державним реєстром тварин (Державне підприємство «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН», Державне підприємство «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин»).

5. Проведення навчання фахівців суб'єктів племінної справи у тваринництві з питань ведення племінного обліку тварин (Мін-агрополітики, НААН, структурні підрозділи з питань агропромислового розвитку Вінницької, Київської, Полтавської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської та Чернігівської обласних державних адміністрацій, Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН).

6. Розроблення процедур формування інформаційної бази даних про племінні (генетичні) ресурси та проведення оцінювання їх племінної цінності (Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, Державне підприємство «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН»).

7. Розроблення методології проведення оцінювання племінної (генетичної) цінності тварин (НААН, Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, Державне підприємство «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН»).

8. Розроблення процедур державної реєстрації племінних тварин у державних книгах племінних тварин (НААН, Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, Державне підприємство «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН», Державне підприємство «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин»).

9. Забезпечення ведення офіційного автоматизованого обліку тварин у стадах суб'єктів племінної справи у тваринництві з розведення великої рогатої худоби (структурні підрозділи з питань агропромислового розвитку Вінницької, Київської, Полтавської, Хмельницької, Черкаської та Чернігівської обласних державних адміністрацій, власники племінних тварин, селекційні центри).

10. Організація і проведення випробувань бугаїв-плідників відповідно до вимог нормативно-правових актів для відновлення селекції бугаїв-плідників (Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, селекційні центри).

11. Технічне оснащення комп'ютерною й офісною технікою державного підприємства «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН» для забезпечення адміністрування АІС «Реєстр племінних тварин» (Мінагрополітики, НААН).

12. Технічне дооснащення підприємств (лабораторій) генетичного контролю та оцінювання якості тваринницької продукції Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, Інституту тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова «Асканія-Нова» – Національного наукового селекційно-генетичного центру з вівчарства та Інституту тваринництва НААН (Мінагрополітики, НААН).

13. Формування інформаційної бази даних про племінні (генетичні) ресурси та проведення оцінювання їх племінної цінності (Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, Державне підприємство «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН»).

14. Внесення змін до діючих або прийняття нових нормативно-правових актів з питань племінної справи у тваринництві з метою адаптації їх до законодавства ЄС (Мінагрополітики, НААН).

Користувачі інформаційної бази даних про племінні (генетичні) ресурси:

- суб'єкти племінної справи у тваринництві – власники племінних тварин;
- підприємства (лабораторії) генетичного контролю;
- підприємства (лабораторії) з оцінювання якості тваринницької продукції;
- підприємства (об'єднання) з племінної справи у тваринництві;
- контрольно-випробувальні станції;
- галузеві, породні асоціації, кооперативи;
- суб'єкти підприємницької діяльності – власники неплемінних тварин;
- Мінагрополітики України;
- НААН;
- Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН.

Очікувані результати реалізації проекту

1. Забезпечення тваринництва України власними високоякісними конкурентоспроможними племінними ресурсами, а їх імпорт обмежити тільки для вирішення селекційних завдань.

2. Сертифікування вітчизняних племінних ресурсів відповідно до міжнародних вимог, що кардинально розширює можливості їх експорту.

3. Підвищення економічної ефективності галузі тваринництва.

4.3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТВАРИННИЦТВА КОРМОВИМИ РЕСУРСАМИ

Нарощування виробничих потужностей галузі тваринництва у напрямі збільшення чисельності поголів'я всіх видів худоби і птиці та підвищення їх продуктивності потребує відповідного забезпечення кормовими ресурсами, оптимізації раціонів, а також збільшення

Таблиця 12. Потреба у кормах і земельних ресурсах

Показник	2017 р.				2030 р.				
	Усі категорії господарств	У т.ч.:			Площа, млн га	Усі категорії господарств	У т.ч.:		
		сіськоп-підприємства	господарства населення				сіськоп-підприємства	господарства населення	
Усього кормів, млн т к.од.	31,37	14,13	17,23	4,6	58,61	33,05	25,29	6,2	
З них для годівлі: корів	12,57	3,57	9,00		18,8	6,7	12,1		
молодняку великої рогатої худоби	3,50	1,77	1,73		4,6	2,7	1,9		
свиней	10,34	6,25	4,09		19,97	13,44	6,26		
птиці	8,4	5,4	3,0		12,6	9,5	3,1		
овець	0,38	0,10	0,28		0,80	0,29	0,52		
коней	0,99	0,09	0,90		1,09	0,10	0,99		
кролів	0,34	0,15	0,19		0,75	0,33	0,42		
<i>За потреби в кормах у натурі, млн т</i>									
Концентровані	14,9	9,3	5,6	3,32	34,7	26,3	8,4	4,41	
У т.ч.: зерно, усього	11,5	6,8	4,7	3,32	28,4	22,1	6,3	4,41	
БВМД	3,4	2,5	0,9	–	6,1	4,8	1,3	–	
Грубі, усього	10,0	3,3	6,7	0,6	13,5	5,4	8,0	0,75	
Соковиті, усього	12,9	3,5	9,4	0,29	19,0	6,3	12,7	0,26	
Зелені, усього	32,7	5,0	27,7	0,06	41,9	8,8	33,1	0,08	
Тваринні, усього	0,9	0,4	0,5	–	1,5	0,9	0,6	–	

площі кормових угідь. Орієнтовний розрахунок необхідної потреби за видами кормів і площі кормових угідь для їх виробництва наведено у *табл. 12*. Урожайність за видами культур прийнято з урахуванням її зростання на перспективу.

За умови зростання продуктивності худоби якісний склад структури раціонів змінюється у бік збільшення частки концентратної складової. Передбачається забезпечити виробництво комбикормів для свинарства на рівні 6,5 млн т у 2020 р. і 11 млн т у 2025 р., зокрема для відгодівлі – 6,6 і репродукції – 4,4 млн т.

Реалізація державної стратегії щодо суттєвого збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції з доданою вартістю потребує розвитку кормової бази тваринництва та прийняття Закону України «Про корми».

Шляхи вирішення завдань

5.1. ПРІОРИТЕТИ І ФОРМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ТА РЕГУЛЮВАННЯ

Пріоритетами державної підтримки повинні стати:

1. Розвиток крупних інвестиційно привабливих товаровиробників, які можуть створити умови для досягнення високої ефективності виробництва.

2. Стимулювання концентрації виробництва продукції тваринництва в особистих селянських і фермерських господарствах завдяки формуванню кооперативних об'єднань з метою одержання високоякісної продукції.

3. Розвиток молочного і м'ясного скотарства, вівчарства та рибництва на внутрішніх водоймах.

4. Покращення якості молока, що виробляється в особистих господарствах населення.

5. Створення матеріальної бази для виробництва обладнання, комплектуючих та розроблення нових матеріалів для виробництва легкозбірних енергоощадних конструкцій тваринницьких приміщень різних типів.

6. Сприяння використанню для аграрного виробництва переважно власних (вітчизняних) породних ресурсів завдяки створенню умов для вдосконалення породних (генетичних) ресурсів на основі сучасної організаційної системи селекції у тваринництві та Державної цільової програми селекції у тваринництві. Кошти державної підтримки на здійснення селекційних заходів спрямувати передусім на створення інформаційних баз селекційних даних і оцінку плідників за якістю нащадків.

7. Забезпечення захисту національних інтересів у рибогосподарській діяльності.

8. Забезпечення збереження біологічного різноманіття тварин.

5.1.1. РОЗВИТОК КРУПНОТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Розвиток крупнотоварного промислового виробництва здійснити завдяки запровадженню ефективної моделі державної підтримки виробників за рахунок Державного бюджету України, яка передбачає:

- прями виплати (дотації) у розрахунку на фізичний чи вартісний показник діяльності суб'єктів господарювання на приріст поголів'я сільськогосподарських тварин, досягнутий порівняно із базовим періодом;
- часткову компенсацію інвестиційних (капітальних) витрат на відшкодування вартості будівництва та реконструкції виробничих об'єктів;
- часткову компенсацію вартості складної сільськогосподарської техніки;
- часткову компенсацію за придбання племінного молодняка та збільшення поголів'я сільськогосподарських тварин за рахунок власного відтворення;
- формування держзамовлення на особливо дефіцитні види продукції тваринництва: вовну, овчини, смушки для виробництва військового обмундирування та шкільного одягу.

5.1.2. РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНИХ ФОРМУВАНЬ ДРІБНОТОВАРНИХ ВИРОБНИКІВ

Підтримку дрібнотоварних виробників здійснити способом:

- розширення бази суб'єктів кооперації. Забезпечити підтримку сімейних ферм, що створюють кооперативи;
- забезпечення державної підтримки новостворених кооперативів протягом перших п'яти років їх діяльності, запровадивши як часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції виробничих об'єктів, формування основних засобів виробництва, зокрема придбання маточного поголів'я сільськогосподарських тварин, компенсацію відсоткової ставки за банківськими кредитами, наданими у національній валюті;
- реалізації проектів підтримки особистих селянських господарств для забезпечення їх молодняком великої рогатої худоби, кормами та кредитними ресурсами, створення ферм модульного типу;

- реалізації проектів створення оптових ринків та стаціонарних ярмарків живих тварин;
- стимулювання розвитку громадського кормовиробництва.

В Україні у рамках реалізації політики децентралізації влади започатковано активний і позитивний процеси формування спроможних об'єднаних територіальних громад.

Вважається, що сталий розвиток нових адміністративно-територіальних одиниць є можливим за умов поєднання історичних, етнічних, культурних традицій населення та орієнтації економіки на виконання екологічних норм і збереження природного розмаїття, що визначатиме якість життєвого простору людини.

Саме громада має стати базовим рівнем територіального устрою, адже це один із векторів політики входження України в європейський простір, де така модель суспільного устрою є успішною.

Реальним є шлях входження сімейних ферм до сформованого молочного ринку окремим сегментом, без порушення рівноваги у ланцюгу відомих молочних брендів. А досягти цього вони зможуть лише на основі кооперування.

Прикладом розв'язання проблеми системної кризи молочного скотарства через об'єднання ресурсів фермерських та ферм сімейних домогосподарств у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи як самостійний сегмент ринку молока і молочної продукції з обмеженим терміном зберігання є Дорожня карта розвитку молочного продуктового підкомплексу Тростянецької об'єднаної громади у Львівській області на період до 2020 р.

5.2. ПРИЙНЯТТЯ НЕОБХІДНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ТА ІНШИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ

Тоді як у цивілізованих країнах світу діють фінансові і законодавчі механізми підтримки товаровиробників, в Україні склалася протилежна ситуація. За тривалий проміжок часу величина відсоткової ставки за кредитами у національній валюті варіює у широкому діапазоні і часом досягає 30% і більше. Це призводить до зменшення конкурентоспроможності продукції, яку виробляють сільгоспвиробники. Для порівняння провідні європейські країни надають довгострокові кредити (до 10 років) під 7%.

Існуюче законодавство у сфері тваринництва не забезпечує повністю або недостатньо регулювання ряду важливих аспектів тварин-

ництва. Зокрема це стосується системи ідентифікації тварин, ініціатором розроблення і запровадження якої передусім для вирішення селекційних завдань була Українська академія аграрних наук ще наприкінці 90-х років минулого сторіччя. Проте за наявності законів України «Про племінну справу у тваринництві», «Про ветеринарну медицину», в яких містяться відповідні норми щодо ідентифікації тварин, та спеціального закону «Про ідентифікацію тварин» система не працює на вирішення селекційних завдань.

Взагалі законодавчо неврегульовано такі важливі питання, як залучення неплеменних підприємств, особистих господарств населення до загальнодержавної інформаційної бази даних підконтрольних тварин, їх участі у селекційних програмах, використання для відтворення поголів'я неплеменних доморощених бугаїв у селянських господарствах.

А відтак виникає необхідність законодавчо унормувати виконання ключових питань ведення тваринництва усіма суб'єктами господарювання в одному документі, гармонізованому з європейським законодавством – Законі України «Про тваринництво».

Закон спрямувати на регулювання таких сфер:

- селекція сільськогосподарських тварин;
- ідентифікація сільськогосподарських тварин;
- отримання, реалізація і використання плідників, сперми, ембріонів, яйцеклітин;
- зоотехнічні стандарти з розведення сільськогосподарських тварин;
- імпорт і експорт племінних (генетичних) ресурсів;
- внутрішня торгівля живими тваринами, спермою, ембріонами, яйцеклітинами;
- ветеринарні аспекти при торгівлі живими тваринами, спермою, ембріонами, яйцеклітинами;
- державне управління і контроль у тваринництві;
- інформаційне забезпечення;
- вирішення суперечок;
- накладання штрафних санкцій;
- збереження генетичної різноманітності сільськогосподарських тварин;
- скасування раніше діючих законодавчих норм.

З прийняттям цього закону відповідає необхідність у законах Украї-

ни «Про племінну справу у тваринництві» та «Про ідентифікацію тварин».

Інтеграція України до міжнародних структур у галузі тваринництва потребує запровадження стандартної процедури реєстрації селекційних досягнень, авторських прав на них і регулювання порядку використання об'єктів авторського права за прикладом відповідного діючого закону «Про захист прав на сорти рослин». Тому необхідно повернутись до законодавчого врегулювання цього питання і прийняти Закон України «Про захист прав на породи тварин» у новій редакції. (Закон було прийнято Верховною Радою України 11 липня 2002 р. № 89(І), але отримав вето Президента України Л.Д. Кучми.)

Для запровадження сучасної системи селекції у тваринництві необхідно законодавчо затвердити Загальнодержавну програму селекції у тваринництві до 2025 року і прийняти наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про запровадження організаційно-функціональної системи селекції у тваринництві України».

Потребує коригування чинний механізм компенсації за рахунок бюджету витрат, залучених на будівництво та реконструкцію тваринницьких приміщень і придбання обладнання для виробництва продукції тваринництва в напрямі їх переорієнтації на підтримку винятково фермерських і особистих селянських господарств.

Необхідно запровадити:

- спрощену процедуру отримання дозволів на будівництво об'єктів виробничого призначення;
- зміни щодо нормативної бази будівництва тваринницьких об'єктів;
- сприяння відведенню земель на умовах довгострокової оренди для реалізації інвестиційних проектів з виробництва продукції тваринництва.

5.3. ПРИКЛАДНЕ НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Відділенням зоотехнії НААН розроблено наукове обґрунтування необхідності пріоритетного розвитку зонального виробництва продукції тваринництва на основі концепції агрологістики, створення «молочних і м'ясних поясів» регіонального рівня із залученням господарств населення та інших товаровиробників. Для промислового виробництва розроблено бізнес-плани, техніко-економічне обґрун-

тування, проекти реконструкції та нового будівництва виробничих тваринницьких об'єктів.

Обґрунтовано створення моделі об'єднання ресурсів фермерських господарств та ферм сімейних домогосподарств у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи як самостійний сегмент ринку молока і молочної продукції з обмеженим терміном зберігання. Цей напрям створює фон, на якому прикладне наукове забезпечення набуває особливих якостей і може бути реалізоване через надання консультативної та методичної допомоги фахівцям у галузі тваринництва з питань:

- технології утримання різних видів сільськогосподарських тварин у господарствах різних типорозмірів;
- організації ефективної годівлі, інтенсивної відгодівлі та підвищення продуктивності тварин;
- безпеки та якості продукції тваринництва і кормів;
- організації ефективного кормовиробництва та заготівлі кормів;
- підготовки, аналізу й експертизи бізнес-планів у сільськогосподарському виробництві;
- організації семінарів, майстер-класів, тренінгів для фахівців та виробників різних категорій.

Розвиток молочного скотарства

6.1. СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗІ

Скотарство – стратегічна галузь тваринництва, яка, крім забезпечення населення продуктами тваринного походження, створює умови для цілорічного функціонування виробництва і підтримання соціальної стабільності у сільській місцевості за рахунок зайнятості населення.

Тенденції розвитку ринкових відносин в Україні свідчать про акумулювання великої кількості проблем, наслідком чого стало зменшення чисельності поголів'я великої рогатої худоби, зокрема корів (рис. 9), а також обсягів виробництва продукції.

Динаміка виробництва молока за категоріями господарств свідчить про значне (більше ніж удвічі) скорочення валового виробництва. Такий спад відбувся за рахунок втрати виробничих потужностей у категорії сільськогосподарських підприємств, частка яких у загальному обсязі виробництва молока у 1990 р. досягала майже 76%, а у 2016 р. скоротилася до 26%.

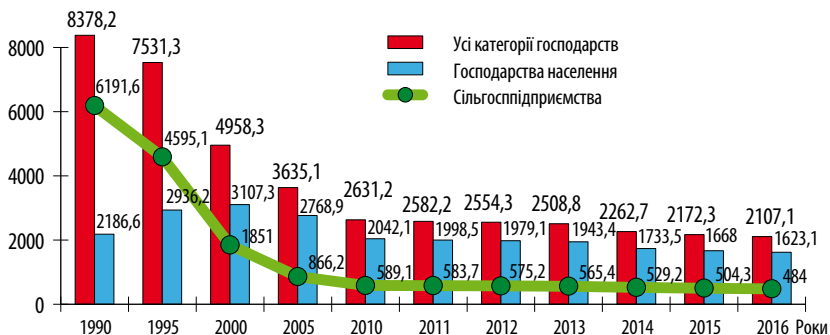

Рис. 9. Поголів'я корів за категоріями господарств, тис. гол.

Деструктивні перетворення негативно вплинули не лише на обсяги виробництва, а й на рівень споживання молока та яловичини населенням у перерахунку на одну особу (рис. 10).

Порівняно з 1990 р., коли споживання на одну особу за цими видами продукції тваринництва було забезпечено практично на 100% фізіологічної норми (380 кг молока і 31 кг яловичини) у 2016 р. воно

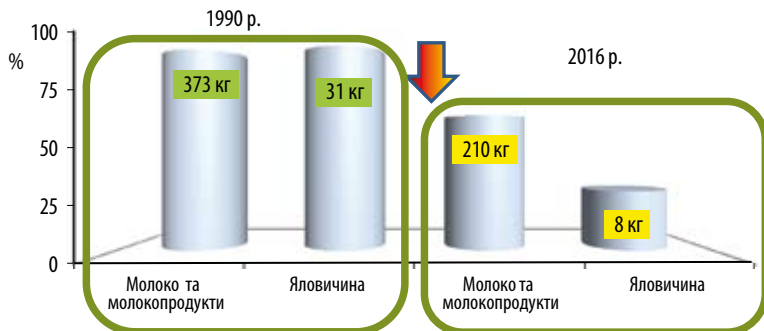

Рис. 10. Споживання молока та яловичини населенням на одну особу

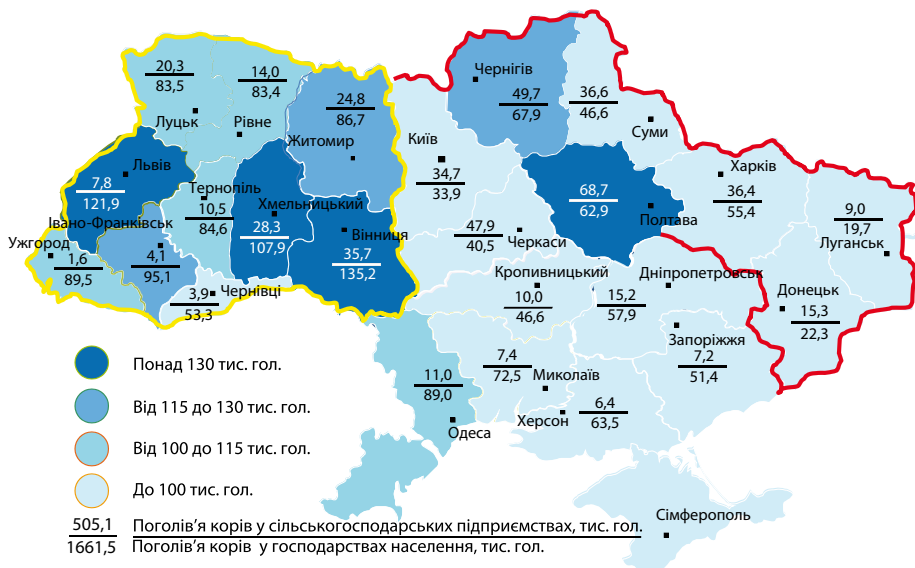

Рис. 11. Розміщення поголів'я корів молочного напрямку продуктивності (за всіма категоріями господарств)

згідно з балансом молока та молочних продуктів зменшилось в 1,8 раза – до 210 кг (55% норми по молоку і молокопродуктах) і яловичини – до 8 кг (26% фізіологічної норми споживання).

Нині економічний потенціал галузі не використовується і наповолину, а її характерною особливістю є надзвичайно широкий діапазон функціонування – від промислового до натурального виробництва.

Аналіз розміщення поголів'я молочної худоби, її концентрації за формами виробництва свідчить про значні як міжрегіональні відмінності, так і за чисельністю дійного стада.

У зональному аспекті найбільша концентрація поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах спостерігається у північних та центральних областях, зокрема Полтавській і Вінницькій областях, а також західній Україні (Львівська, Хмельницька області) (рис. 11).

Крупнотоварні господарства економічно більш ефективні за дрібні, однак саме останні за період 2010–2015 рр. переважали у загальній кількості сільськогосподарських підприємств – понад 50% (рис. 12).

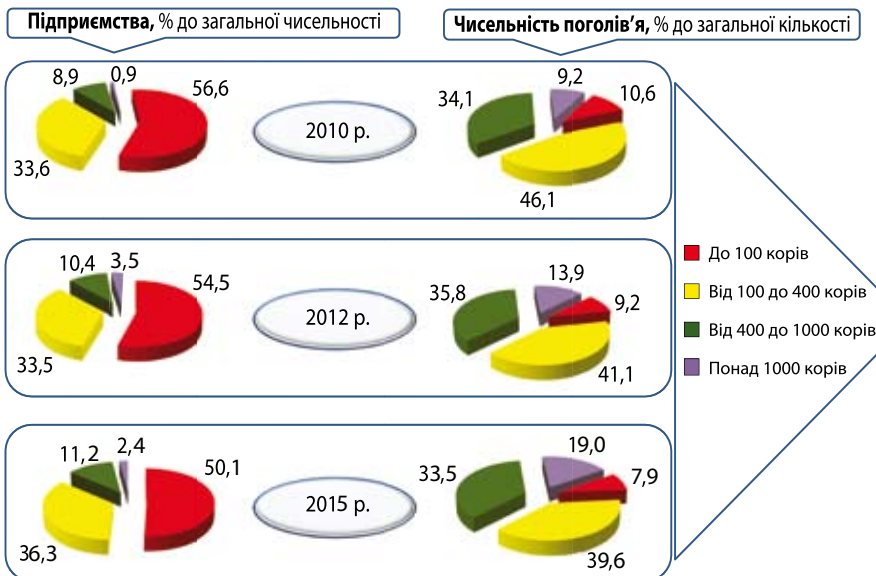

Рис. 12. Групування сільськогосподарських підприємств (за чисельністю поголів'я корів у динаміці)

Однак тенденції 2015 р. і наступних періодів повинні продовжувати позитивні зміни того, що тренди останніх років свідчать про зростання частки підприємств, які утримують понад 1000 гол. (від 0,9 до 2,4% загальної кількості сільськогосподарських підприємств). У 2015 р. в цій групі підприємств було сконцентровано 19% поголів'я. Основну частку поголів'я корів (39,6%), як і раніше, зосереджено у дрібнотоварних господарствах, де утримується 100–400 корів.

Групування сільськогосподарських підприємств за обсягом виробництва молока свідчить про скорочення чисельності дрібнотоварних господарств загальної кількості – від 70,7% у 2010 р. до 59,6% у 2015 р. (рис. 13).

Аналіз структури виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами свідчить про поступове нарощування крупними господарствами обсягів виробництва – до 30,3% у 2015 р., що є позитивною тенденцією з точки зору якості молока, економічної ефективності його виробництва, їх розвитку як більш інвестиційно привабливих.

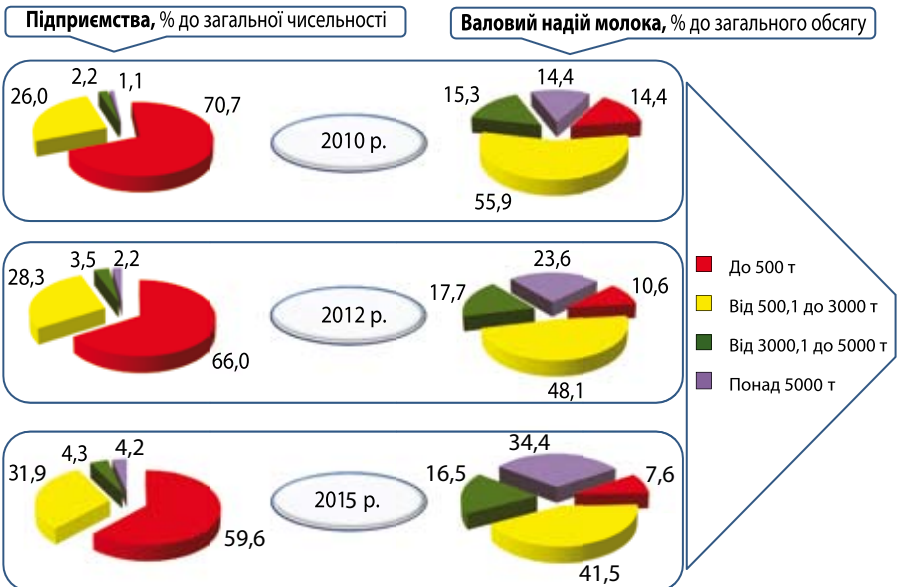

Рис. 13. Групування сільськогосподарських підприємств (за обсягом виробництва молока)

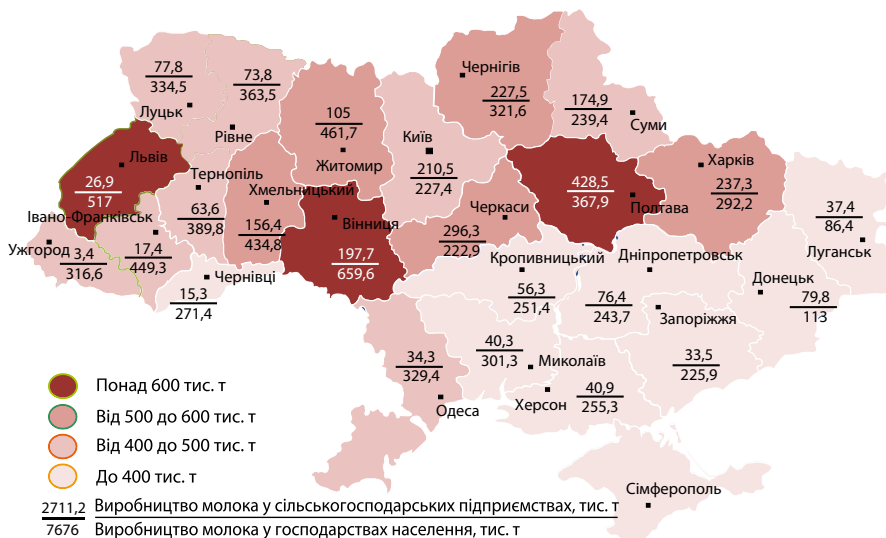

Рис. 14. Виробництво молока в усіх категоріях господарств

Неоднорідним за областями є і показник виробництва молока (рис. 14).

У 2016 р. найбільші обсяги виробництва молока характеризували Вінницьку та Полтавську області. Однак, якщо у першій з двох такого показника досягнуто за рахунок господарств населення, то у Полтавській області співвідношення виробництва молока більш-менш однакове: сільськогосподарські підприємства – 53,8%, господарства населення – 46,2%. Більше всього сільськогосподарські підприємства виробили молока у Полтавській, Черкаській, Харківській і Київській областях, що свідчить про більш високу інвестиційну привабливість даного «поясу».

6.2. ЦІЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ ТА СТРУКТУРА ВИРОБНИЦТВА ЗА КАТЕГОРІЯМИ ВИРОБНИКІВ

До 2030 р. передбачається збільшення валового виробництва молока від корів до 15,3 млн т (рис. 15).

Для валового виробництва необхідної кількості молока за категоріями виробників водночас зі зростанням середнього надою від корів слід забезпечити збільшення їх чисельності до 2,6 млн гол.

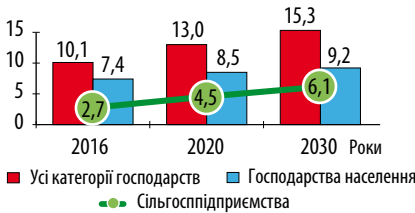

Рис. 15. Виробництво молока за категоріями господарств до 2030 р., млн т

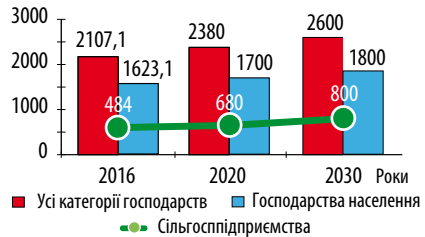

Рис. 16. Поголів'я корів за категоріями господарств до 2030 р., тис. гол.

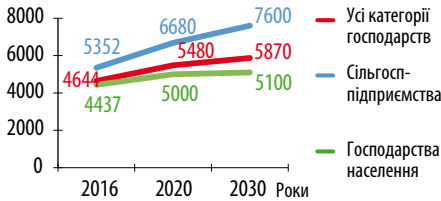

Рис. 17. Продуктивність корів за категоріями господарств, кг/гол.

(без корів м'ясного напрямку продуктивності) (рис. 16, 17).
 Досягнення цільових показників виробництва сприятиме якісним змінам у виробничому секторі (технології, годівля, покращення якості молока та ін.) згідно зі схемою 1.

Схема 1. Етапи зміни у структурі виробників галузі молочного скотарства

6.3. ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ

6.3.1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-СЕЛЕКЦІЙНІ ЗАХОДИ (система ідентифікації, створення централізованого автоматизованого племінного обліку)

Досягнення цільових параметрів виробництва молока безпосередньо пов'язано з генетичним удосконаленням продуктивності тварин комерційних порід.

На жаль, в Україні продуктивність тварин удвічі нижча за рівень країн із розвиненим тваринництвом. Зокрема, середня молочна продуктивність корів у цих країнах становить 8–11 тис. кг молока за лактацію (11 тис. кг – Ізраїль, 10 – США, 8 тис. кг – європейські країни), а в Україні – 5,6 тис. кг; добові прирости живої маси м'ясної худоби на відгодівлі – відповідно 1500 і 700 г.

Слід підкреслити, що досягнення таких показників стало можливим завдяки реалізації національних селекційних програм на основі вимог ICAR, в основі яких є функціонування централізованих автоматизованих баз даних з підконтрольного поголів'я корів (50–80% загального поголів'я).

В Україні тварини порід вітчизняної селекції у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення нині становлять основу тваринництва: 80% – молочної худоби, 60 – м'ясної, 75 – свиней, 95% – овець.

За існування в Україні системи селекції у молочному скотарстві генетичне вдосконалення існуючих і створення нових спеціалізованих порід дало змогу підвищити середній надій на корову у промислових підприємствах порівняно з 1991 р. більш ніж на 92% (рис. 18). Проте подальше зростання продуктивності тварин вітчизняних порід є вкрай проблематичним через відсутність сучасної системи селекції у тваринництві.

Система, яка існувала раніше в Україні і давала можливість створити нові вітчизняні породи тварин, наразі зруйнована і не діє. Під контролем продуктивності перебуває лише 5% поголів'я корів. Функціонує **тільки одна централізована автоматизована база даних сільськогосподарських тварин** – «Єдиний державний реєстр ідентифікованих тварин», створена Державним підприємством «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин», яка не передбачає вирішення селекційних завдань і застосовується винятково для обліку ідентифікованих бирками тварин, практично відсутнє централізоване випробування плідників за якістю нащадків.

Така ситуація зумовила зниження конкурентоспроможності вітчизняних племінних ресурсів порівняно із зарубіжними і збільшення імпорту останніх, повну втрату впливу вітчизняних племінних підприємств на окремі галузі тваринництва (промислове м'ясне та яєчне птахівництво). При цьому імпорт генетичних ресурсів здійснюється безсистемно та безконтрольно на розсуд власників племінних

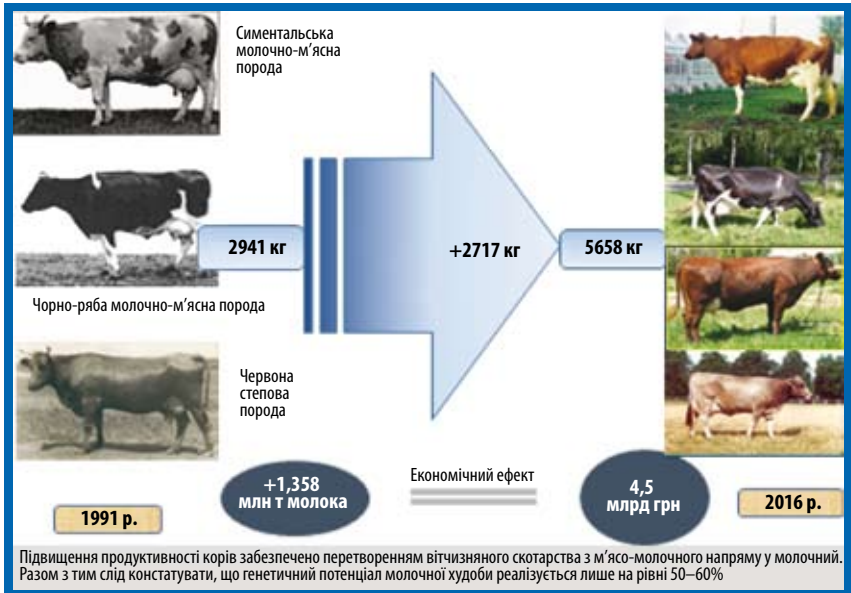

Рис. 18. Результати генетичного вдосконалення великої рогатої худоби за молочною продуктивністю

і сільськогосподарських підприємств, що призводить до завезення в країну й розповсюдження тварин з генетичними дефектами.

Продовження такого стану зумовить остаточну руйнацію вітчизняного племінного тваринництва, посилення залежності країни від імпорту племінних ресурсів і загрозу національній безпеці стосовно стабільності обсягів виробництва продукції тваринництва.

Необхідні кроки

1. Мінагрополітики України вжити заходів для якнайшвидшого запровадження сучасної вітчизняної системи селекції у тваринництві через затвердження і реалізацію розробленого НААН проекту «Організаційно-функціональна система селекції у тваринництві України».

2. У зв'язку із вичерпанням терміну дії Закону України «Про Загальнодержавну програму селекції у тваринництві на період до 2010 року» програмні аспекти селекції у тваринництві та її фінансова підтримка з боку держави не врегульовані, що потребує їх законодавчого відновлення у новій програмі на період до 2025 р.

3. Для приведення селекційного обліку у відповідність до чинного законодавства України та міжнародних стандартів, заощадження державних коштів доцільно знову підпорядкувати Державне підприємство «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин», що входить до мережі Держпродспоживслужби України, безпосередньо Міністерству аграрної політики та продовольства України – органу, який рівною мірою відповідає за вирішення як ветеринарних, так і селекційних завдань у галузі тваринництва. Однак цей процес не знаходить підтримки з боку Держпродспоживслужби України, яка водночас виконує функції ідентифікації тварин і контролю за її проведенням.

Перебування Агентства в системі Мінагрополітики України та запровадження сучасної системи селекції у тваринництві в повному обсязі надасть можливість:

1. Створити Центральний інформаційний центр тваринництва України на базі Державних підприємств «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин» і «Головний науково-виробничий селекційно-інформаційний центр у тваринництві Інституту розведення і генетики тварин НААН». Зосередити в ньому ведення Державного реєстру суб'єктів племінної справи у тваринництві, Державного реєстру селекційних досягнень, державних книг племінних тварин та Державного реєстру тварин.

2. Мінімізувати бюджетні витрати на розроблення і придбання програмно-технічного комплексу та створення додаткової організаційної інфраструктури.

3. Забезпечити випробування плідників за якістю нащадків, ефективне відтворення власних конкурентоспроможних племінних ресурсів, а їх імпорт обмежити тільки вирішенням селекційних завдань.

4. Сертифікувати вітчизняні племінні ресурси відповідно до міжнародних вимог, що кардинально розширює можливості їх експорту.

6.3.2. СЕЛЕКЦІЙНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КРОСБРИДИНГУ

Основними виробничими структурами на подальшу перспективу мають лишатися новостворені українські чорно-ряба, червоно-ряба і червона молочні породи за переважно внутріпородного їх селекційного вдосконалення і обмеженого залучення генофонду

поліпшувальної голштинської породи. З огляду на критичну малочисельність популяції генетичне поліпшення бурих порід має об'єднувати стада як української бурої молочної, так і лебединської, бурої карпатської та швіцької порід за використання переважно бугаїв-поліпшувачів швіцької й української бурої молочної порід за збереження генофонду (в обмеженій кількості стад) лебединської та бурої карпатської. Певну частку у породній структурі молочної худоби й надалі займатиме чистопорідне вдосконалення комбінованої молочно-м'ясної симентальської породи. Широке розповсюдження в Україні голштинської породи та продовження голштинізації вітчизняних молочних порід за відсутності в країні породної селекції бугаїв-плідників потребують швидкого пошуку та обґрунтування більш ефективних програм селекції у скотарстві.

Голштинській породі, як свідчить практика її використання у США, притаманна низка недоліків: певні проблеми зі здоров'ям, продуктивним довголіттям і якістю отриманої продукції. Це стало причиною застосування схрещувань із такими відмінними від неї за цими ознаками породами, як швіцька, монбельярдська, джерсейська, червона норвезька та ін.

Наявність міжпорідних генетичних відмінностей певних молочних порід за умови застосування методів схрещування дають змогу отримати генетичне поліпшення певних селекційних ознак (відтворювальна здатність, якість продукції, довголіття, здоров'я тощо).

Основний ефект при схрещуванні голштинської породи з європейськими спостерігається за ознаками відтворення та виживаності телят (табл. 13). З економічної точки зору поліпшення саме цих ознак ставить помісних тварин у більш вигідне положення.

Три із чотирьох новостворених молочних порід великої рогатої худоби в Україні виведено відтворним схрещуванням за використання як поліпшувальної голштинської породи. Наразі умовна частка кровності за поліпшувальною породою в деяких стадах сягає 100%. Отже, описана схема 2 може бути застосована на частині поголів'я для покращання за рахунок прояву гетерозису ознак здоров'я, відтворювальної здатності та інших економічно значущих ознак. Варто зауважити, що найбільшого ефекту можна очікувати лише за умови правильного підбору пар для схрещування із залученням до цієї творчої роботи провідних наукових установ у цій сфері.

Помісі I покоління від схрещування голштинів з червоною норвезькою породою

Таблиця 13. Результати схрещування голштинів з європейськими поліпшувальними породами

Показник	Голштини	Помісні сполучення		
		голштинів × нормандська	голштинів × монбельярдська	голштинів × скандинавська червона
Кількість, гол.	380	245	494	327
Надій, кг	9766	8537	9169	9289
Уміст, %: жиру	3,55	3,76	3,65	3,66
білка	3,13	3,25	3,20	3,20
Важкі отелення, %	17,70	11,60	7,20	3,70
Телята мертворождені, %	14,00	9,90	6,20	5,10

Помісі I покоління від схрещування голштинів з червоною норвезькою породою

При реалізації схеми необхідно дотримуватись певних правил:

1. Виконувати роботу зі схрещування під керівництвом науковців, які проводять закріплення бугаїв та аналіз результатів на всіх етапах онтогенезу помісей.

2. Зазначену схему не можна розглядати як догму. Запропоновані підходи можуть коригуватись залежно від об'єктивних причин.

3. Схрещування тварин зазначених вітчизняних молочних порід із бугаями-поліпшувачами інших не може носити характер тотального. Рекомендується використовувати для цього не більше 30% маточного поголів'я.

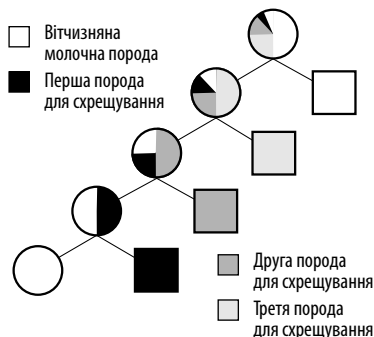

Схема 2. Принципова схема проведення аналізуючого схрещування на маточному поголів'ї молочних порід України

Бугай червоної норвезької породи

Бугай монбельярдської породи

Таблиця 14. Рекомендовані породи за програмою кросбридингу на маточному поголів'ї вітчизняних молочних порід

Вітчизняна молочна порода	Рекомендована для аналізуючого схрещування порода (країна походження)
Українська червоно-ряба молочна	Монбельярдська (Франція) Червона шведська (Швеція) Червона норвезька (Норвегія) Джерсейська (США)
Українська чорно-ряба молочна	Монбельярдська (Франція) Червона шведська (Швеція) Червона норвезька (Норвегія) Швіцька, джерсейська (США)
Українська червона молочна	Червона шведська (Швеція) Монбельярдська (Франція) Швіцька, джерсейська (США)
Голштинська	Монбельярдська (Франція) Червона норвезька (Норвегія) Червона шведська (Швеція) Швіцька, джерсейська (США)
Симентальська	Симентальська (європейської селекції) Монбельярдська (Франція) Червона норвезька (Норвегія) Айрширська (Фінляндія)

Із урахуванням набутого власного і світового досвіду рекомендується для аналізуючого схрещування вітчизняних порід молочні породи зарубіжної селекції, наведені у *табл. 14*.

6.3.3. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА, УТРИМАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ПОГОЛІВ'Я

Підпорядкування процесу виробництва продукції скотарства стратегічному вектору державної підтримки його розвитку полягає у поєднанні державних механізмів регулювання (розробленні галузевої програми, регіональних програм підтримки виробників, застосуванні диференційованих механізмів підтримки особистих господарств населення) та ринкових механізмів. Це в свою чергу буде стимулювати створення обслуговуючих кооперативів, «молочних поясів» на основі кластерної побудови галузі (схеми 3, 4).

Незалежно від типорозміру ферми та застосовуваної технології утримання тварин, найважливішою ланкою є втілення послідовного комплексу заходів, спрямованих на інтенсивне вирощування племінних телиць від народження до осіменіння з метою

Схема 3. Стратегічні вектори створення логістичних систем

Схема 4. Модель кластерної побудови виробництва

отримання в майбутньому високопродуктивних корів. Технологія інтенсивного вирощування включає регламенти інтенсивного вирощування, годівлі та утримання тварин і гарантує одержання у віці 16–18 міс. живої маси телиць 400–420 кг, а первісток після отелення – 500–520 кг.

Підвищення ефективності використання кормів на 10–12% може бути реалізовано завдяки впровадженню науково обгрунтованої системи вирощування пріоритетних для відповідних природно-кліматичних регіонів кормових культур і створення стабільної кормової бази, впровадження однотипної упродовж року нормованої годівлі, яка відповідає сучасним досягненням науки і враховує фактичне споживання обмінної енергії, сухої речовини кормів на 100 кг живої маси, оптимізує кількість розщеплюваного та нерозщеплюваного в рубці протеїну, а також нейтрально-детергентної й кислотно-детергентної клітковини в раціонах годівлі молочної і м'ясної худоби різного фізіологічного стану та віку. Для продуктивності корів 7600–7800 кг молока за лактацію необхідно, щоб добове забезпечення дійної корови в обмінній енергії становило 192–204 МДж обмінної енергії і 18,9–20 кг сухої речовини. Виходячи з цього, в середньому на рік запас кормів повинен забезпечувати споживання коровою близько 65–70 ГДж обмінної енергії і 6,8–7,1 т сухої речовини. Збалансований раціон, що містить вказану кількість поживних речовин, буде забезпечувати витрати енергії на виробництво 1 кг молока не більше 7,8–8,0 МДж обмінної енергії (0,86–0,90 к. од.) на 1 кг молока.

Для одержання середньодобового приросту 800–900 г при вирощуванні та відгодівлі молодяку великої рогатої худоби молочних порід потрібно витратити 60–70 МДж обмінної енергії та 7,5–8,0 кг сухої речовини на 1 гол. на добу. А відтак річний запас кормів у середньому повинен забезпечити споживання відгодівельним молодняком 22–25 ГДж обмінної енергії та 2,7–2,9 т сухої речовини на голову. Витрати поживних речовин на 1 кг приросту становлять 72–76 МДж (7,5–7,8 к. од.) на 1 кг приросту. Для м'ясних порід великої рогатої худоби рівень годівлі має бути вищим на 10–15% для одержання приросту живої маси на рівні 1000–1200 г на добу. Це гарантує розкриття потенціалу продуктивності тварин сучасних порід й одержання від них продукції найвищої якості.

Однією із складових підвищення ефективності виробництва продукції скотарства на підприємствах різних виробничо-організацій-

Схема 5. Модель «молочного поясу»

них форм є застосування системи ефективного відтворення тварин, яка ґрунтується на досягненнях біотехнології – методах отримання та кріоконсервування сперми плідників, включаючи розділення її за статтю (сексування), прискорене оцінювання якості сперми плідників, оригінальних системах корекції, інтенсифікації та контролю репродуктивної функції корів, що гарантує збільшення виходу телят до 85–90% у розрахунку на 100 корів.

Усі технологічні аспекти утримання, годівлі та відтворення поголів'я спрямовані на створення і розвиток моделі «молочного поясу», яка передбачає тісний інтеграційний зв'язок між виробниками – переробниками – споживачами молока (схема 5).

6.3.4. ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА У ДРІБНОВАРНИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Досвід провідних аграрних країн свідчить про високу ефективність діяльності кооперативів, оскільки така форма дає змогу розв'язувати низку проблем, що особливо гостро постають перед дрібними виробниками, а саме:

- покращення якості молока за рахунок забезпечення ефективної заготівлі, охолодження і транспортування;
- впровадження технологічного доїльного обладнання;
- ветеринарне обслуговування;
- ефективність відтворення поголів'я та ін.

У цій структурі територіальна громада слугує первинним об'єднанням сільського населення, інтереси значної частини якого поєд-

нуються зі здійсненням сільськогосподарської діяльності сьогодні у майбутньому. Громада передусім зацікавлена у збереженні сільського укладу життя та його суспільних вартостей і традицій виробництва місцевих продуктів для здорового харчування сімей, а також сформованого природного потенціалу.

Досягнення цього результату можливе завдяки розвитку характерних для сільської територіальної громади середніх і міні-господарств сімейного типу, які гуртують родину, тобто господарств, що є базовою моделлю організації сільського господарства у країнах європейської спільноти.

Громада виходить з того, що проблеми середніх і міні-господарств родинного типу можуть бути розв'язані системними заходами, спрямованими на їх розвиток. У попередні роки ці господарства зазнали значних структурних змін унаслідок переоцінки пріоритетів розвитку, про що свідчить структура бюджетів сімей, у власності яких залишаються земля і ресурси сільськогосподарського розвитку. За вибірковими обстеженнями, сукупні ресурси домогосподарств громади лише на 20% формуються за рахунок часток спожитої продукції власного виробництва (14%) та проданої на ринку (6%). Вже нині помітна тенденція до збільшення частки домогосподарств, які повністю відмовилися від здійснення сільськогосподарської діяльності, або тих, що лише частково поєднують цей вид діяльності з іншими, такими як трудова міграція, заробітчанство, тимчасові послуги тощо.

Проте експрес-аналіз процесів формування і можливостей ефективного використання матеріальних та фінансових ресурсів господарствами родинного типу в об'єднаній сільській громаді вказує на наявність системних факторів для можливостей поступового підвищення їх конкурентоспроможності на ринку сільськогосподарської продукції і сервісних послуг та збільшення доходів сімей.

Одним із факторів підвищення мотивації членів родин, у власності яких залишається земля, реманент, приміщення, техніка для сільськогосподарської діяльності, на території громади є збережений ресурс для розвитку молочного скотарства. Господарства сімейного типу сьогодні утримують корів з продуктивністю від 4000 до 6000 кг надою за лактацію, що дає реальні можливості для організації розширеного відтворення їх поголів'я, нарощування обсягів виробництва якісного молока для задоволення власних потреб сіль-

ських сімей та забезпечення молочною продукцією шкіл і дошкільних установ об'єднаної громади. Проблема виробництва якісного молока і молочної продукції є і залишатиметься надзвичайно актуальною для громади.

Наближеність частини сіл до продовольчих ринків дає можливість сімейним фермам громади й у перспективі стати активним учасником регіонального ринку молока та молочних продуктів.

Господарства сімейного типу, які утримують продуктивних корів, наразі розвиваються індивідуально, без узгодження інтересів щодо продуктивного покращення шляхом штучного осіменіння корів і телиць, спільного освоєння ринку молока і молочних продуктів, організації та використання окультурених пасовищ, зазнаючи при цьому безповоротних матеріальних і фінансових втрат. Стан господарств сімейного типу потребує перегляду філософії їх розвитку у нових умовах здійснення сільськогосподарської діяльності.

Стратегічним напрямом і системним нематеріальним ресурсом започаткування нової філософії має стати кооперація виробників молока як у напрямі горизонтальної, так і вертикальної інтеграції інтересів виробників для створення ланцюга руху готових продуктів від поля до столу без посередників.

Розвиток кооперативної взаємодії виробників і бізнесу сприятиме інвестуванню капіталу, зростанню захисту інтересів кооперованих виробників, підвищенню технологічного рівня виробництва молока, його якості та рентабельності (схема 6).

Об'єднання дрібних товаровиробників у кооперативи підвищить ймовірність отримання пільгових кредитів для підприємств з виробництва молока, фінансової допомоги як із держбюджету, так і регіональних програм розвитку сільського господарства; сприятиме покращенню заставного механізму для інвестиційного кредитування розвитку виробництва.

Крім того, офіційно зареєстровані кооперативи, а також асоціації виробників, входять до структури кластеру і можуть отримувати як матеріально-технічну, так і організаційно-інформаційну підтримку у межах існуючих преференцій: професійні тренінги, модернізацію ферм, сертифікацію продукції, інформаційне та консалтингове забезпечення, економічну, юридичну підтримку, диверсифікацію економічної діяльності у напрямі розвитку зеленого туризму тощо.

ОСНОВНА МЕТА ОБ'ЄДНАННЯ В КООПЕРАТИВИ:

Покращення якості молока завдяки:
забезпеченню ефективної заготівлі,
охолодження і транспортування;
впровадженню технологічного доїльного обладнання;
ветеринарному обслуговуванню;
ефективності відтворення поголів'я;
наданню інших послуг

Створення та діяльність нових форм кооперативної взаємодії виробників і бізнесу будуть сприяти привабливості інвестуванню капіталу та зростанню гарантій і захисту інтересів виробників молока, підвищенню рівня технологічності виробництва молока та його якості

Схема 6. Модель створення обслуговуючих кооперативів

Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація в системі освоєння певних сегментів внутрішнього ринку сприятиме активізації людського розвитку, внесенню факторів мотивації населення до розвитку господарств родинного типу та їх участі у проєктах економічного і соціального розвитку сільських територіальних громад.

Становлення і поширення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у молочному скотарстві стимулюватиме залучення інтелектуальних, матеріальних і фінансових інвестицій у створення суміжних виробництв та сфер послуг, освоєння інших сегментів внутрішнього продовольчого ринку, і загалом у сільський розвиток. Доходи від продажу молока і молокопродуктів можуть стати стартовим ресурсом для збільшення виробництва інших продуктів, які потребують довшого циклу їх отримання.

Можливості фінансової підтримки проєктів розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у молочному скотарстві коштами громади відкриває нові перспективи для розширеного відтворення поголів'я корів і створення власної інфраструктури та логістики просування молока і продуктів його переробки на ринок.

Нове правове поле, адаптоване до норм регулювання сфери сільськогосподарської діяльності в ЄС, дасть змогу господарствам сімейного типу сформувані інноваційні моделі сільськогосподарського розвитку і адаптуватися до нових вимог внутрішнього продовольчого ринку та підвищити добробут значної частини сільських родин.

Учасниками проєктів у рамках реалізації заходів дорожньої карти визнаються всі не заборонені законом суб'єкти: особисті селянські

господарства; домогосподарства у сільській місцевості; фермерські господарства; суб'єкти племінної справи; сільськогосподарські кооперативи; заготівельно-переробні підприємства; фінансово-кредитні установи; страхові організації; гуртові ринки сільськогосподарської продукції; громадські об'єднання та інші суб'єкти ринку молока і молочних продуктів.

Основні вимоги до пілотних проектів:

1. Інноваційність як базовий принцип досягнення визначеної мети.
2. Створення сприятливого середовища для реалізації передбачених дорожньою картою і заходами на виконання її завдань.
3. Структурні інновації для досягнення конкурентоспроможності сімейних ферм на внутрішньому ринку молока і молочних продуктів.
4. Використання можливостей кооперації як одного із інструментарію розв'язання проблем.
5. Поширення досвіду і впровадження функціонуючих ефективних моделей сімейних ферм та їх інтегрованих структур.
6. Конкурсні засади відбору кращих проектів з реалізації завдань і заходів дорожньої карти.
7. Залучення інтелектуальних і фінансових ресурсів міжнародних програм та проектів технічної допомоги до реалізації поставлених громадою завдань.

Модель підтримки виробників передбачає два рівні – державний і регіональний, але вони проводяться на рівні держави.

Необхідні засоби і пріоритетні напрями державної підтримки спрямовані на стимулювання розвитку підприємств усіх типорозмірів і форм господарювання.

Розвиток м'ясного скотарства

7.1. СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗІ

За останні роки спостерігається стійка тенденція до зниження поголів'я м'ясних порід у багатьох областях України. Особливо це стосується зони Полісся, де сконцентровано основну його частку. На 01.01.2017 р. в Україні налічувалося 55,1 тис. гол. худоби м'ясного напрямку продуктивності, що на 5,3% нижче порівняно з 2016 р. (табл. 15).

Таблиця 15. Чисельність худоби м'ясного напрямку продуктивності за роками, тис. гол.

Показник	Велика рогата худоба, усього			У т.ч. м'ясні корови		
	2016	2017	2017 до 2016, %	2016	2017	2017 до 2016, %
1	2	3	4	5	6	7
Україна	58,2	55,1	94,7	23,1	20,9	90,5
Вінницька	1,7	1,4	82,4	0,8	0,7	87,5
Волинська	14,6	12,7	87,0	6,1	5,3	86,9
Дніпропетровська	1,7	2,0	117,6	0,6	0,8	133,3
Донецька	0,5	1,1	220,0	0,2	0,1	50,0
Житомирська	3,4	3,3	97,1	1,7	1,6	94,1
Закарпатська	0,3	0,5	166,7	0,2	0,3	150,0
Запорізька	0,1	0,1	100,0	–	–	–
Івано-Франківська	1,3	1,4	107,7	0,6	0,6	100,0
Київська	5,4	6,1	113,0	0,9	1,4	155,6
Кіровоградська	0,1	0,1	100,0	0,0	0,0	–
Луганська	0,2	0,2	100,0	0,0	0,0	–
Львівська	2,8	2,4	85,7	1,3	1,1	84,6
Миколаївська	–	–	–	–	–	–
Одеська	2,8	2,7	96,4	1,0	0,9	90,0
Полтавська	0,4	0,5	125,0	0,1	0,1	100,0

Закінчення табл. 15

1	2	3	4	5	6	7
Рівненська	2,1	1,4	66,7	1,2	0,7	58,3
Сумська	4,0	4,0	100,0	1,4	1,4	100,0
Тернопільська	0,3	0,2	66,7	0,1	0,0	–
Харківська	1,0	1,1	110,0	0,5	0,5	100,0
Херсонська	0,6	0,6	100,0	0,2	0,2	100,0
Хмельницька	3,4	3,1	91,2	1,3	1,1	84,6
Черкаська	1,2	1,4	116,7	0,4	0,5	125,0
Чернівецька	0,7	0,7	100,0	0,4	0,3	75,0
Чернігівська	9,6	8,1	84,4	4,1	3,3	80,5
Полісся	34,1	29,8	87,4	15,2	12,9	84,9
Лісостеп	18,1	18,5	102,2	5,9	6,0	101,7
Степ	6,0	6,8	113,3	2,0	2,0	100,0

За експортом яловичини Україна посідає 17 сходинку з показником 25 тис. т у забійній масі та 45 місце за імпортом із показником 4 тис. т. Зберігаються умови господарювання, характерні для екстенсивного ведення тваринництва, зокрема м'ясного скотарства.

Такий стан веде до збільшення імпортозалежності держави у забезпеченні науково обґрунтованої потреби населення в яловичині.

Разом з тим породний генофонд м'ясної худоби в Україні є достатньо різноманітним (табл. 16).

За природно-кліматичними зонами України розміщення м'ясної худоби має істотну різницю як у кількісному, так і якісному співвідношеннях (рис. 19).

До специфічних проблем індустрії м'ясного виробництва України, які неможливо усунути, можна віднести зумовлену біологією виду витрачання м'ясною короною молока на забезпечення росту і розвитку теляти. З цим частково пов'язані і більші у 2–3 рази витрати кормів на отримання одиниці приросту, ніж у молочному скотарстві. Відтак усі витрати на утримання м'ясної худоби відносять на єдиний товарний продукт – приріст живої маси теляти.

До проблем загального плану відносять:

- низьку платоспроможність населення, яка стримує реалізацію високоякісної, але дорогої продукції;
- відсутність економічно обґрунтованої для товаровиробників бюджетної компенсації (дотації), спрямованої на нівелювання

Таблиця 16. Поголів'я м'ясної худоби у племінних господарствах України станом на 01.01.2015 р. (за матеріалами племреєстру)

Порода	Кількість суб'єктів	Усього, гол.	З них	
			бугаїв	корів
Українська м'ясна	3	1782	26	668
Волинська м'ясна	22	9101	69	4147
Поліська м'ясна і знам'янський тип	13	4975	37	2576
Південна м'ясна	6	2693	39	1123
Сіра українська	2	908	12	345
Симентальська м'ясна	6	2117	20	945
Усього за породами вітчизняної селекції	52	21576	203	9804
Абердин-ангус	21	7649	78	3418
Шароле	6	1211	19	535
Лімузин	4	742	9	313
Світла аквітанська	1	85	2	43
Герефорд	1	125	–	52
Усього за породами зарубіжної селекції	34	9812	108	4361
Разом по Україні	85	31388	311	14165

Рис. 19. Розміщення поголів'я за природно-кліматичними зонами, %

диспаритету цін як у рослинництві й тваринництві, так і у виробництві молока та м'яса;

- низький рівень державної підтримки порівняно з країнами із розвиненим тваринництвом і відсутність кредитування спеціалізованих підприємств з вирощування та інтенсивної відгодівлі молодяку великої рогатої худоби молочних, комбінованих і м'ясних порід;
- на ринку яловичини майже не представлено м'ясне скотарство, а м'ясна худоба реалізується практично за цінами молочної, що протидіє нарощуванню поголів'я м'ясної худоби.

Усі інші чинники, які призвели до скорочення поголів'я та стримують розвиток м'ясного скотарства в Україні, внаслідок чого практично не використовується величезний потенціал м'ясної худоби, можуть бути усунені за певних умов. До них належать:

- м'ясне скотарство при переході до інтенсивних технологій виробництва яловичини стає вагомим споживачем зерна, одним із ключових кон'юнктуруювальних факторів ринку зернобобових, комбікормів;
- низька рентабельність отримання м'яса великої рогатої худоби обмежує можливості залучення в галузь масштабних інвестицій, що у свою чергу стримує зростання виробництва яловичини;
- нерозвинута система вертикальної і горизонтальної інтеграції виробництва, переробки та реалізації яловичини, яка отримана від худоби м'ясних порід, з урахуванням якісних показників м'ясної продукції, недостатній рівень розвитку інфраструктури м'ясного ринку.

7.2. ОСНОВНІ ЦІЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ ВИРОБНИЦТВА

За умов наявного поголів'я 21 тис. гол. потенційно можливим є збільшення чисельності корів м'ясного напрямку продуктивності до 2030 р. до 39–40 тис. гол.

Для покращення структури споживання м'яса і забезпечення потреб населення в яловичині частка яловичини, одержаної від тварин спеціалізованого м'ясного напрямку продуктивності, повинна збільшуватись. До 2030 р. виробництво яловичини від м'ясної худоби у загальному обсязі сягатиме 7,5–8,0 тис. т.

7.3. ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ

Позитивні чинники. Природно-кліматичні умови багатьох регіонів України є сприятливими для створення та поширення галузі м'ясного скотарства. Велика рогата худоба м'ясних порід здатна ефективно споживати значну кількість грубого корму, добре використовувати природні та штучні пасовища. У структурі кормовиробництва понад 75% займають грубі, соковиті і зелені корми, а природні сіножаті та пасовища становлять 17,1% сільськогосподарських угідь, що дає змогу економити значну кількість зерна порівняно із молочною худобою, оскільки кількість зернових у структурі річного раціону годівлі не перевищує 20%.

Це має велике соціальне значення, оскільки проблема виробництва зерна не менш актуальна, ніж виробництво м'яса.

М'ясній худобі притаманні характерні особливості: висока адаптаційна здатність, непримхливість до якості кормів та до умов утримання. Більш того, від м'ясної худоби отримують туші з нижчим вмістом кісток і сухожилок, вищим виходом цінних відрубів та яловичину із кращим співвідношенням білка і жиру й особливим їх розподілом у туші, з так званою мрамуровістю. Вміст незамінних амінокислот, жирних кислот в яловичині м'ясної худоби на 8–10% вищий, ніж у м'ясі молочної худоби та інших видів свійських і диких тварин та птахів.

Через це в усіх країнах світу, за винятком України, яловичина, отримана від м'ясної худоби, високо цінується споживачем, і головне, її вартість на 30–40% вища, ніж м'ясо молочної худоби, що свідчить про високу культуру споживання яловичини і платоспроможність населення цих країн.

Природно-кліматичні умови України сприяють перспективі розведення м'ясної худоби. Особливе значення має розведення цієї худоби у районах з великими площами природних кормових угідь, де поголів'я м'ясної худоби може бути доведено до 35–40% загальної чисельності поголів'я, а в зонах Лісостепу і Степу – до 13%.

До сприятливих умов розвитку м'ясного скотарства також відносять:

- розведення м'ясної худоби, яка не потребує великих капіталовкладень, утримання цієї худоби менш трудомістке порівняно з молочною;

- наявність великих, сприятливих для розвитку м'ясного скотарства, територій, особливо на заході України;
- наближеність до найперспективніших, європейських, зарубіжних ринків та стратегічний стан на ринку збуту східних областей України, що забезпечують хороші перспективи для експортно-орієнтованої м'ясної галузі.

Натомість розвиток м'ясного скотарства потребує довгострокових інвестицій і додаткових заходів державної підтримки на реалізацію програм та проектів. Зокрема це стосується малонаселених сільських територій у західній зоні передгірських та гірських районів Карпат, відродження сіл у зоні інтенсивного землеробства Сходу України, повернення у виробництво покинутих земель сільськогосподарського призначення в центральних районах Лісостепу, особливо в Чернігівській і Сумській областях.

Лише комплексний підхід до розв'язання нагальних проблем докорінно поліпшить ситуацію у громадському тваринництві, і в м'ясному скотарстві зокрема.

Головна мета розвитку – забезпечення населення України харчовими продуктами у достатній кількості, зокрема яловичиною, за рахунок сталого розвитку та ефективного виробництва м'яса великої рогатої худоби різних порід і напрямів продуктивності.

Досягнення цієї мети ґрунтується на комплексному та інноваційному підході розвитку тваринництва м'ясного напрямку продуктивності і передбачає вирішення таких завдань:

- підвищення інвестиційного потенціалу м'ясного скотарства, оновлення виробничої бази, будівництво, реконструкція і модернізація підприємств, освоєння нових ресурсоощадних технологій виробництва та переробки м'ясної сировини, екологічно безпечної утилізації відходів тваринництва, а також якісне поліпшення кормової бази;
- спрямування державної підтримки на розвиток м'ясного скотарства для стимулювання стабільного зростання вітчизняного виробництва м'яса на основі модернізації галузі, підвищення конкурентоспроможності м'ясної продукції, вітчизняних племінних ресурсів (до рівня кращих зарубіжних аналогів), а також рівня інтеграції крупно- і дрібнотоварного виробництва;
- розроблення стандартів на тваринницьку продукцію, що відповідає вимогам країн-учасників СОТ та ЄС, гармонізація

законодавства у галузі ветеринарної медицини із міжнародними нормами і правилами, із урахуванням режиму максимального сприяння експорту українського м'яса, продуктів його переробки та шкіряної сировини;

- забезпечення благополуччя тваринництва України від особливо небезпечних захворювань тварин;
- залучення і підготовка кваліфікованої робочої сили, молодих фахівців з урахуванням модернізації галузей з виробництва м'яса через поліпшення соціально-економічних умов життя на селі, а також програм, що передбачають сприяння розвитку і зміцненню приватного сектору у формі фермерських господарств та інших малих форм господарювання в АПК.

Реалізація стратегії розвитку м'ясного скотарства потребує комплексу соціально-економічних, організаційно-технічних, технологічних, селекційних та законодавчих рішень для забезпечення стабільного зростання вітчизняного виробництва м'яса і м'ясопродуктів.

Вбачається життя заходів щодо державної підтримки у розвитку високотехнологічних виробництв, стимулювання реалізації регіональних прогресивних програм, проектів, здатних прискорити перехід галузі до якісно нового технологічного рівня, що дасть змогу вийти на новий рівень якості життя населення.

Базова передумова за побудови прогнозного розвитку м'ясного тваринництва на період до 2020 р. спирається не лише на збереження запланованих обсягів фінансування, але й на кардинальне підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів, необхідних для досягнення стратегічних цілей продовольчої безпеки.

НАПРЯМИ ЗРОСТАННЯ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА В УКРАЇНІ

До 2030 р. виробництво яловичини буде ґрунтуватися, в основному, на відгодівлі тварин молочного напрямку продуктивності, що в повному обсязі не зможе забезпечити необхідне виробництво. Таким чином, очікується, що низька частка яловичини у формуванні м'ясних ресурсів країни на користь інших видів буде зберігатися.

Основними завданнями до 2030 р. слід вважати розвиток галузі м'ясного скотарства. Для цього необхідним є установлення гарантій довгострокової державної підтримки м'ясного скотарства, яке має сприяти:

- нарощуванню поголів'я м'ясних корів у сільгосп підприємствах переважно за рахунок розвитку м'ясного скотарства у товарних (близько 90% загального поголів'я) та окремих селянських (фермерських) господарствах;
- збільшенню кількості та розмірів підприємств з інтенсивного вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби м'ясних і комбінованих порід;
- відновленню підприємств із переробки тваринницької сировини, створенню робочих місць на м'ясокомбінатах і заводах з переробки шкірсировини;
- збільшенню виходу ділових телят на 100 корів і підвищенню живої маси молодняку при здачі на м'ясопереробні підприємства, зростанню середньодобових приростів тварин та зниженню загальних витрат;
- розширенню кількості сільськогосподарських підприємств усіх форм власності, окремих селянських (фермерських) господарств, які утримуватимуть взимку худобу в легких, мало-витратних приміщеннях на основі прогресивних енерго- і ресурсоощадних технологій; поліпшенню економічної ефективності м'ясного скотарства завдяки використанню сінокосів та пасовищ із підвищеною родючістю ґрунту і врожайністю трав, зокрема у західних районах України.

Першочерговим завданням слід вважати вирішення питань повного відновлення попиту внутрішнього ринку на яловичину за рахунок зниження собівартості і виходу на стійке зростання його виробництва на основі модернізації галузі, інноваційної привабливості та залучення приватних інвестицій у розвиток галузей м'ясного тваринництва. При цьому повинна підсилитись тенденція стійкого зниження імпорту м'ясної продукції з-за кордону, відновлення чисельності поголів'я великої рогатої худоби, особливо м'ясних порід, і підвищення частки відгодівельної худоби від спеціалізованих м'ясних порід, вирощуваних на відгодівельних майданчиках (фідлотях).

Важливим для підтримки виробництва яловичини є регулювання цін залежно від її якості та м'ясної продукції. Необхідне запровадження сертифікованих м'ясопереробних підприємств, де є можливість виробляти сортове розрубання напівтуш та фасування готової продукції, реалізація прибуткова. При цьому слід посилити контроль за цінами на ринку м'яса та безпечністю імпортової про-

дукції на митному кордоні України. Регулювання цін під час імпорту яловичини із використанням компенсаційного та антидемпінгового мита протидіятиме нечесній конкуренції.

Одним із важливих напрямів успішного розвитку м'ясного скотарства є використання можливостей малих форм господарювання (ОСГ, фермерство, сімейні ферми) через кооперацію із потужними виробниками. Відновлення Асоціації виробників м'яса дасть змогу вибудувати високоефективні інтегровані структури, що виробляють продукт з високою доданою вартістю, конкурентоспроможні і фінансово стійкі.

Разом з тим найбільш принциповими напрямами стають:

- технічне переоснащення кормозаготівельного комплексу, модернізація комбикормових заводів, цехів, введення мережі виробничих майданчиків промислового типу із відгодівлі великої рогатої худоби, комплексів первинної переробки худоби на основі інноваційних ресурсощадних технологій, залучення вітчизняних і закордонних інвесторів;
- оптимізація концентрації переробних виробництв не лише поблизу основних споживачів тваринницької продукції – великих міст і промислових центрів, але і їх розміщення на основних напрямках вантажопотоку, поблизу перевалочних баз, річкових та морських портів;
- підвищення генетичного потенціалу м'ясної продуктивності тварин різних порід на основі використання кращих вітчизняних і зарубіжних селекційних досягнень;
- адаптування вітчизняної системи племінної справи до вимог міжнародних норм і правил у сфері племінної діяльності, формування оптимальної мережі селекційно-генетичних центрів у різних природно-кліматичних зонах України і перехід селекційно-племінної роботи на якісно новий технологічний і генетичний рівень;
- підвищення рівня наукового забезпечення галузі на основі технічного переоснащення її провідних галузевих наукових центрів та їх дослідних господарств, стимулювання впровадження інноваційних розробок у вигляді новітніх технологій виробництва, переробки тваринницької продукції та безпечної утилізації відходів, ефективних біотехнологічних методів і способів прискореного відтворення відгодівельного поголів'я м'ясної худоби;

- підвищення рівня епізоотичного благополуччя галузі, безпеки виробленої вітчизняної м'ясної продукції, племінного матеріалу та приведення його у відповідність з вимогами міжнародних норм і правил у ветеринарній сфері. Для цього потрібно сформувати дієву систему ідентифікації і відстеження тварин, забезпечити участь у розробленні технічного регламенту про безпеку харчової продукції.

Розв'язання проблеми виробництва високоякісної яловичини необхідно здійснити на основі галузевої Програми розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства на період до 2025 р.

Для цього потрібно сприяти створенню товарних стад м'ясної худоби через застосування перемінного (ротаційного) і промислового схрещування низькопродуктивних корів молочних порід та позаремонтних телиць з плідниками м'ясних порід і вирощування одержаного помісного молодняку за технологією м'ясного скотарства. Необхідне залучення господарств населення для отримання помісного м'ясного молодняку худоби. Науковцям слід продовжити роботу зі створення нових й удосконалення існуючих вітчизняних спеціалізованих м'ясних порід та типів.

Розвиток свинарства

8.1. СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗІ

Свинина як повноцінний продукт харчування у м'ясній частині раціону людини займає близько 40%, а в деяких країнах Західної Європи (Франція, Італія, Данія, Швеція, Німеччина та ін.) цей показник сягає 60–80%. В Україні в останні роки споживання свинини з субпродуктами та жирами на душу населення становило лише 15–18 кг, що значно поступається 37 кг, які споживають на душу населення у країнах ЄС (рис. 20).

У зональному аспекті найбільша концентрація поголів'я спостерігається в центральному (Київська, Черкаська, Полтавська) та східному (Донецька, Дніпропетровська області) регіонах (рис. 21). Найменша кількість свиней перебуває у Миколаївській та Луганській областях.

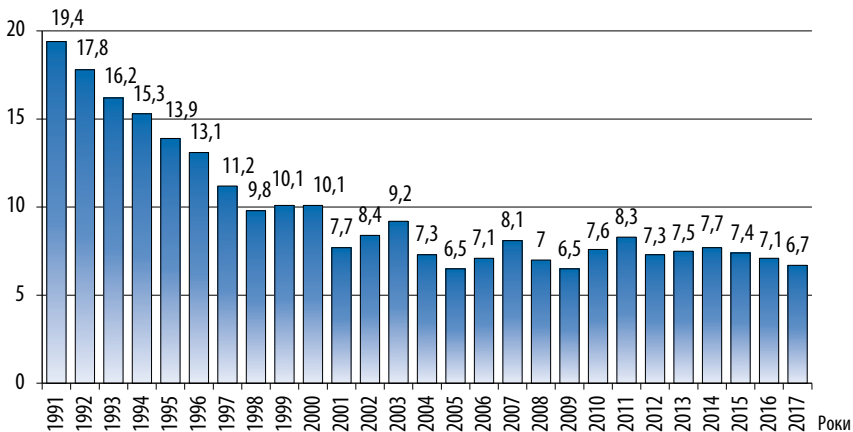

Рис. 20. Динаміка поголів'я свиней в Україні на початок року, млн гол.

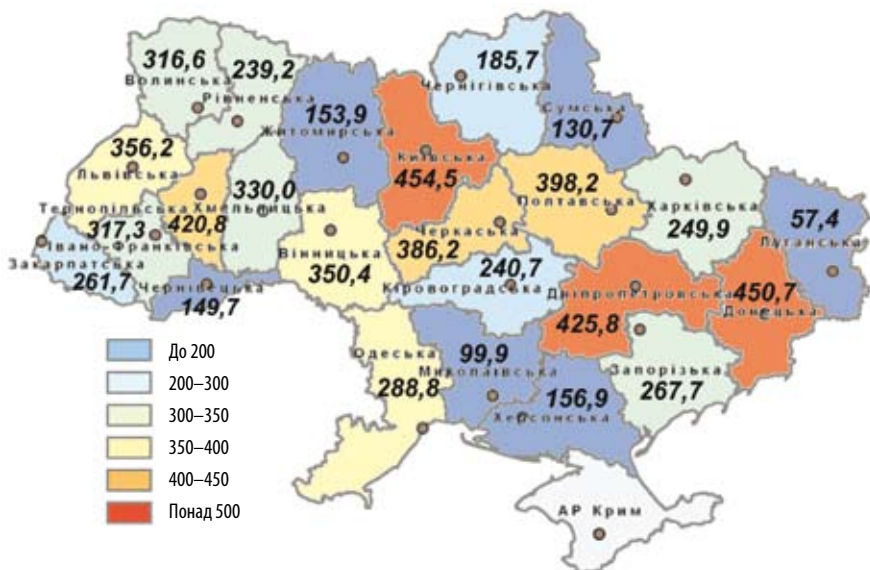

Рис. 21. Чисельність поголів'я свиней в усіх категоріях господарств України, тис. гол.

У сільськогосподарських підприємствах України наразі утримується 52% поголів'я свиней. На частку особистих господарств населення припадає 48% поголів'я. Найбільша їх концентрація (230–260 тис. гол.) спостерігається у західних (Рівненська, Закарпатська, Тернопільська, Вінницька) та південних (Одеська) областях. Найменше свинарством займається населення Луганської області (27,1 тис. гол.).

За щільністю поголів'я свиней на 100 га ріллі найнижчий показник зафіксовано у степовій зоні – у середньому 17,3 гол., а в таких областях, як Луганська, Миколаївська та Херсонська він не сягає й 10 гол. Найвища щільність поголів'я свиней на Поліссі (38,4 гол.) – за рахунок особистих господарств населення Карпатського регіону (Закарпатська обл. – 144; Івано-Франківська обл. – 80,6 гол.).

Кращі показники у свинарстві мають великотоварні промислові підприємства, де застосовуються сучасні інтенсивні технології. З кожним роком їх кількість зростає. Групування підприємств за чисельністю поголів'я показало, що частка підприємств, які мають понад 6 тис. гол. свиней у 2016 р. порівняно з 2012 р. збільшилась від 2,9 до 4,6%, а за кількістю поголів'я – від 56 до 64,4% (рис. 22).

Рис. 22. Групування сільськогосподарських підприємств за кількістю підприємств та виробничою потужністю

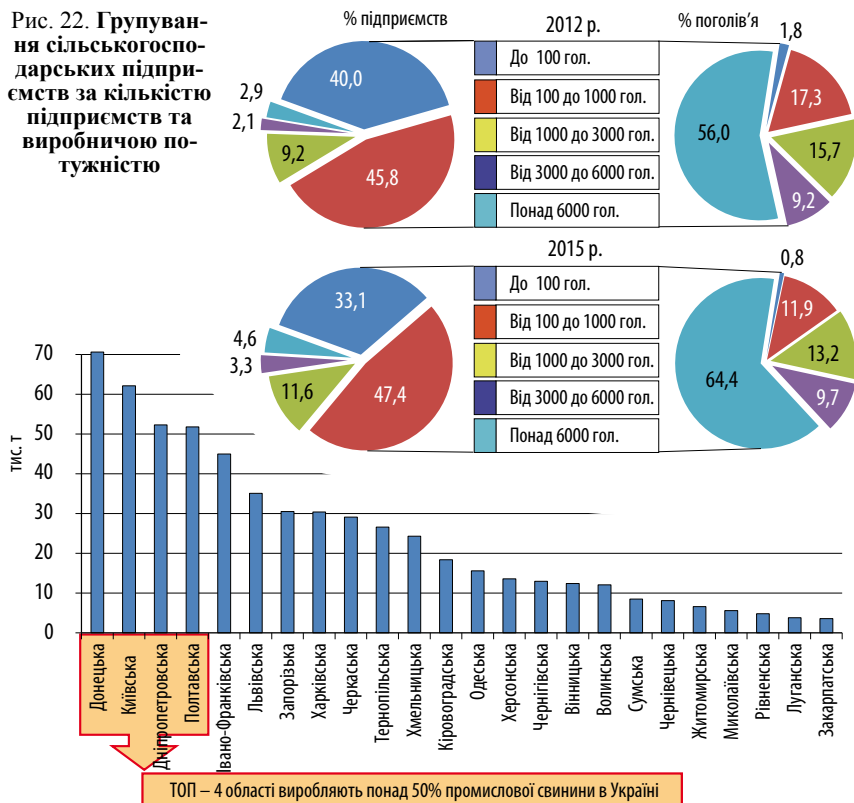

Рис. 23. Основні області, сільськогосподарські підприємства яких виробляють понад 50% свинини в Україні (2016 р.)

Понад 50% виробництва свинини у сільськогосподарських підприємствах припадає на Донецьку, Київську, Дніпропетровську та Полтавську області (рис. 23).

Варто зауважити, що четверта частина сільськогосподарських підприємств мають середньодобові прирости свиней на вирощуванні та відгодівлі понад 350 г (це великотоварні високотехнологічні господарства), а інші 75% господарств цього рівня не досягають через використання застарілих технологій. Це збільшує термін вирощування тварин на м'ясо до року (у розвинутих країнах – не більше 6 міс.), що практично унеможливує одержання прибутку. Така

Рис. 24. Групування сільськогосподарських підприємств за середньодобовими приростами свиней та виходом поросят на свиноматку

сама тенденція спостерігається і за показником виходу поросят на 100 основних свиноматок – лише 27,2% підприємств одержують понад 1400 поросят (рис. 24).

8.2. ОСНОВНІ ЦІЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ ТА СТРУКТУРА ВИРОБНИЦТВА:

- збільшити поголів'я свиней від 6,7 до 11,7 млн гол. у 2020 р. та до 22 млн гол. у 2030 р., переважно за рахунок сільгосп-підприємств – від 3,8 до 15 млн гол.;
- збільшити виробництво свинини у живій масі від 1,20 до 1,46 млн т у 2020 р. та до 2,75 млн т у 2030 р., зокрема у сільськогосподарських підприємствах – від 0,6 до 1,85 млн т;
- забезпечити виробництво комбікормів для свинарства на рівні 6,5 млн т у 2020 р. та 12 млн т у 2030 р., у тому числі для відгодівлі – 7,2 і для репродукції – 4,8 млн т (рис. 25).

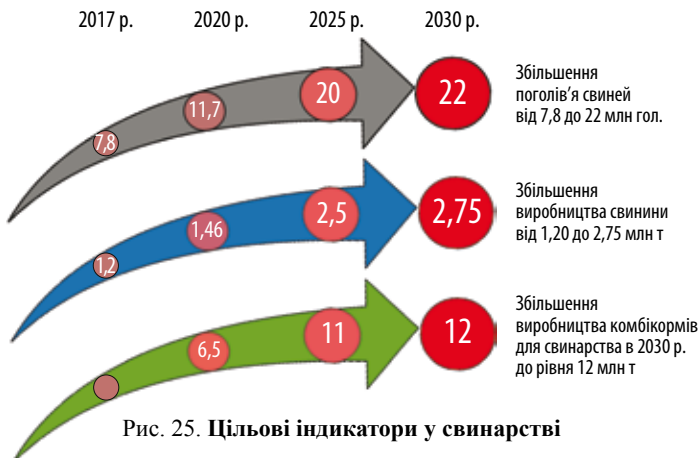

Рис. 25. Цільові індикатори у свинарстві

Рис. 26.
Структура поголів'я свиней за сегментами виробників

Стратегія подальшого розвитку галузі за сегментами виробників свинини відображена на рис. 26.

Планується зростання виробництва свинини у забійній масі від 887 тис. т до 1,021 млн т у 2020 р. та до 1,93 млн т у 2030 р., зокрема у сільськогосподарських підприємствах – від 510 тис. т до 1,31 млн т, у господарствах населення – від 377 до 620 тис. т (рис. 27). Для досягнення продовольчої безпеки в Україні стратегічним напрямом подальшого розвитку галузі буде розвиток великих свиновиробничих комплексів з високоефективними сучасними технологіями, які можуть створити

Рис. 27. Динаміка виробництва свинини у різних категоріях господарств (у забійній масі), тис. т

умови для досягнення високої продуктивності свиней. У перспективі прогнозується підвищення частки великотоварних підприємств у структурі сільськогосподарських підприємств до 60%. У господарствах населення до 2030 р. прогнозується збільшення поголів'я до 7 млн гол., що у структурі поголів'я свиней за виробниками свинарської продукції становитиме 35%.

8.3. ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ

Подальший розвиток свинарства буде спрямовано на підвищення конкурентоспроможності галузі свинарства за рахунок переходу на сучасні технології та будівництво нових і реконструкцію існуючих свинарських ферм, модернізацію й інтенсифікацію виробництва на основі інноваційних технологій, спрямованих на прибуткове ведення галузі та отримання продукції високої якості; розширення можливостей для функціонування дрібнотоварних виробників і обслуговуючих кооперативів (рис. 28).

Рис. 28. Основні напрями подальшого розвитку галузі

Основними шляхами досягнення визначених параметрів буде здійснення організаційно-селекційних заходів розвитку галузі; покращення технологічних аспектів утримання, годівлі та відтворення поголів'я; розвиток кооперації та інтеграції у сегменті дрібних господарств і сервісної інфраструктури.

Організаційно-селекційні заходи. Найважливішою умовою підвищення ефективності свиñarства є раціональне використання генетичного потенціалу порід свиней. Успішне використання із селекційною метою спадкових можливостей свиней багато в чому залежить від різноманітності їх породного складу. Нині в Україні розводять 12 порід свиней вітчизняної і закордонної селекції. Структуру породного складу свиней за областями України відображено на рис. 29.

Наразі згідно з даними Державного племінного реєстру свиней великої білої породи розводять майже в усіх областях України (виняток становлять Івано-Франківська та Тернопільська області), проте для Житомирської, Закарпатської і Чернігівської областей це монопорода. За останні роки значно збільшилась чисельність породи ландрас, яка ефективно використовується для отримання двопородних свинок на першому етапі гібридизації (розведенням цієї поро-

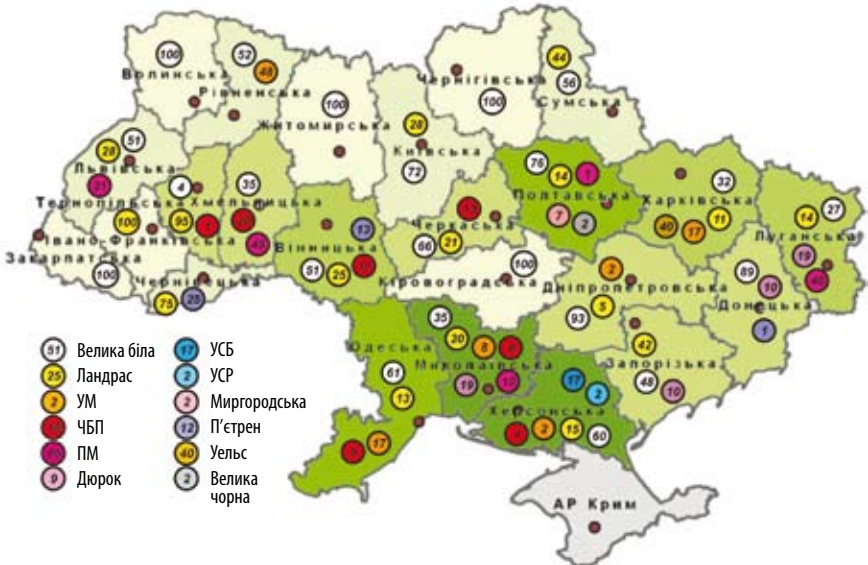

Рис. 29. Структура породного складу свиней за областями України, %

ди займаються 67% областей України) і породи п'єтрен, кнурів якої використовують на заключному етапі гібридизації для отримання фінальних гібридів з високим виходом м'яса в туші. Водночас зменшується ареал розповсюдження поголів'я вітчизняних порід свиней – полтавську м'ясну породу розводять тільки у Луганській, Миколаївській, Полтавській і Хмельницькій областях, а розведенням локальних порід займаються лише 1–2 племінних господарства з чисельністю основних свиноматок від 33 (українська степова ряба) до 130–150 гол. (українська степова біла і миргородська). Порода уельс має обмежене розповсюдження (Харківська область) і її використовують як батьківську форму в зональних системах схрещування.

Слід відмітити, що у країнах з розвиненим свинарством створення і поліпшення генотипів свиней ґрунтується винятково на застосуванні індексної селекції, що дає їм змогу досягти високих показників продуктивності свиней. Індексна селекція у свинарстві України має своє практичне застосування у вигляді методу BLUP для визначення племінної цінності тварин на базі Головного селекційного центру зі свинарства – Інституту свинарства і АПВ НААН. Спеціалістами Центру проводиться BLUP-оцінка із застосуванням багатомірної моделі тварини. Використання цього методу дає істотні переваги над оцінюванням тварин за фенотипом.

Створення високоспеціалізованих ліній і типів свиней, що вирізняються підвищеними продуктивними і споживчими якостями, нині неможливе без використання сучасних досягнень у галузі генетики тварин. Для вдосконалення ліній свиней потребують широкого використання нові підходи, засновані на застосуванні генетичних маркерів ознак продуктивності. Маркування ознак на рівні генотипу у доповненні до традиційних класичних методів селекції дає змогу значно підвищити ефективність селекційно-племінної роботи та досягти бажаного результату вже протягом декількох генерацій. Саме такі свині відповідають вимогам сучасного ринку.

Широке запровадження гібридизації у свинарстві є одним із основних факторів виробництва високоякісної свинини. У товарному свинарстві при гібридизації свиноматки повинні бути одержані від двох материнських ліній різних порід. Тому в Україні на першому етапі гібридизації необхідно запроваджувати схрещування материнських порід – великої білої і ландрас, а отриманих від них помісей (F_1) осіменяти кнурами-плідниками спеціалізованих м'ясних порід:

дюрок, гемпшир, п'єтрен або помісними кнурами м'ясних спеціалізованих порід – вони у комбінації більш вдало поєднують батьківські якості на відміну від чистопородних. При цьому у помісей за досить високих абсолютних показників материнських якостей, додатково буде проявлятися ефект гетерозису, оскільки відтворювальні ознаки мають низьку спадкову детермінацію, а ефект гетерозису за ними найбільш реальний.

З метою підвищення ефективності племінної роботи та нарощування генетичного потенціалу продуктивності у свинарстві потребують запровадження такі організаційно-селекційні заходи, наведені на рис. 30.

З метою поліпшення стану ведення галузі передбачити проведення у свинарських підприємствах:

- ремонту стада основних свиноматок завдяки закупівлі більш високопродуктивних тварин інших селекційних стад;

Рис. 30. Організаційно-селекційні заходи у свинарстві

- основну діяльність господарств спрямувати на отримання високопродуктивного гібридного молодняку свиней для підвищення кількості виробленої продукції свинарства та забезпечення населення високоякісним свинопоголів'ям.

Використання порід спеціалізованих типів і ліній свиней потрібно здійснювати згідно з організаційною системою на основі тісної ув'язки роботи племінних і товарних господарств, раціонального використання уніфікованих комп'ютерних програм селекційно-технологічних процесів, а також сучасних методів чистопородного розведення, схрещування, гібридизації та штучного осіменіння із запровадженням системи оцінки селекційної цінності тварин в умовах господарства.

При цьому основним завданням суб'єктів племінної справи слід вважати виробництво високопродуктивних племінних свиней та товарного гібридного молодняку, здатних забезпечити високу продуктивність за низьких затрат корму на одиницю приросту.

Завданням племзаводів і репродукторів є розведення чистопородних (племзаводи) та помісних (репродуктори) свиней для їх використання в системах гібридизації. Наслідком чіткої спеціалізації свинарських господарств буде потреба в організації станцій зі штучного осіменіння для забезпечення попиту репродукторів спермою чистопорідних кнурів маточних порід для саморемонту стада. Забезпечення ж попиту станцій зі штучного осіменіння в оцінених високопродуктивних і препотентних кнурах сприятиме нарощуванню генетичного потенціалу прабатьківської складової.

Усі племінні господарства спеціалізуються на розведенні порід свиней, що відзначаються високим рівнем відтворювальних якостей свиноматок і можуть бути використані в системах схрещування й гібридизації як материнські форми. Враховуючи цю особливість та беручи до уваги їх незначну завантаженість за основним призначенням, частина їх потужностей буде використана для одержання двопородних свинок і одержання від них власних трипородних гібридів або реалізації їх як материнської складової в товарні господарства для отримання у них фінального гібридного молодняку для подальшої відгодівлі. Як помісні матки (F_1) будуть використовуватись такі поєднання генотипів: велика біла×ландрас; велика біла×полтавська м'ясна, велика біла×уельс; велика біла×українська м'ясна; українська м'ясна×ландрас; ландрас×ПМ, ландрас×уельс, ландрас×українська м'ясна.

Такі помісні свиноматки, залежно від рівня утримання та годівлі й інших чинників, поєднуються з кнурами порід дюррок та п'єтрен або термінальними кнурами.

При стійкому попиті населення на товарних поросят в господарствах частину свиноматок основного стада потрібно використовувати, щоб отримати гібридних поросят для продажу. З метою одержання фінального гібриду частина наявного маточного поголів'я (чистопородні свиноматки порід ландрас, уельс, полтавська та українська м'ясна) може бути поєднана з термінальними кнурами (дюррок×гемпшир, п'єтрен×дюррок, п'єтрен×ландрас, оптімус, титан, макстер, максгро, темпо, хемрок, нецкар та ін.), що забезпечить отримання ефекту гетерозису за основними продуктивними ознаками.

Наявність на ринках пропозиції гібридного молодняка в сукупності з науково-методичним та технічним супроводом сприятиме збільшенню відсотка свинини, отриманої від гібридних тварин, і відповідно відобразиться підвищенням інтенсивності виробництва свинини на рівні господарств населення.

Розвиток кормової бази та забезпечення повноцінної годівлі свиней. Подальший розвиток галузі свинарства здійснювати на основі впровадження сучасних підходів до виробництва комбікормів, які полягають у:

- скороченні в комбікормах частки зернових та інших високовартісних інгредієнтів від 83 до 45% при одночасному забезпеченні необхідної якості;
- модернізації технологій у напрямі зниження виробничих витрат;
- запровадженні сучасних раціонів на основі новітніх норм та комп'ютерної оптимізації поживності кормів і їх ефективності;
- підвищенні якості обробки кормових інгредієнтів і їх знезаражування (екструдкування, експадування, гранулювання, рідких інгредієнтів, продуктів забою, падежу, відходів біоенергетики та інших виробництв);
- створенні нової системи організації робіт зі стандартизації кормів та контролю гарантованих показників їх якості.

Стратегічні напрями розвитку кормовиробництва:

- розроблення технологій поліпшення поживності зерна і використання побічних ресурсів виробництва;

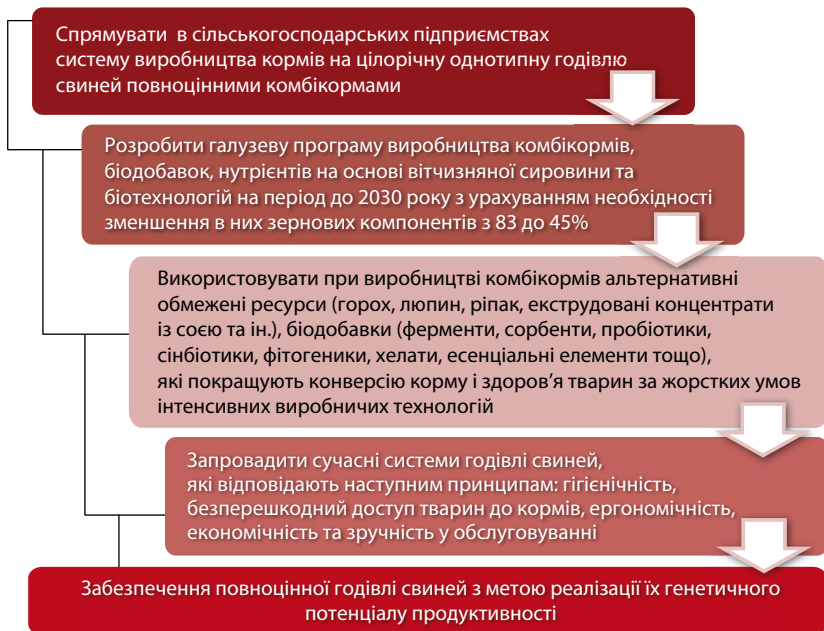

Рис. 31. Напрями створення кормової бази для галузі свинарства

- створення новітніх екструзійних технологій з використанням сої та біовідходів;
- удосконалення експандерів (з кільцевим зазором) і грануляторів;
- запровадження «м'якого» (тепловий щит) знезараження кормових інгредієнтів;
- виробництво альтернативних (кормовим антибіотикам) біодобавок: ферментів, пре- і пробіотиків, підкислювачів, мікосорбентів, хелатів і т.п.;
- виробництво ефективних суперпрестартерів для інтенсивних технологій.

Виготовлення повноцінних комбікормів із сировини власного виробництва організувати з розрахунку щорічної потреби 11,0–11,5 т концентрованих кормів на одну основну свиноматку зі шлейфом.

Запровадити в господарствах виробництво стартерних комбікормів у кількості 20–32 кг на 1 гол. до 2-х міс. та 60–80 кг у наступні 2 міс.

Технологічні аспекти утримання свиней. Реконструкція та модернізація свинарських приміщень. Переведення свинарських підприємств на сучасні інтенсивні технології із закінченим циклом виробництва свиней потребує модернізації свинарства в напрямі енерго- і ресурсоощадності та ефективного використання власних кормів. Впровадження в окремих технологічних рішеннях елементів екологобезпечності, енерго- та ресурсоощадності поряд із застосуванням одно- та двофазних технологій виробництва свинини дасть змогу збільшити обсяги виробництва продукції свинарства з одночасною маловитратністю виробництва. Лише цей підхід забезпечить рентабельність і конкурентоспроможність виробленої свинарської продукції.

Основним елементом сучасних технологій є перехід на поточкову систему виробництва з виробничим циклом 182–189 днів (3–4 тижні – підсисний період, 7–8 тижнів – дорощування, 15–16 тижнів – відгодівля). Для отримання цілорічної стабільної кількості продукції потрібно запровадження потокової системи отримання опоросів з відлученням поросят у 21–35-денному віці. Дотримання такого циклу буде відбуватися завдяки впровадженню:

- сучасного станкового обладнання;
- автоматизованого контролю за мікрокліматом;
- нових підходів до приготування і згодовування кормів;
- використання сучасних високопродуктивних генотипів свиней.

У питаннях технологічного переоснащення та реконструкції приміщень свинарських ферм потрібно застосовувати варіанти технологічних рішень, виходячи з потенційних можливостей господарств, а саме, переходити на:

1) мобільні та пересувні свинарники-відгодівельники малих обсягів виробництва (модульні приміщення для одночасної відгодівлі 40, 60, 80 та 100 гол.);

2) малі ферми-репродуктори або ферми із замкнутим циклом виробництва продукції свинарства до 100 основних свиноматок з 28-денним виробничим кроком (свинарські ферми на 30, 50 та 80 основних свиноматок із застосуванням блочної системи забудови);

3) середні ферми з потоковою системою виробництва на 100–200 основних свиноматок;

4) промислові комплекси на 300 та більше основних свиноматок із 7-денним кроком та замкненим циклом виробництва.

Рис. 32. Сучасні підходи до реконструкції та будівництва нових ферм

Сучасні технології утримання свиней потребують проведення реконструкції та модернізації свинарських ферм та комплексів усіх форм власності відповідно до сучасних вимог і підходів виробни-

цтва (рис. 32). У сфері енергоощадних технологій виникає необхідність використання за будівництва та реконструкції свинарських приміщень дешевих будівельних матеріалів і сучасних технологічних рішень.

З метою технологічного й технічного переоснащення виробництва передбачається:

- забезпечення широкого впровадження фінансового лізингу сільськогосподарської техніки для кормовиробництва, технологічного устаткування й обладнання для свинарських ферм та утилізації гноївки;
- сприяння переходу на екологічно чисті технології на основі реконструкції наявних приміщень та оснащення їх сучасним обладнанням, здатним забезпечити високу продуктивність тварин і комфортні умови праці;
- впровадження нових енергоощадних технологій, що дасть можливість за мінімальних витрат на утримання і оптимального рівня годівлі максимально реалізувати генетичний потенціал продуктивності свиней.

З метою забезпечення конкурентоспроможності свинарської продукції потребують впровадження інноваційні підходи розвитку галузі, наведені на рис. 33, основним критерієм якого є екологічна безпека в системі природокористування та одержання високоякісної кінцевої продукції.

Розвиток кооперації та інтеграції в сегменті дрібних господарств та сервісної інфраструктури. Як свідчить зарубіжна і вітчизняна практика окремих агрофірм, ефективніше організувати виробництво свинини можливо лише максимально інтегруючи сферу виробництва, переробки, зберігання та реалізації продукції. Для поліпшення сервісного обслуговування особистих господарств громадян пропонується розширити перелік платних послуг, що можуть надаватися. В першу чергу – це забезпечення громадян високоякісним гібридним молодняком для відгодівлі, пропозиція реалізації спермопродукції від високоцінних кнурів, послуги щодо забезпечення комбікормами.

Високого рівня економічної ефективності у свинарстві планується досягти завдяки створенню на базі дослідних господарств Національної академії аграрних наук України кооперативних об'єднань з виробництва та реалізації свинини. Кооператив організовує послу-

Рис. 33. Інноваційні напрями розвитку галузі свинарства

ги із забезпечення його членів поросятами м'ясних порід, які здійснюють їх дорощування і відгодівлю, а за досягнення маси свиней 105–115 кг забирає їх і реалізує партіями за відповідними каналами збуту. Після реалізації свиней, відгодованих населенням, з ними проводиться повний розрахунок. Крім того, кооператив може закуповувати у фермерів-пайовиків зерно і виготовляти з нього комбікорм, яким забезпечуватиме потреби членів кооперативу.

Створення кооперативів на базі дослідних господарств дасть можливість підвищити ефективність функціонування галузі свинарства,

оскільки впроваджуватимуться прогресивні технології утримання тварин, збалансовані й науково обґрунтовані раціони годівлі, використовуватиметься племінний та гібридний молодняк для підвищення продуктивності тварин. При цьому свинарство особистого сектору перетвориться у товарну галузь, пов'язану чіткими ринковими товарно-грошовими відносинами з дослідними господарствами. Надалі необхідним є розвиток інтеграції товаровиробників, тобто об'єднання в один технологічний ланцюг виробництва, переробки і реалізації продукції через створення крупних вертикально інтегрованих систем, які кооперують з малим і середнім бізнесом та мають високий ступінь стійкості та стабільності в будь-яких кризових ситуаціях.

Крім того, створення таких кооперативів надасть доступ малим господарствам з виробництва продукції свинарства до цивілізованих ринків сировини і продовольства, забезпечить концентрацію дрібно-товарного виробництва, переведення його на інноваційну модель розвитку та можливість використання конкурентних переваг сільських територій.

Ветеринарно-санітарне забезпечення галузі. Складна епізоотична ситуація потребує безумовного виконання ветеринарно-санітарних і протиепізоотичних заходів, а саме:

- забезпечення дотримання заходів біобезпеки у свинарських господарствах різних форм власності;
- впровадження у сільськогосподарських підприємствах режиму закритого типу утримання свиней з метою профілактики особливо небезпечних інфекційних хвороб;
- контроль за здоров'ям тварин із застосуванням сучасних методів і нагляд згідно з вимогами Санітарного Кодексу наземних тварин Міжнародного епізоотичного бюро;
- удосконалення процедури сертифікації продуктів тваринного походження (видачі міжнародних ветеринарних сертифікатів) відповідно до міжнародних вимог;
- моніторинг і здійснення контролю за якістю та безпекою продукції свинарства, а також станом здоров'я тварин;
- сприяння впровадженню системи управління якістю на основі принципів ISO 9000 та систем управління безпекою харчових продуктів, а також систем охорони довкілля на основі принципів ISO 14000 у тваринництві.

Розвиток вівчарства

9.1. СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗІ

Загальне поголів'я овець в Україні скоротилося майже в 10 разів до 743,9 тис. гол. (табл. 17).

Таблиця 17. Поголів'я овець у різних категоріях господарств (на початок року)

Показник	1991 р.		2001 р.		2017 р.	
	тис. гол.	%	тис. гол.	%	тис. гол.	%
Поголів'я, всього	7896,2	100,0	963,1	100	734,9	100,0
У тому числі:						
сільгоспідприємства	7164,1	90,7	412,4	42,8	181,4	24,4
господарства населення	732,1	9,3	550,7	57,2	562,5	75,6

Рівень виробництва баранини на душу населення становить 17% від норми МОЗ, потреба у вовні задовольняється лише на 10%. Збитковість виробництва продукції галузі останніми роками становить: баранини – 29,4%, вовни – 61,9%. Це зумовлено передусім низькими цінами на вовну та високою собівартістю, яка у сільсько-господарських підприємствах зросла до 35,4 грн, а ціна реалізації залежно від виду вовни становить 15–45 грн за 1 кг. Собівартість баранини становить 31,7 грн, закупівельна ціна переробних підприємств – 20–21 грн за 1 кг. Вихід приплоду, який є основним фак-

Таблиця 18. Фактичне і необхідне виробництво продукції вівчарства, т (2015 р.)

Показник	Фактичне виробництво			Потреба за нормативами МОЗ	Дефіцит до норми споживання
	сільгоспідприємства	господарства населення	усього		
Баранина	1796	5569	7365	42500	35135
Вовна	555	1715	2270	42500	41123

тором формування економічної ефективності галузі, недостатній і становить 87 ягнят на 100 вівцематок. Дефіцит баранини становить 35,1 тис. т, вовни – 41,1 тис. т (табл. 18).

9.2. ОСНОВНІ ЦІЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ ТА СТРУКТУРА ВИРОБНИЦТВА

Динаміка поголів'я, виробництва баранини та вовни за категоріями господарств, яка наведена нижче на рис. 34–37, забезпечує досягнення основних цільових показників розвитку вівчарства, визначених Програмою розвитку галузі вівчарства України на 2016–2030 рр.:

- збільшити загальне поголів'я овець від 743 до 2287 тис. гол., у тому числі за рахунок сільгоспідприємств – від 183 до 877 тис. гол. (рис. 34), вівцематок – від 478 до 1487 тис. гол., вихід ягнят – від 90 до 110 гол. на 100 вівцематок (рис. 35);

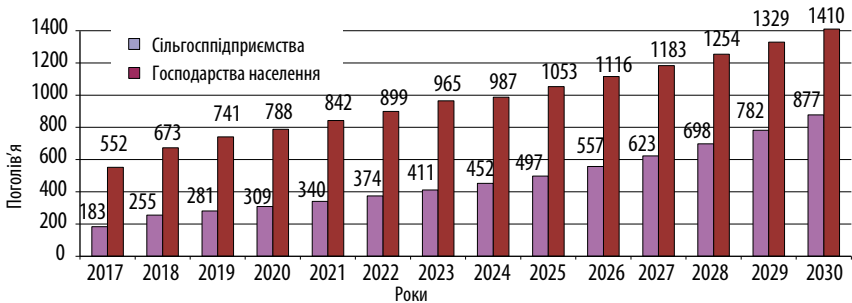

Рис. 34. Динаміка чисельності овець у різних категоріях господарств, тис. гол.

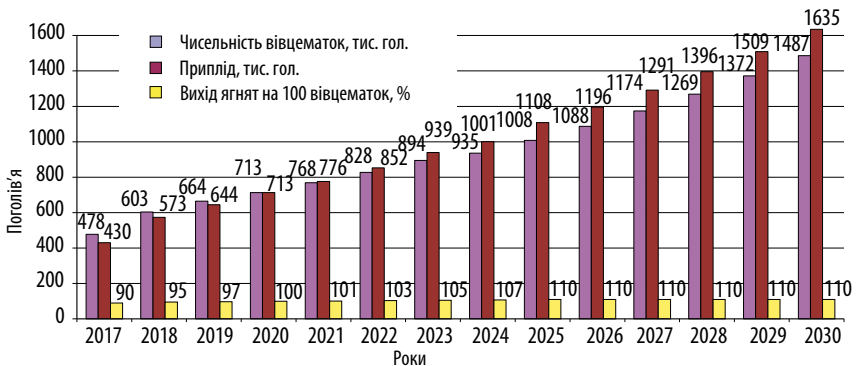

Рис. 35. Динаміка чисельності вівцематок та приплоду ягнят, тис. гол.

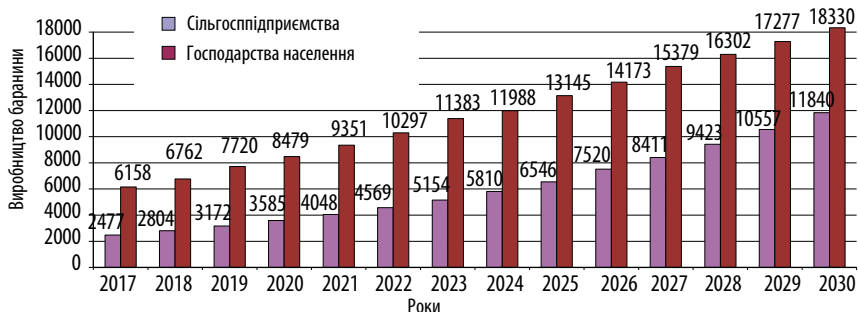

Рис. 36. Динаміка виробництва баранини у різних категоріях господарств, тис. т

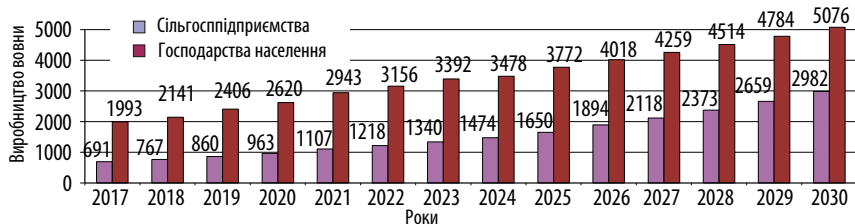

Рис. 37. Динаміка виробництва вовни у різних категоріях господарств, т

- збільшити виробництво м'яса баранини від 8,5 до 30,2 тис. т (рис. 36), вовни – від 2,3 до 8,1 тис. т (рис. 37); молока – від 3 до 11 тис. т.

9.3. ЗАВДАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Першочерговими завданнями є:

- розвиток великотварного промислового виробництва продукції вівчарства;
- зміна структури виробничого поголів'я овець у напрямі збільшення частки овець найбільш комерційно привабливого м'ясного і молочного напрямку продуктивності (табл. 19) та виробництва експортно-орієнтованої баранини на рівні 4–5 тис. т (рис. 38);
- створення об'єктів заготівельної і переробної інфраструктури в місцях концентрації поголів'я овець;
- визначення пріоритетних напрямів державної підтримки.

Напрями державної підтримки та механізми її реалізації. Бюджетну підтримку виробництва здійснювати за такими напрямками:

Таблиця 19. Структура поголів'я овець за напрямми продуктивності до 2030 р., тис. гол.

Напря́м вівчарства (порода)	Роки				
	2017	2020	2025	2030	2030 до 2017, %
М'ясо-вовновий (цигайська, асканійська МВ, преко́с)	320	470	730	800	250
М'ясний (мериноландшаф, олі́бс, суфольк та ін., їх помісі з іншими генотипами)	12	85	190	503	4193
Вовново-м'ясний (асканійська тонкорунна)	110	140	160	229	208
Смушковий (сокі́льська, асканійська каракульська)	33	40	50	69	208
Молочний (цигайська, українська гірсько-карпатська, авасі, лакон)	250	350	400	686	274
Багатоплідний (романовська та їх помісі)	10	12	20	69	686
Усього	735	1097	1550	2287	311

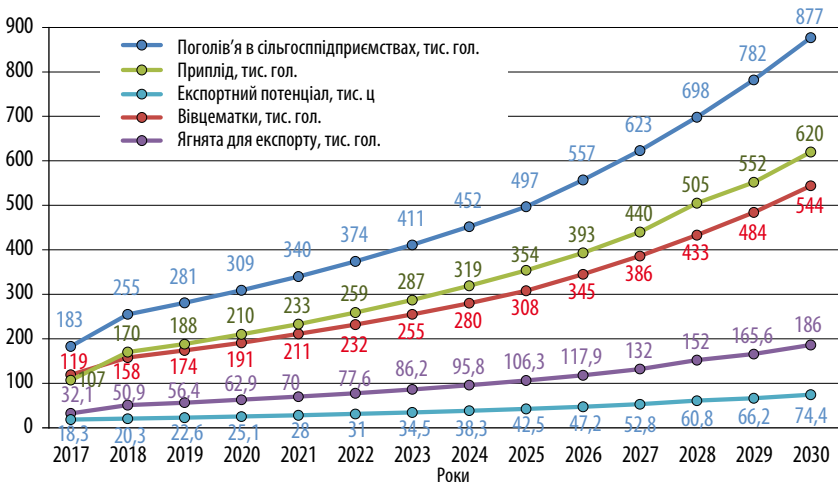

Рис. 38. Динаміка показників галузі вівчарства у сільгоспідприємствах

- збільшення поголів'я овець основного стада суб'єктами господарювання;
- відшкодування 50% інвестиційних капіталовкладень у будівництво й реконструкцію великотоварних вівчарських ферм з поголів'ям 1000 та більше вівцематок;
- реалізація міжнародних інвестиційних проектів виробництва крупних партій високоякісної ягнятини та молоді баранини;
- збереження й утримання генофондних стад сокі́льської, кара-

кульської та української гірсько-карпатської порід овець за одну вівцематку, наявну на початок року;

- розвиток фермерських та особистих селянських господарств.

Для забезпечення державних спецспоживачів вовною та дітей шкільною формою із вовни, овчинами та шкірсировиною, що не мають аналогів за гігієнічними властивостями, відновити державні квоти на закупівлю цієї сировини.

Потрібно вирішити на законодавчому рівні питання використання земель запасу та довгострокової її оренди інших угідь для створення кормової бази овець.

Розвиток фермерських, особистих селянських і домогосподарств здійснити через стимулювання створення та функціонування сільськогосподарських виробничих кооперативів з використанням таких заходів державної підтримки:

- спрощення механізму їх реєстрації;
- розроблення та запровадження механізму податкових пільг;
- запровадження механізму часткової компенсації витрат на будівництво і реконструкцію тваринницьких приміщень; придбання обладнання для доїння овець;
- реєстрацію та ідентифікацію худоби особистих селянських і домогосподарств та членів кооперативів, що утримують від 30 та більше вівцематок, утримання пасовищ.

Враховуючи, що селяни і фермери, які займаються вівчарством, фінансово неспроможні купити доїльне, стригальне та інше технологічне обладнання, внести їх до переліку одержувачів цієї техніки на лізингових умовах.

Збільшення експортного потенціалу галузі на основі розвитку великотварного виробництва (додаток 2). Для цього необхідно:

- створити великі високотехнологічні ферми модульного типу із виробництва ягнятини;
- створити у регіонах інфраструктуру із заготівлі й переробки продукції вівчарства та виробництва кормів;
- оптимізувати породну структуру вівчарства відповідно до пріоритетних напрямів розвитку галузі;
- створити в Херсонській та Одеській областях комплекси для дощухування і відгодівлі ягнят, по 10 тис. вівцематок у кожному, для поточного виробництва великих партій ягнятини та баранини;

- у кожному регіоні поблизу адміністративних центрів або великих міст створити по одній крупній вівчарській фермі із поголів'ям 1,5–2,0 тис. вівцематок кожна.

Створення ефективної системи селекції. Для підвищення ефективності племінної роботи та нарощування генетичного потенціалу продуктивності у вівчарстві:

- удосконалити породну структуру вівчарства відповідно до потреб сучасного ринку на його продукцію, збільшити чисельність поголів'я племінних овець і довести їх питому частку в кожній породі до 15%, підвищити якість племінної продукції;
- скоригувати селекційні програми стосовно вдосконалення генофонду, надаючи перевагу ознакам, що забезпечать підвищення м'ясної продуктивності – плідючість, молочність, скоростиглість;
- придбати за імпортом овець різних напрямів продуктивності (табл. 20);
- провести дослідження щодо підвищення м'ясної продуктивності овець різних порід із застосуванням різних варіантів промислового схрещування із використанням високопродуктивних генотипів овець світової селекції;
- забезпечити збереження генофонду аборигенних та малочисельних порід і типів овець: сокільської, української гірсько-карпатської

Таблиця 20. Імпорт генетичних ресурсів

Порода	Кількість, гол.	Вартість 1 гол., грн	Загальна вартість, тис. грн	Розмір відшкодування, тис. грн
Тексель	1000	13075	13075	6537,5
Мериноландшаф	1000	13075	13075	6537,5
Суффольк	1000	13075	13075	6537,5
Вандей	1000	13075	13075	6537,5
Романовська	1000	13075	13075	6537,5
Лакон	1000	13075	13075	6537,5
Остфризька	1000	13075	13075	6537,5
Всього	7000	–	91525	45762,5

порід та асканійського породного типу багатоплідних каракульських овець;

- створити банки сперми видатних баранів-плідників вітчизняних (передусім тих, які зникають) та імпортних порід, що слугуватиме збереженню генофонду порід овець;
- розширити наукові дослідження і використання геномного типування овець для підвищення ефективності селекційної роботи.

Створення вівчарства м'ясного напрямку продуктивності.

Ця робота має здійснюватися одночасно трьома шляхами:

- створення чистопородних стад імпорتنних овець та їх адаптація до умов різних регіонів країни;
- створення нових зональних типів м'ясного напрямку продуктивності із використанням імпорتنних спеціалізованих порід для відтворювального схрещування;
- удосконалення існуючих в Україні м'ясо-вовнових порід і типів методом чистопородної селекції.

Для цього потрібно виконання комплексу заходів, зокрема:

- закупівля за імпортом племінних тварин: (0,1 тис. баранів, 4 тис. ярок) порід вандей, суффольк, тексель, мериноландшаф і спермопродукції;
- створення зональних племінних репродукторів та племзаводів м'ясних генотипів овець і мережі пунктів штучного осіменіння;
- збільшення чисельності суб'єктів племінної справи у вівчарстві з розведення внутрішньопородних типів створеної придніпровської м'ясної породи овець у господарствах Дніпропетровської, Харківської, Запорізької та Полтавської областей;
- створення на базі асканійського типу чорноголових овець асканійської м'ясо-вовнової породи нових вітчизняних генотипів м'ясних овець для розведення у південних регіонах;
- створення кріобанку сперми баранів імпорتنних порід м'ясного напрямку продуктивності, забезпечення заготівлі та використання кріоконсервованої сперми плідників у племінних і товарних репродукторах;
- розроблення сучасної технології утримання й годівлі овець, створення нових вітчизняних генотипів спеціалізованого м'ясного напрямку продуктивності;
- проведення породного переобліку овець у зонах розміщення м'ясного вівчарства для визначення поголів'я, придатного для відтворювального схрещування;
- створення масиву овець м'ясного напрямку продуктивності (шароле, мериноландшаф, олібс, суффольк тощо та їх помісі з іншими генотипами) до 503 тис. гол.

Створення вівчарства молочного напрямку продуктивності.

Використання поголів'я овець молочної продуктивності в Україні має локальний характер. Для забезпечення потреб населення у молоці овець потрібно створення поголів'я спеціалізованого мо-

лочного напрямку продуктивності, що потребує вирішення таких питань:

- закупівля за імпортом 50 баранів і 1 тис. племінних ярок порід молочного напрямку продуктивності;
- створення в Одеській та Чернівецькій областях племінних репродукторів імпортованих овець молочного напрямку продуктивності;
- запровадження відтворного схрещування місцевих порід овець із спеціалізованими молочними породами для створення нових вітчизняних генотипів молочного напрямку продуктивності;
- збільшення поголів'я овець молочного напрямку продуктивності (українська гірсько-карпатська, цигайська, авасі, лакон) до 686 тис. гол.

9.4. РОЛЬ ДОСЛІДНИХ ГОСПОДАРСТВ ЯК БАЗИ РЕСУРСНОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗІ ВІВЧАРСТВА

Завдання дослідних господарств полягає у розвитку племінного вівчарства та створенні державних генофондних стад овець різних напрямів продуктивності, а також відпрацюванні механізму створення структур з виробництва ягнятини на експорт на засадах кооперації.

Шляхи розв'язання проблеми:

- запровадження інноваційних проектів розвитку вівчарства;
- збільшення чисельності поголів'я овець;
- надання господарствам мережі НААН, які утримують овець, статусу суб'єкта племінної справи у вівчарстві;
- створення нових генотипів овець м'ясного напрямку продуктивності;
- реалізація проекту зі створення об'єднання (холдингу) на базі семи дослідних господарств мережі НААН та показово-навчального модуля вівцеферми із замкнутим циклом виробництва, переробки і реалізації продукції та використанням новітніх проектно-технологічних рішень у ДП «ДГ Інституту тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова «Асканія-Нова» – ННСГЦ з вівчарства».

Розвиток птахівництва

10.1. СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗИ

Птахівництво є одним з найперспективніших напрямів діяльності галузі тваринництва не лише в Україні, а й у світі, оскільки продукція птахівництва як м'ясного, так і яєчного напрямку спрямована на забезпечення харчових потреб населення та продовольчої безпеки держави. Так, за даними статистичних розрахунків, для виробництва 1 т м'яса курчат-бройлерів або 1 т яєчної маси потрібно енергії кормів відповідно у 2,3 та 2,1 раза менше порівняно з яловичиною. Тому на сьогодні птахівництво практично єдина галузь тваринництва, яка здатна нарощувати обсяги виробництва і збільшувати чисельність наявного поголів'я, що пов'язано насамперед з біологічними особливостями птиці.

Сільськогосподарські підприємства використовують інтенсивні технології виробництва яєць та м'яса, складовими яких є сучасне енерго- та ресурсоощадне обладнання, повноцінна високотехнологічна годівля, найвисокопродуктивніші яєчні та м'ясні кроси курей. Незважаючи на потужність, цей сектор економіки є дуже вразливим і на 100% імпортозалежним. Оскільки на ринок нашої держави постачаються лише синтетичні складні за своєю генетичною структурою батьківські форми, їх можна утримувати максимум 1,5–2 роки.

Наступний сегмент ринку об'єднує дрібні та середні за кількістю поголів'я фермерські та присадибні (селянські) господарства, в яких, як правило, не можуть бути створені ідеальні умови утримання птиці. Тому для розведення в таких господарствах більше підходять вітчизняні кроси і породи, які, хоча і мають дещо нижчі показники продуктивності, ніж зарубіжні, але добре пристосовані до кормових і кліматичних умов України та менше реагують на різні технологічні стреси. При цьому останніми роками спостерігається посилення інтересу до «народного» птахівництва, що пов'язано насамперед зі

збільшенням використання технологій альтернативного утримання птиці для одержання екологічно чистої, органічної продукції. Отже, населення в середньому за рік утримує близько 90 млн гол. курей, 10 млн гусей, 1 млн індиків, 6 млн гол. качок, з яких птиця вітчизняної селекції (ДДСП НААН) становить відповідно 25–30% (кури), 40–45 (індики), 70–75% (гуси).

Сучасні тенденції розвитку вітчизняної племінної бази мають негативний характер, оскільки вона майже повністю зруйнована. Більш-менш діють репродуктори II порядку, які виконують тільки одну функцію збереження генофонду тієї чи іншої породи. Отже, в Україні знищено систему племінних господарств, що виробляють вітчизняну племінну продукцію.

На сьогодні працює два племінних заводи з розведення курей вітчизняної селекції яєчного та м'ясо-яєчного напрямів продуктивності при ДДСП НААН, де у невеликій кількості також зберігається генофонд дев'яти популяцій і ліній курей різного напрямку продуктивності та двох вихідних ліній індиків породи Біла широкогруда вітчизняного кросу Харківський. Поголів'я як племінної, так і генофондної птиці на експериментальній фермі «Збереження державного генофонду птиці» недостатньо для того, щоб повною мірою забезпечити потреби навіть невеликих господарств і населення.

За даними Державної служби статистики України, на 01.01.2017 р. чисельність поголів'я птиці всіх видів у господарствах різних категорій становила 201,7 млн гол., що на 1,14% менше, ніж за аналогічний період попереднього року (табл. 21). При цьому у сільськогосподарських підприємствах поголів'я птиці знизилося на 0,8% відносно 2016 р. і нараховує 116,1 млн гол. У господарствах населення чисельність поголів'я становила 85,6 млн гол., що мен-

Таблиця 21. Чисельність поголів'я птиці за категоріями господарств, млн гол. *

Показник	Роки**		2017 до 2016, %
	2016	2017	
Кількість поголів'я птиці всіх видів у господарствах усіх категорій, всього	204	201,7	98,86
у тому числі: сільськогосподарські підприємства	117	116,1	99,2
господарства населення	87	85,6	98,4

* За даними Державної служби статистики України, без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

** На 1 січня.

ше показника за аналогічний період на 1,6%. Відсоток птиці у фермерських та присадибних господарствах населення від загального поголів'я в країні становить 42,4%.

Лідерами за чисельністю поголів'я птиці є: Вінницька область – 29026,5 тис. гол. (-0,9% порівняно із 2016 р.), Київська – 27709,6 (+1%), Черкаська – 24628,2 (-0,8%). Найбільший приріст поголів'я птиці за останній рік відбувся у Сумській (+13,9%), Волинській (+9,3%) та Дніпропетровській (+6,3%) областях. У розрізі категорій господарств максимальний приріст поголів'я птиці у спеціалізованих господарствах встановлено у Житомирській (32,0%), Луганській (31,3%), Донецькій (28,2%) та Миколаївській (27,1%) областях. Відповідно до фермерських та присадибних господарств населення максимальне зростання поголів'я відбулося у Київській (21,3%), Сумській (17,1%) та Кіровоградській (4,9%) областях.

Виробництво м'яса. У 2016 р. в Україні всіма категоріями господарств було вироблено близько 964,6 тис. т (у забійній масі) м'яса різних видів птиці, що на 2,9% (+ 26,8 тис. т) більше, ніж у 2015 р. Сільгосп підприємствами вироблено близько 831,8 тис. т, що на 3,3% більше, ніж у 2015 р. При цьому необхідно зазначити, що частка курчат-бройлерів при промисловому виробництві м'яса птиці становить 95,7%. Лідерами за виробництвом курчат-бройлерів є Вінницька (245 тис. т), Черкаська (227,3 тис. т), Дніпропетровська (142,2 тис. т) та Київська (79,9 тис. т) області.

Фермерськими та присадибними господарствами населення вироблено близько 161,4 тис. т м'яса птиці, що на 0,1 тис. т більше, ніж у 2015 р. Водночас потрібно враховувати загальну тенденцію до істотного зростання виробництва цього продукту господарствами населення у другій половині року майже у 2,5 раза.

Серед основних проблем галузі є значне зростання собівартості продукції і низька купівельна спроможність населення, що значно уповільнить розвиток галузі. У результаті дії негативних чинників, що сьогодні спостерігаються в економіці держави, цілком допускається варіант зменшення виробництва не лише у невеликих підприємствах, які не мають вертикальної інтеграції і не експортують свою продукцію, але і вперше за останнє десятиліття у спеціалізованих підприємствах та агрохолдингах.

Виробництво яєць в Україні упродовж 2016 р. (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя та частини

зони проведення АТО) продовжує знижуватися – до 15,1 млрд шт., що на 11,1% менше порівняно з аналогічним періодом 2015 р. (Держстат України). За даними Держстатистики, найбільшу кількість яєць у січні–жовтні було вироблено у Київській обл. – 2,38 млрд шт. (+3,2% до минулого року), у Херсонській обл. – 908,6 (-33,6%), у Хмельницькій обл. – 901,3 млн шт. (-35,6%).

Найменше яєць було отримано у Луганській обл. – 88,7 млн шт. (на 23% менше проти минулого року), у Волинській обл. – 191,2 млн шт. (+3,5%).

З урахуванням категорій виробників сільськогосподарськими підприємствами було отримано близько 6,716 млрд шт. яєць, що на 18,6% нижче показників 2015 р.

В умовах загальної негативної тенденції відбувається незначне збільшення виробництва яєць у фермерських та присадибних господарствах – до 6,332 млрд шт. (+0,1% до 2015 р.).

10.2. ОСНОВНІ ЦІЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ ТА СТРУКТУРА ВИРОБНИЦТВА

На перспективу по 2030 р. планується збільшити виробництво (додаток 3) у рази:

- м'яса різних видів сільськогосподарської птиці – 1,9,
 - у т. ч.:

- курчат-бройлерів – 1,7;	- курей – 1,1;
- качок – 1,5;	- гусей – 1,4;
- індиків – 2,0;	
- харчових яєць – 1,6.

Спеціалізовані сільськогосподарські підприємства.

М'ясне курівництво. Передбачається поступове збільшення у 2,5 рази (порівняно з 2016 р.) батьківських стад м'ясних курей – до 5,9 млн гол. Це дасть змогу збільшити внутрішній ринок інкубаційних яєць, добового молодняку та м'яса курчат-бройлерів.

Водоплавна птиця. Істотного збільшення поголів'я не планується. Виробництво м'яса гусей і качок переважно буде сконцентровано в підсобних та фермерських господарствах населення.

Індиківництво. Загальне поголів'я індиків у 2030 р. прогнозовано буде збільшено від 1,2% (2016 р.) до 2,1 млн гол. Ця тенденція пов'язана з розширенням асортименту продукції галузі на ринку та перспективами використання м'яса індиків у харчовій промисловості, зокрема як дієтичного продукту.

Враховуючи матеріально-технічний та кормовий потенціал країни валове виробництво м'яса птиці всіх видів до 2030 р. планується збільшити в 1,5 раза (порівняно з 2016 р.) – до 1,84 млн т (у забійній масі), при цьому частка бройлерного м'яса у загальному виробництві становитиме близько 90%.

Яєчне птахівництво. Поголів'я яєчних курей передбачається збільшити в 1,6 раза, тобто до 61 млн гол., завдяки введенню протягом 2017–2025 рр. додаткових виробничих потужностей.

Планується збільшення попиту на харчові яйця, що буде сприяти збільшенню їх валового виробництва у 1,6 раза (порівняно з 2016 р.) – до 23,9 млрд шт. і зростанню експортного потенціалу майже у 9 разів – до 15,6 млрд шт.

Нині племінні ресурси яєчних і м'ясних курей (винятково зарубіжної селекції), які використовуються сільськогосподарськими підприємствами, зосереджено лише у репродукторах II порядку. Вони забезпечують спеціалізовані птахофабрики інкубаційним яйцем, а населення через інкубаторно-птахівничі станції добовим молодняком.

Для повного забезпечення потреб галузі до 2030 р. передбачається збільшення валового виробництва інкубаційних курячих яєць (порівняно з 2016 р.) в 1,4 і 1,5 раза (яєчних та м'ясних курей відповідно), тоді як від інших видів птиці воно залишиться стабільним.

Фермерські та присадибні господарства населення.

М'ясо-яєчне птахівництво. Збільшити:

- поголів'я м'ясо-яєчних курей – на 65%;
- поголів'я курей-несучок вітчизняної селекції – до 48,4 млн гол.;
- середню несучість – до 135 шт. яєць на 1 гол. за сезон (на 27%);
- вихід м'яса – до 3,1 кг на 1 гол. (на 29%).

Для забезпечення потреб населення добовим молодняком курей потрібно близько 1 млн гол. батьківських стад як української, так і закордонної селекції. Водночас потребує відновлення та коригування вітчизняна система племінних підприємств та інкубаторно-птахівничих станцій.

Індиківництво. Забезпечення населення добовими індичатами передбачає розширення поголів'я індичок середнього типу з використанням вітчизняного кросу Харківський та кращих зарубіжних аналогів. Для цього у 2018 р. слід відновити діяльність племінного заводу на базі Державної дослідної станції птахівництва НААН

та системи репродукторних господарств із загальним поголів'ям 5 тис. гол., яке буде збільшено у 2020 р. до 30 тис. гол.

Водоплавна птиця

Прогнозується незначне нарощування виробництва, тис. т:

- м'яса качок – до 16,4;
- м'яса гусей – до 17,1.

Для виробництва качиноного м'яса в господарствах населення передбачається використовувати кроси як з високим (крос Благоварський), так і зі зниженим (качки українські кольорові) вмістом жиру в тушці. З використанням наявного в країні та кращого імпортного генофонду у 2018 р. потрібно створити племінний завод з розведення вітчизняних кросів кольорових качок.

Передбачається збільшити до 2025 р. поголів'я прабатьківських та батьківських стад качок до 260 тис. гол., що дасть змогу повною мірою забезпечити потреби населення в якісному добовому молодняку.

10.3. ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Для гарантованого динамічного зростання обсягів виробництва продукції птахівництва потрібно задіяти систему заходів державного регулювання галузі, яка полягає:

- в упорядкуванні використання коштів, передбачених у державному бюджеті на розвиток птахівництва;
- у розробленні гармонізованих з європейським законодавством технічних регламентів – «Виробництво харчових яєць та яєчних продуктів», «Виробництво інкубаційних яєць», «Виробництво племінної продукції птахівництва», «Виробництво м'яса птиці»;
- в уведенні в дію Технічних регламентів «Вимоги щодо вирощування, утримання та реалізації племінної птиці», «Вимоги щодо виробництва і реалізації інкубаційних яєць та молодняку сільськогосподарської птиці»;
- у посиленні контролю органів влади за несанкціонованим ввезенням імпортованої продукції птахівництва.

Досягнення наведених вище обсягів виробництва продукції птахівництва потребує освоєння новітніх енерго- і ресурсоощадних технологій, науково обґрунтованої системи годівлі птиці і захисту її здоров'я та сучасних інформаційних технологій.

10.4. ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА У ДРІБНОТОВАРНИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Державна дослідна станція птахівництва НААН є єдиною галузевою науковою установою, яка здійснює науково-методичне забезпечення у птахівництві. На базі ДДСП НААН діє Селекційний центр з птахівництва та єдині у країні два племінні заводи з розведення курей вітчизняної селекції яєчного та м'ясо-яєчного напрямів продуктивності. Водночас на експериментальній фермі «Збереження державного генофонду птиці» при ДДСП НААН зберігається генофонд 9-ти популяцій і ліній курей різного напрямку продуктивності та 2-х вихідних ліній індиків породи Біла широкогруда вітчизняного кросу Харківський. Для оптимізації діяльності експериментальної ферми «Збереження державного генофонду птиці» ДДСП НААН, збільшення поголів'я вихідних ліній вітчизняного генофонду сільськогосподарської птиці до науково обґрунтованого рівня необхідні інвестиції, спрямовані на реконструкцію споруд (2,5 млн грн) і придбання технологічного обладнання та транспорту (4,5 млн грн).

Підвищення попиту і зростання чисельності потребує створення ще двох племінних заводів та репродуктора I порядку з розведення курей аутосексного яєчного кросу Слобідський та м'ясо-яєчного Геркулес із загальною кількістю поголів'я 15 тис. гол., зокрема 10 тис. – з індивідуальним і 5 тис. – груповим утриманням птиці. У цьому разі інвестиції, спрямовані на реконструкцію споруд (близько 3,5 млн грн), придбання технологічного обладнання та транспорту (близько 4 млн грн), становитимуть близько 8 млн грн. Загальні витрати на створення племзаводів та репродукторів I порядку будуть сягати близько 15–17 млн грн.

Виробнича потужність новостворених вітчизняних племпідприємств за рік становитиме 270 тис. інкубаційних яєць для комплектування ППР-2, 350–400 тис. гол. добового молодняку та 600–700 тис. харчових яєць за рівня рентабельності – 20,8% і терміні окупності – 2,4 роки. Загальне відновлення вертикально-інтегрованої структури і мережі племінних птахівничих господарств у птахівництві передбачає надання державної підтримки для вирощування ремонтного молодняку та утримання дорослого поголів'я птиці у племінних заводах з розведення сільськогосподарської птиці всіх видів (до рівня рентабельності +10%) (табл. 22).

Таблиця 22. Рівень доплат з держбюджету племінним заводам, грн/гол.

Показник	Кури		Індики	Качки	Гуси
	яєчні	м'ясо-яєчні			
На вирощування 1 гол. ремонтного молодняку	80	90	400	140	140
На утримання племінної птиці вихідних ліній	300	340	400	300	140

Таблиця 23. Загальні витрати з держбюджету за видами сільськогосподарської птиці, тис. грн

Показник	Кури		Індики	Качки	Гуси	Усього
	яєчні	м'ясо-яєчні				
На вирощування 1 гол. ремонтного молодняку	696	936	8000	1260	392	11284
На утримання племінної птиці вихідних ліній	1410	1938	960	1080	532	5920
Разом	2106	2874	8960	2340	924	17204

У цьому разі щорічні загальні витрати з держбюджету на вирощування та утримання селекційного стада сільськогосподарської птиці у племінних заводах становитиме близько 17,2 млн грн (табл. 23).

З метою гарантованого динамічного зростання обсягів виробництва продукції птахівництва, забезпечення продовольчої безпеки держави і розвитку експортного потенціалу потрібно:

- гармонізувати нормативну базу, зокрема розроблення технічних регламентів: «Виробництво харчових яєць та яєчних продуктів», «Виробництво інкубаційних яєць», «Виробництво племінної продукції птахівництва», «Виробництво м'яса птиці» тощо;
- посилити контроль органів влади за несанкціонованим ввезенням імпортованої продукції птахівництва.

Надалі необхідно продовжити процес вертикальної інтеграції і концентрації галузі через придбання дрібних компаній та інвестицій у нові проекти. На більш віддалену перспективу на ринку передбачається діяльність лише 4–5 великих холдингів, які будуть конкурувати між собою, всі інші підприємства не зможуть витримати боротьби за зниження собівартості. Звичайно, на ринку залишаться невеликі виробники, але це будуть нішеві вузькоспеціалізовані оператори, орієнтовані на невеликі ринкові сегменти.

Майбутнє птахівничої галузі України – за розвитком великих виробничих інтеграційних утворень. Саме вони зможуть забезпечити ефективну роботу на основі замкнутого технологічного циклу за схемою: утримання батьківського стада у племрепродукторах, виробництво кормів і приготування кормових сумішей на власних

комбікормових заводах, виробництво м'ясної та ячної продукції, її переробка, логістика. Лише у цьому разі підприємство може досягнути високих результатів виробничої діяльності. Виробник не залежить від переробних підприємств-монополістів і торгових монопольних структур та створює собі кращі умови господарювання завдяки вільному вибору ринків збуту, своєчасній заміні асортименту відповідно до змін смаків споживачів.

Водночас для надання поштовху соціально-економічному розвитку сільських територій потрібно збільшити чисельність зайнятих і кількість підприємств як у птахівництві, так і суміжних галузях, тобто необхідною є зміна структури виробництва, а також поліпшення інфраструктурного забезпечення для підвищення рівня життя на сільських територіях.

Тому диверсифікація економічної діяльності у птахівництві на нинішньому етапі його розвитку має бути спрямована на:

- 1) стимулювання розвитку малих форм господарювання з виробництва продукції птахівництва;
- 2) налагодження виробництва ними конкурентоспроможної продукції;
- 3) поширення спеціальних знань і підвищення людського потенціалу на селі за допомогою професійної підготовки та інформації;
- 4) сприяння розвитку в птахівництві виробничих, переробних та кооперативів збуту.

Навряд чи малі форми господарювання зможуть конкурувати з великими підприємствами у виробництві продукції птахівництва масового вжитку. Ніша малих та середніх підприємств, на наш погляд, у налагодженні виробництва такої продукції птахівництва, виробляти яку великим підприємствам не вигідно через малі обсяги, або неможливості застосування промислових технологій, наприклад: продукції категорії «free range» (фермерські та селянські яйця, кури, індики, качки, гуси, цесарки, страуси, перепели, велика жирна печінка та перопухова сировина водоплавної птиці тощо) та органічної. Однак для реалізації цього напрямку потрібне наукове обґрунтування технологій вирощування, утримання та годівлі птиці, профілактики захворювань з урахуванням природно-кліматичних умов України та місцевої кормової бази, розробка низки нормативних документів (стандартів, ТУ, норм технологічного проектування тощо).

Розвиток рибництва у внутрішніх водоймах України

11.1. СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗІ

Ресурсний потенціал комплексного розвитку рибного господарства становить близько 1,5 млн га внутрішніх водойм, зокрема: понад 900 тис. га різного типу водосховищ, до 400 тис. га лиманів і озер, близько 70 тис. га ставів спеціалізованих рибних господарств та понад 100 тис. га невеликих руслових ставів комплексного призначення в сільській місцевості (табл. 24).

Водночас ефективність використання наявного фонду водних об'єктів для потреб розвитку рибного господарства є недостатньою. В умовах обмеженого зариблення та згортання інтенсивних технологій в аквакультурі показники виробництва товарної риби разом із промислом у внутрішніх водоймах останніми роками оцінювались офіційною статистикою у межах 38–42 тис. т (у 2015 р. – 38,5 тис. т), що на 70–80 тис. т менше від підтверджених розрахунками потенційно можливих обсягів вилову прісноводної риби.

За останні десятиріччя у вітчизняному рибному господарстві спостерігається глибока структурна деформація, відставання від світових темпів динамічного розвитку, зменшення показників виробництва рибної продукції та рівня її споживання населенням України, надмірна частка на внутрішньому рибному ринку імпортованої риби і рибних продуктів. Зазначені негативні тенденції супроводжуються загостренням ситуації щодо спрацювання основних фондів галузевих підприємств, нераціональним використанням наявних виробничих потужностей та погіршенням екологічного стану водних об'єктів, користувачами яких є суб'єкти рибогосподарської діяльності.

До важливих чинників, що визначають причини виникнення кризових явищ у галузі, належать:

- невідповідність та невміння суб'єктів рибогосподарської діяльності адаптуватись до роботи у нестабільних економічних

умовах під тиском інфляційних процесів за сезонного характеру виробництва;

- розбалансованість цін на різні види послуг і продукції промислових галузей економіки, здорожчання високоякісних рибних комбікормів, добрив, енергоресурсів, паливно-мастильних матеріалів;
- недосконалість нормативно-правової бази в організації ефективно діючої інфраструктури аграрного ринку, наявність численних посередницьких структур між суб'єктами рибогосподарської діяльності і споживачами рибної продукції;
- відсутність вигідної для рибогосподарських підприємств кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва;
- здебільшого низька рентабельність виробництва, що обмежує залучення інвестицій у розбудову галузевих підприємств;
- руйнування взаємовигідної внутрішньо- і міжгалузевої кооперації за недостатньої фінансової підтримки держави та дефіциту інвестицій приватного капіталу;
- спрацювання (до 70–80%) основних виробничих фондів багатьох підприємств;
- істотне збільшення частки змінних виробничих витрат (у промисловому рибальстві – в 7–8 разів, аквакультури – у 2–4 рази);
- наявність нерегульованого, непідзвітнього та незаконного рибництва і рибальства, а також торгівлі незаконно добутими рибою та іншими водними біоресурсами, зокрема й унаслідок недостатнього фінансування рибоохоронних заходів.

Таблиця 24. Обсяги вилову риби та інших водних живих ресурсів користувачами СТРГ у період 2011–2013 рр., т (середньорічні показники)

Область	Вилів	
	усього	рибпродуктивність, кг/га
Київська	107	63,7
Житомирська	138	65,7
Одеська	2766	36,8
Закарпатська	23	165,8
Дніпропетровська	206	23,2
Запорізька	29	41,5
Херсонська	291	269,5
Миколаївська	281	141,4
Вінницька	267	47,7
Волинська	31	152,5
Рівненська	247	255,4
Сумська	241	506,5
Черкаська	90	55,8
Полтавська	108	157,8
Кіровоградська	28	67,6
Луганська	280	110,3
Донецька	1322	838
Харківська	786	29,4
Інші області	37	5,8
АР Крим	107	28,7
Разом	7386	47,1

До ключових проблем, що стримують розвиток вітчизняної аквакультури, також слід зарахувати:

- недосконалість митної політики щодо імпорту риби і рибних продуктів в Україну;
- нерегульованість законодавством питань щодо форми власності на землю, ставові угіддя, гідротехнічні споруди рибницьких підприємств та надання в оренду рибогосподарських водних об'єктів;
- низька якість окремих компонентів для виробництва стандартних корошових комбікормів і відсутність умов для вітчизняного виробництва високоякісних комбікормів для лососевих та осетрових риб за нерегульованості процедури щодо їхнього спрощеного імпорту в Україну.

Незадовільна ситуація ускладнюється недостатнім фінансовим забезпеченням рибної галузі, обмеженим рівнем платоспроможності населення із зростанням цін на рибу і рибну продукцію вітчизняного виробництва та підвищенням її собівартості.

Щодо імпортозаміщення слід зазначити, що товарної продукції (короп і рослиноідні риби), яка традиційно формує в Україні основу споживання прісноводної риби (понад 80%), надходить на внутрішній ринок завдяки власному виробництву коропа вітчизняної селекції понад 90%. При цьому дефіциту цієї продукції не спостерігається, натомість, навіть незважаючи на неухильне поліпшення її якісних характеристик, через обмежений рівень платоспроможності населення нерідко виникають труднощі у реалізації вирощеної риби.

За впливу комплексу негативних чинників значна частина рибогосподарських підприємств характеризується низькими показниками прибутковості або ж зазнає збитків. Середня рибопродуктивність нагульних ставів не перевищує 600–700 кг/га, що майже на 60% нижче максимальних показників, досягнутих у другій половині 80-х років ХХ ст. Унаслідок недостатнього догляду значно погіршились експлуатаційні характеристики ставового фонду. Через дорожнечу високопротеїнових рибних комбікормів для лососевих і осетрових риб обмежується вирощування риби за високоінтенсивними технологіями індустріального рибництва в умовах садків та басейнів. Унаслідок нераціонального промислу й скорочення обсягів зариблення великих водних об'єктів упродовж 90-х років ХХ ст. майже втричі зменшився вилов риби із каскаду дніпровських водосховищ.

Позитивним є те, що упродовж останнього десятиріччя стабілізувався рівень виробництва у спеціалізованих ставових рибницьких господарствах, спостерігається поступове збільшення уловів з водосховищ Дніпра, помітно активізувалось ведення ставового рибництва в умовах фермерських селянських господарств, істотно поліпшилися середні розмірно-вагові показники товарної риби у спеціалізованих підприємствах ставової аквакультури, підвищилися якісні характеристики промислових уловів, відновлено виробництво форелевих господарств до рівня, вищого за максимальні показники минулого періоду (понад 1 тис. т на рік, що майже у 100 разів перевищує найнижчі показники, зареєстровані наприкінці 90-х років ХХ ст.). Високими темпами зростання обсягів виробництва характеризується діяльність спеціальних товарних рибних господарств (СТРГ) з екстенсивного (випасного) вирощування рослиноїдних риб і коропа, створених на малих водосховищах, великих руслових ставах, лиманах тощо (за період 2011–2015 рр. у середньому до 7,9 тис. т товарної риби).

11.2. ЦІЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ ТА ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА (ВИРОЩУВАННЯ) ПРІСНОВОДНОЇ РИБИ

Збільшити:

- виробництво риби у внутрішніх водоймах до 110 тис. т;
- чисельність поголів'я високопродуктивних плідників коропа (до 19 тис.) і рослиноїдних риб (до 28 тис.);
- чисельність поголів'я високопродуктивних плідників осетрових риб (до 1,8 тис.) і райдужної форелі (до 120 тис.) з метою нарощування кількості виробництва високоякісного посадкового матеріалу осетрових до 2,5 млн і форелі до 70 млн риб на першому році життя;
- виробництво високоякісного посадкового матеріалу до 520 млн шт., у тому числі 75 млн дволітків рослиноїдних риб середньою масою не менше 100 г, з яких 35 млн для зариблення дніпровських водосховищ і 40 млн – водойм, придатних для створення спеціальних товарних рибогосподарств (табл. 25);
- щорічні обсяги зариблення аборигенними видами риб дніпровських водосховищ у кількості 11 млн шт., зокрема 4,1 млн дволітків коропа та 6,9 млн цьоголітків інших видів риб;
- обсяги відтворення і товарного вирощування осетрових та лосо-

Таблиця 25. Сучасні та прогнозовані показники виробництва і вилову товарної риби за основними напрямками рибного господарства на внутрішніх водоймах

Напрями рибогосподарської діяльності	Обсяги виробництва та вилову товарної риби, тис. т			
	середні показники за 2011–2015 рр.	2020 р.	2025 р.	2030 р.
Аквакультура ставів і фермерських господарств	18,7	28	40	63
Індустріальна аквакультура в садках і басейнах, в тому числі вирощування осетрових риб та форелі	0,9	3	5	7
Промисловий вилів у річках, водосховищах, озерах та лиманах разом зі СТГ	20,9	24	30	40
Усього	40,5	55	75	110

севих риб з доведенням виробництва їхньої товарної продукції у 2030 р. до рівня не менше 2 і 5 тис. т на рік відповідно.

Відновити близько 10 тис. га природних нерестовищ у рибогосподарських водних об'єктах.

Установити у водоймах не менше 70 тис. одиниць штучних нерестових «гнізд» та створити у пониззі Дніпра до 12 га «рибцевих гребель».

Забезпечити ставові господарства повнораціонними коропами комбікормами в кількості не менше 150 тис. т на рік, зокрема не менше 70 тис. т комбікормів поліпшених рецептур.

Підвищити середню рибопродуктивність у ставовому рибництві до рівня не менше 1,3 т/га, а не менш ніж на 30% фонду нагульних ставів понад 1,5 т/га.

Провести ремонтно-відновлювальні роботи у ставовому фонді спеціалізованих підприємств на площах до 27 тис. га.

Підвищити рівень продуктивності праці в рибному господарстві на 20%.

Забезпечити відповідність комплексного показника конкурентоспроможності вітчизняної продукції рибного господарства міжнародним вимогам.

11.3. ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ

Стабілізація ситуації у вітчизняному рибному господарстві потребує комплексного розв'язання проблеми зі здійсненням гармонійного розвитку всіх структурних елементів галузі, зокрема подальшого динамічного розвитку рибництва і рибальства на внут-

рішніх водоймах з пріоритетним значенням аквакультури. Такий варіант дасть можливість підвищити рівень споживання рибної продукції населенням України та створити умови для невиснажливого використання рибних запасів внутрішніх водойм.

Водночас у перспективі для задоволення зростаючих потреб населення країни у рибній продукції без значного нарощування імпорту потрібно забезпечити підвищення ефективності використання морського флоту рибної промисловості, що перешкодить занепаду України як морської держави у площині її рибпромислових можливостей.

Основними чинниками розвитку рибного господарства на внутрішніх водоймах України мають бути:

- удосконалення системи управління галуззю;
- збільшення виробництва товарної риби та обсягів відтворення водних біоресурсів, а також масштабів зариблення водойм;
- підвищення попиту на рибу і рибну продукцію вітчизняного виробництва;
- забезпечення сприятливих умов для нересту аборигенних видів риб у різних типах континентальних водойм;
- проведення комплексних відновлювальних робіт у ставовому фонді;
- впровадження маловитратних ресурсоощадних технологій товарного рибництва;
- розширення асортименту та поліпшення якості виробленої продукції із упровадженням селекційних досягнень у рибництві;
- поліпшення рецептів та зниження вартості комбікормів для коропових риб, технологічна модернізація засобів кормовиробництва;
- розширення державного сприяння в розвитку товарних рибницьких підприємств усіх форм власності у сфері кредитування, податкової і митної політики з урахуванням сучасних тенденцій розвитку та специфіки ведення рибного господарства;
- формування системи взаємодії науки, державного та приватного капіталу для залучення наукових, матеріально-технічних і фінансових ресурсів;
- маркетингове забезпечення функціонування підприємств з формуванням прогресивної інфраструктури ринку продукції рибництва;
- забезпечення міжрегіональних зв'язків підприємств та створення місцевих програм розвитку аквакультури;

- розвиток інноваційних технологій в аквакультури із розширенням наукового забезпечення діяльності підприємств;
- посилення сегмента науково-дослідних робіт за формування державної політики у сфері рибного господарства;
- підготовка наукового і виробничого висококваліфікованого кадрового потенціалу;
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері рибного господарства.

Серед основних напрямів наукового забезпечення рибогосподарської діяльності на внутрішніх водоймах України слід наголосити на:

- виведенні нових високопродуктивних типів коропа;
- вивченні ефективності комбінаційної здатності наявних внутрішньопорідних типів коропа;
- комплексному генетичному моніторингу промислової іхтіофауни, вивченні генетичної структури культивованих видів риб для поліпшення їхнього генофонду;
- розробленні методології збереження генофонду та відновленні чисельності популяцій рідкісних і тих видів риб, що зникають;
- удосконаленні методів кріобіотехнології в рибництві та створенні колекційних і промислових ресурсів кріоконсервованих статевих продуктів риб;
- моніторингових дослідженнях особливостей функціонування біоценозів рибогосподарських водойм різного типу;
- розробленні науково обґрунтованих заходів і нормативних документів щодо регламентації та раціональної експлуатації рибних запасів водосховищ України;
- удосконаленні системи детекції патогенів інфекційних захворювань риб з використанням молекулярних методів;
- пошукових дослідженнях та розробленні способів застосування в рибництві екологічно безпечних лікувально-профілактичних препаратів нового покоління;
- розвитку новітніх біотехнологічних методів підвищення життєстійкості та продуктивності риб в аквакультури;
- удосконаленні експрес-методів визначення екологічного стану водних об'єктів і способів очищення водойм від токсикантів різного походження;

- розробленні прогресивних технологій аквакультури в умовах ставового рибицтва і господарств індустріального типу із розширенням видової структури культивованих видів риб та інтродукцією нових перспективних об'єктів риборозведення (осетроподібні, лососеві, сигові тощо);
- використанні у складі комбікормів для риб комплексу мікроелементів та біологічно активних речовин, здешевленні рибних комбікормів завдяки нетрадиційним кормовим компонентам рослинного походження;
- розвитку імунологічних, фізіолого-біохімічних та токсикологічних досліджень у рибицтві з метою розроблення методів підвищення життєстійкості риб, визначення ефективності технологічних нововведень та реалізації системи поліпшення якості рибної продукції за різними напрямками прісноводної аквакультури;
- розробленні екологічно безпечних методів стимулювання розвитку природної кормової бази ставів для одержання органічної рибної продукції;
- застосуванні комплексних науково обґрунтованих заходів з підвищення економічної ефективності різних напрямів рибогосподарської діяльності;
- визначенні способів забезпечення високого рівня конкурентоспроможності рибної продукції вітчизняного виробництва на основі поліпшення її споживчих характеристик та підвищення харчової цінності зі зниженням витратності виробництва;
- створенні прогресивної системи впровадження наукових розробок у виробництво;
- забезпеченні консультативно-методичної допомоги підприємствам рибної галузі;
- розширенні міжнародного науково-технічного співробітництва із запозиченням прогресивного зарубіжного досвіду у сфері розвитку рибного господарства та його наукового забезпечення.

11.4. ОЦІНКА РЕЗЕРВІВ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ЗА РІЗНИМИ НАПРЯМАМИ ПРІСНОВОДНОЇ АКВАКУЛЬТУРИ ТА ПРОМИСЛОВОГО РИБАЛЬСТВА ВНУТРІШНІХ ВОДОЙМ

Основним напрямом рибогосподарської діяльності на внутрішніх водоймах України, що незмінно превалує в загальних обсягах виробництва прісноводної риби, є ставове рибицтво. Упродовж

останнього десятиріччя у структурі видів риби, вирощених у ставах, переважали короп (44–48% усього вилову) та товстолоби (37–47%). Останнім часом спостерігається тенденція до поступового збільшення частки коропа в загальних обсягах виробництва товарної риби та незначне зменшення виробництва рослиноїдних риби, основу якого становлять білий і строкатий товстолоби та їхні гібридні форми. Недостатню увагу приділено культивуванню білого і чорного амурів, лина, щуки, веслоноса, судака, європейського сома.

Актуальною проблемою ефективної рибогосподарської діяльності в умовах ринкової економіки є зниження собівартості продукції завдяки впровадженню кормозберігальних технологій вирощування риби, здешевлення рецептів та поліпшення якості рибних комбікормів із застосуванням нетрадиційних компонентів, одержаних від переробки сільськогосподарської сировини, введення до їхнього складу біологічно активних речовин, імунопротекторів, мікроелементів, екологічно безпечних рістстимулювальних препаратів. Водночас у структурі витрат на вирощування рибопосадкового матеріалу і товарного коропа за напівінтенсивних та інтенсивних технологій ставового рибництва частка витрат на придбання штучних кормів становила не менше 25–30%. При цьому, зважаючи на подальше здорожчання рибних комбікормів, цей показник може зростати.

Лише завдяки впровадженню удосконалених технологічних схем ведення рибництва вже впродовж перших 3–4 років є можливість збільшення обсягів виробництва товарної риби ставовими господарствами не менше ніж у 1,5 раза (до 27–28 тис. т). Значні резерви зростання обсягів виробництва прісноводної риби існують зокрема у розвитку фермерського ставового рибництва (середньорічні потенційні обсяги виробництва – не менше 20 тис. т). Сучасні обсяги виробництва ставової риби фермерськими господарствами насамперед з незначною площею ставових угідь не піддаються об'єктивному оцінюванню внаслідок обмеженості статистичних даних.

Щорічні потреби в коропових комбікормах поліпшених рецептур для ставових рибних господарств України становлять не менше 150 тис. т.

Для всіх регіонів України набула гостроти проблема профілактики та боротьби з хворобами риби на всіх етапах вирощування і в період зимівлі. З метою вирішення цього завдання мають упроваджува-

тись ефективні лікувально-профілактичні заходи із застосуванням екологічно безпечних препаратів нового покоління, що забезпечують підвищення рівня виживання риб.

Проблемою загальнодержавного значення є розроблення і реалізація системи науково обґрунтованої експлуатації рибних запасів водосховищ України як стратегічного продовольчого резерву країни. Це другий за потенційними обсягами вилову товарної прісноводної риби напрям рибогосподарської діяльності на внутрішніх водоймах країни. Теоретично обґрунтовані та апробовані на практиці нові методи визначення базових показників для встановлення оптимального рівня промислової експлуатації іхтіопопуляцій різних типів водосховищ.

Розроблені заходи щодо спрямованого формування іхтіофауни дають змогу лише у водосховищах дніпровського каскаду збільшити щорічні обсяги промислового вилову риби не менше ніж до 25 тис. т, що більше ніж у 2 рази перевищує показники останніх років. Однак будь-які заходи з поліпшення умов формування та експлуатації рибних запасів передбачають наявність налагодженої та ефективної державної системи контролю на водосховищах.

Ступінь використання сировинної бази промислу на сучасному етапі має чітке диференціювання: найбільший він для цінних видів, які перебувають у стані повного облову або, в окремих випадках, перелову; найменший – для другорядних дрібночастикових видів. Зокрема, це стосується сріблястого карася, запас якого використовується на 50% можливого. Для тюльки, яка у минулому формувала до 25% загального улову по каскаду, цей показник ще нижчий – 15–20%. Основною причиною недовикористання сировинної бази зазначених видів риб є низька рентабельність – невисокі оптові ціни на тлі значних витрат для здійснення їхнього промислу. Товарні якості тюльки Дніпровсько-Бузької гирлової системи є дещо вищими, ніж у дніпровських водосховищах, тому її вилов здійснюється інтенсивніше.

Рибогосподарське використання малих та середніх за площею водосховищ України різного типу за останні 10 років характеризується стабільним зростанням уловів. У 2013 р. відбулось істотне їх збільшення (до 9,1 тис. т порівняно з 5,7 тис. т у 2011 р.). При цьому це збільшення мало інтенсивний характер: середня рибопродуктивність за згаданий період зросла від 37 до 58 кг/га; освоєння

планових показників вилову – від 35 до 40%. Якщо у минулому на їх частку припадало не більше 10% промислових уловів у внутрішніх водоймах, то останніми роками цей показник зріс до 30–40%. Переважно це відбувається через організацію спеціальних товарних рибних господарств (СТРГ), улов у яких на 60–90% забезпечується вселеними рослиноїдними рибами та коропом. У територіальному аспекті найбільш сприятливими для ефективної діяльності СТРГ є регіони з відсутністю великих водних об'єктів, промисел на яких базується насамперед на аборигенних видах.

Особливі перспективи розвитку цього напрямку екстенсивної аквакультури, що функціонує за принципами озерно-товарного рибництва, існують на півдні України, де зосереджена значна кількість різноманітних водойм, переважно лиманного та озерного типів. Розрахунками охоплено переважну більшість таких водойм Одеської, Миколаївської та Херсонської областей із загальною площею водного дзеркала близько 80 тис. га. Основним засобом раціональної експлуатації озерно-товарних господарств південного регіону є регулярне зариблення посадковим матеріалом рослиноїдних риб та коропа однорічного віку. В результаті ефективного виконання цих заходів за умов раціональної організації промислу, дотримання нормативних вимог та належного рівня рибоохорони орієнтовний загальний щорічний вилов товарної риби може становити до 12 тис. т.

Загальні ж потенційні показники вилову товарної риби завдяки розвитку діяльності спеціальних товарних рибних господарств у масштабах України сягають не менше 20 тис. т.

Створення в Україні новітніх напрямів високоінтенсивної індустріальної аквакультури осетрових риб. Здійснити з використанням сучасних систем комплексної водопідготовки в умовах установок замкнутого (рециркуляційного) водопостачання (УЗВ). При цьому важливою умовою досягнення високої прибутковості таких підприємств є поєднання вирощування товарної продукції осетрових риб з організацією виробництва харчової ікри.

Порівняно з ікряно-товарним напрямом культивування осетрових в умовах ставової аквакультури індустріальні методи ікряно-товарного виробництва на базі басейнових господарств, обладнаних УЗВ, мають низку переваг. Вони забезпечують значно більший відносний вихід ікри-сирцю з одиниці виробничих площ, але потребують залучення великих фінансових ресурсів на будівництво та

експлуатацію підприємств. Тому з метою розвитку цього напряму виробництва для годівлі осетрових риб, що утримуються в умовах УЗВ за надвисокої густоти посадки, слід використовувати винятково повноцінні та збалансовані комбікорми відповідних рецептур.

Нині забезпечити потрібну якість указаних рибних кормів в Україні практично неможливо, передусім через відставання від кращих зарубіжних аналогів за рецептурними характеристиками високопротеїнових рибних комбікормів, низьку якість окремих видів комбікормової сировини, а також унаслідок недостатнього рівня технічного оснащення вітчизняних комбікормових підприємств.

З огляду на це на найближчу перспективу слід розв'язати проблему організації їхнього виробництва в Україні. До цього часу доцільно використовувати спеціалізовані осетрові комбікорми, вироблені відомими компаніями, що заслуговують на позитивну багаторічну репутацію на світовому ринку рибних комбікормів.

Схожі проблеми щодо забезпечення високоякісними комбікормами існують у вітчизняному форелівництві, а відтак потребують вирішення питання щодо спрощення процедури поставок та зменшення ввізного мита для імпорту в Україну високоякісних комбікормів провідних європейських фірм для потреб розвитку аквакультури осетрових і лососевих риб.

Розширення масштабів річного виробництва риби у внутрішніх водоймах до рівня понад 100 тис. т значною мірою сприятиме розв'язанню проблеми імпортозаміщення і компенсації втрат рибної продукції, пов'язаних з обмеженнями у морському рибальстві, насамперед унаслідок втрати контролю над рибпромисловими засобами та рибними портами Кримського півострова.

Розвиток кролівництва та звірівництва

Кролівництво і хутрове звірівництво є перспективними галузями тваринництва. Завдяки своїм біологічним особливостям, серед яких слід відзначити високу плідність та інтенсивність росту кролів та хутрових звірів різних видів, цій галузі традиційно притаманний значний потенціал виробництва продукції. Кролі та рослиноїдні хутрові звірі – традиційні об'єкти розведення у приватних і фермерських господарствах є для населення сільських територій джерелом додаткових прибутків, отриманих з реалізації м'яса й шкурок.

Ведення галузі на промисловій основі також має місце в країні і представлене потужними підприємствами, які використовують для розведення тварин сучасні технології та обладнання, високопродуктивні породи кролів та звірів як вітчизняної, так і зарубіжної селекції. Основними об'єктами вирощування на цих підприємствах є такі породи кролів як новозеландська та каліфорнійська, гібриди Nurplus, різні кольорові типи американської норки, лисиця, песець і нутрія.

Запропоновано основні напрями розвитку таких пріоритетних підгалузей тваринництва, як кролівництво та хутрове звірівництво, заходи і механізми їх реалізації для стимулювання виробництва продуктів харчування в обсягах, що гарантують продовольчу безпеку держави, забезпечення харчування на рівні фізіологічних норм та формування експортного потенціалу.

12.1. СУЧАСНИЙ СТАН І ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗІ

За даними FAO (Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН) світове виробництво м'яса кролів перевищує 2 млн т на рік. Аналіз світового виробництва кролятини свідчить, що місце лідера з виробництва кролятини (близько 1 млн т) залишається за Китаєм – 44% загального світового виробництва. Майже у

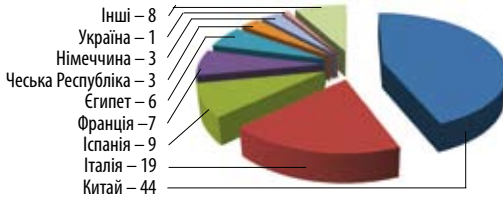

Рис. 39. Світове виробництво м'яса кролів, %

2,5 раза менше виробляється Італією (19%). Іспанія виробляє вдвічі менше кролятини, ніж Італія (9%). Частка світового виробництва кролятини серед інших країн така: Франція –7%, Єгипет – 6, Чеська Республіка – 3, Німеччина – 3%. В Україні цей показник ледве сягає 1% (рис. 39).

В усіх категоріях господарств України станом на 1 січня 2017 р. найбільша кількість кролів утримувалася в Київській області – 568,1 тис. гол., Одеській – 523,1; Вінницькій – 397,1; Житомирській – 412,6 тис. гол. У сільськогосподарських підприємствах зі 131,4 тис. гол. найбільше поголів'я утримується в Черкаській області – 57,1; Одеській – 21,8; Київській – 18,1; Дніпропетровській – 10,9 тис. гол. (рис. 40).

Рис. 40. Розміщення поголів'я кролів в Україні станом на 2016 р. за природно-кліматичними зонами, тис. гол.

В Україні кролівництво як бізнес-напрямок ще мало розвинене, попри те, що демонструвало позитивний розвиток. З 2011 по 2015 р. поголів'я кролів зросло на 7%. Станом на 1 січня 2017 р. поголів'я кролів становило 6525 тис. гол., при цьому спостерігається збільшення кількості кролематок на 2% порівняно з аналогічним показником 2016 р.

Проте на сьогодні розвиток цієї галузі стримується багатьма чинниками, такими як скорочення купівельної спроможності населення і подорожчання ресурсів.

Ринок м'яса кролів і м'ясних продуктів з кролятини в Україні не сформований через незначну кількість великих промислових ферм, а виробництво м'яса переважно здійснюється присадибними або дрібними фермерськими господарствами, що, своєю чергою, не може забезпечити потребу населення в дієтичному м'ясі (*табл. 26*).

Нині зацікавленість у розвитку кролівництва в Україні поступово відновлюється. Створюються кролеферми промислового типу, а також на їх базі окремі індивідуальні та фермерські господарства. На сьогодні поголів'я кролів на 97–98% сконцентроване у приватних селянських господарствах і складно піддається точному обліку, а решта – у промислових фермах суб'єктів племінної справи різних форм власності і господарювання та фермерських господарствах.

Великими племрепродукторами з розведення племінних кролів є ТОВ «Український племінний кролівничий комплекс» Київської, ТОВ «Одесс Міакро» Одеської, «Лічківське звірогосподарство» Дніпропетровської, «Селекція-племресурси» Луганської областей, в яких можна придбати молодняк кролів порід сріблястий, білий велетень, сирій велетень, каліфорнійська і новозеландська біла.

Станом на 2016 р. суб'єктами племінної справи є два господарства: Товариство з обмеженою відповідальністю «Племінне сільськогосподарське підприємство Ізюмські кролики» та Товариство з обмеженою відповідальністю «Кролікофф», які розводять кролів породи каліфорнійська та новозеландська біла (*табл. 27*). Чисельність кролематок в сільськогосподарських підприємствах збільшилась на 174,9% порівняно з 2015 р.

Однак племінне поголів'я кролів інших порід на сьогодні в Україні придбати неможливо, оскільки відсутні суб'єкти племінної справи, незважаючи на те, що на інші породи є великий попит у населення.

Таблиця 26. Виробництво м'яса кролів у всіх категоріях господарств за роками, тис. т

Область	1990	2000	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Автономна Республіка Крим	0,7	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	–	–	–
Вінницька	1,6	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Волинська	0,9	0,2	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6
Дніпропетровська	1,4	1,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Донецька	2,2	2,7	1,8	1,7	1,6	1,6	1,4	1,1	1,0
Житомирська	1,5	0,6	1,1	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Закарпатська	0,3	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Запорізька	0,8	0,8	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Івано-Франківська	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Київська	1,1	0,3	1,3	1,6	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3
Кіровоградська	1,3	0,2	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
Луганська	1,7	0,1	0,2	0,2	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
Львівська	0,5	0,7	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8
Миколаївська	1,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Одеська	2,4	0,4	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3
Полтавська	1,6	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Рівненська	0,4	0,1	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Сумська	1,2	0,4	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7
Тернопільська	0,8	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Харківська	2,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6
Херсонська	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Хмельницька	1,3	0,7	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Черкаська	1,7	1,2	1,0	1,1	1,0	1,0	0,9	1,0	1,1
Чернівецька	0,9	0,4	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Чернігівська	1,7	1,4	1,6	1,7	1,5	1,5	1,2	1,2	1,1
Україна	30,2	13,9	13,5	14,0	14,2	14,2	13,4	13,3	13,2

Таблиця 27. Найбільші промислові кролівничі господарства України

Господарство	Область	Породи (креси)	Маточне поголів'я, тис. гол.
ТОВ «Кролікофф»	Черкаська	Нула, каліфорнійська, новозеландська біла	12000
ТОВ «Днепр кроль»	Дніпропетровська	Нуplus	5310
ТОВ «Пан кроль»	Полтавська	Нула	2100
ПП «Еліт кріль»	Київська	Нула	1500
ФГ Раббіт Лайф	Полтавська	Нуplus	1700

Породний склад кролів представлений такими породами (тис. гол.): новозеландська біла – 200–205; каліфорнійська – 192–196; сірий та білий велетень – 80–85; радянська шиншила – 72–77; сріблястий – 72–76; метелик – 56–60; бельгійський фландр – 48–53. Також в Україні створено великі кролекомплекси з розведення іноземних бройлерних гібридів кролів Нуplus (ТОВ «Кролікофф» та «Панкрол» Черкаської і Полтавської областей).

Хутрове звірівництво є традиційною галуззю сільського господарства України. Нині, незважаючи на низьку підтримку з боку держави, хутрове звірівництво має високий експортний потенціал та є джерелом надходжень коштів до бюджету країни. Щорічні надходження завдяки експорту хутрової сировини становлять 4 млн дол. США. Україна на світовому ринку наразі посідає лише 18-те місце з виробництва хутра, що становить близько 420 тис. шкурок, до того ж маючи великий потенціал значно поступається основним лідерам-виробникам цієї продукції тваринництва (КНР, країнам Європейського Союзу – Данії, Нідерландам, Фінляндії та ін.), а це у свою чергу є передумовою для подальшого розвитку галузі (рис. 41).

Хутро норки становить переважну частку загального виробництва хутра – 92,63%, хутро сріблясто-чорної лисиці – лише 7% та хутро інших видів – 0,37% (рис. 42).

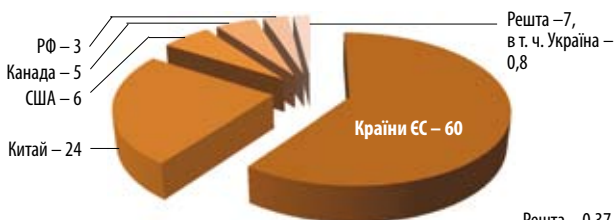

Рис. 41. Виробництво хутра норки у світі, %

Рис. 42. Світове виробництво хутра, %

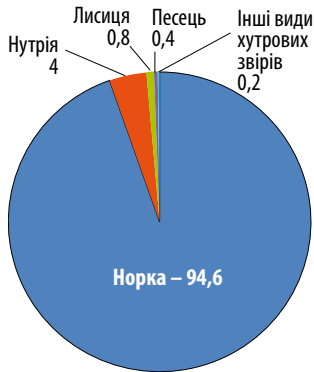

Рис. 43. Видовий склад хутрових звірів у господарствах України, %

В Україні вирощують американську норку, сріблясто-чорну лисицю, сріблястого песця, нутрій, шиншилу та незначну кількість інших хутрових тварин – переважно у північному, північно-західному і центральному регіонах країни, які характеризуються найсприятливішим для хутрового звіра кліматом. Проте найпоширенішою є норка (рис. 43).

Найпопулярнішим звіром як і раніше вважається норка, частка якої 94,6% загальної кількості звірів, що вирощуються заради отримання хутрової продукції. Частка решти видів хутрових тварин незначна і коливається у межах 0,2–4%.

Поголів'я хутрових звірів у господарствах різних форм власності станом на кінець 2016 р. становило: норка – 114 тис. гол., лисиць – 1383 гол., песця – 826, нутрій – 7851 та інших видів звірів – 315 гол. (табл. 28).

Основна продукція, яку отримують від зазначених видів тварин, це: шкурки, їх використовують у легкій промисловості; м'ясо (рослиноїдні види), яке є альтернативою свинині та м'ясу птиці; побічною продукцією своєю чергою є жир, що використовується у косметичі, м'ясо-кісткове борошно та перегній, використання якого можливе за умови попередньої обробки.

Таблиця 28. Чисельність хутрових звірів у господарствах України*

Показник	Роки							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Хутрові звірі, усього	146677	151773	137519	278545	248576	181844	154688	124613
У тому числі: лисиця	2240	2526	1902	2218	2459	1995	1215	1383
песець	550	548	569	697	506	708	694	826
норка	127654	128282	128119	268487	240804	175198	146654	114541
нутрія	18550	19321	6128	6342	4106	3943	6125	7851
Інші види звірів	1050	1096	801	801	701	701	315	12

* Розроблено на основі вибіркового обстежень Держкомстату України.

Якісне хутро має стабільний попит не одне десятиліття як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Динаміка чисельності звірів в умовах вітчизняних господарств свідчить про тенденцію до зниження обсягів виробництва, починаючи з 2012 р., коли загальна чисельність хутрових звірів скоротилась на 10,6% порівняно з попереднім роком.

Слід зазначити, що з 2002 р. у вітчизняні звірогосподарства почали активно завозити короткошерстих норок скандинавської селекції, які збагатили породний склад господарств. Однак нині значно скоротився породний склад та кількість господарств – лише два суб'єкти племінної справи: Переяслав-Хмельницький звіроплемгосп Київської регіональної спілки споживчої кооперації та Дочірнє сільськогосподарське підприємство «Норка» Луганської обласної спілки споживчих товариств. Частка останнього теж проблематична через війну на сході країни (табл. 29).

Валютні стрибки та припинення через анексію Криму надходження чорноморського бичка, який становить вагому частку раціону американської норки у 2015 р., призвели до різкого подорожчання кормів й утримання тварин на фермах стало дуже витратним. На

Таблиця 29. Динаміка чисельності маточного поголів'я та породний склад норок в господарствах-суб'єктах племінної справи

Рік	Кількість господарств	Поголів'я норок	Типи норок
2002	4	43510	Стк, переяславська дика, перл
2004	5	26807	Стк, переяславська дика, перл, сапфір, сканбраун
2005	6	46288	Стк, переяславська дика, перл, сапфір, сканбраун
2006	8	80891	Стк, переяславська дика, перл, сапфір, сканбраун
2008	10	129792	Стк, переяславська дика, перл, сапфір, сканбраун, сканблек, сріблясто-голуба
2009	8	91697	Стк, переяславська дика, перл, сапфір, сканбраун, сканблек, сріблясто-голуба
2010	7	57559	Стк, переяславська дика, перл, сапфір, сканбраун, сканблек, сканглоу, сріблясто-голуба
2011	6	43486	Стк, переяславська дика, перл, сапфір, сканбраун, сканблек, сріблясто-голуба
2012	2	18227	Сапфір, сканблек, сканглоу
2013	2	19203	Сапфір, сканблек, сканглоу
2014	2	19450	Сапфір, сканблек, сканглоу
2015	2	18970	Сапфір, сканблек, сканглоу
2016	2	18330	Сапфір, сканблек, сканбраун

фоні цього у 2016 р. припинили своє існування два потужних господарства – Баришівський звіроплемгосп (Київська область) і Золотоніське звірогосподарство (Черкаська область), які спеціалізувались на розведенні норки скандинавської селекції.

Хутрова галузь України об'єднує понад 200 підприємств. Держава має повний цикл виробництва від розведення хутрових звірів до перероблення й реалізації готових виробів. Галузь конкурентоспроможна на світовому ринку. Частка України у світовому експорті хутра становить понад 32 млн дол. США, а хутрової сировини – 23 млн дол. США. За оцінками фахівців, щорічний роздрібний обіг з реалізації хутра й хутряного одягу в нашій державі становить близько 400 млн дол. США. А виробничі потужності з перероблення сировини й випуску виробів з неї використовують лише на 10–30%.

Отже, найближчими роками потрібно забезпечити зростання поголів'я кролів у всіх категоріях господарств у 2,2 раза, норок – у 1,5 раза, лисиць і песців – удвічі. Це поголів'я кролів і хутрових звірів забезпечить до 2017 р. стабілізацію та до 2025 р. середньорічне виробництво м'яса кролів – 70 тис. т, на одного мешканця – 1,75 кг, кролешкурок – 15 млн шт., шкурок норок – 800 тис. шт., шкурок нутрій – 8 млн шт. та по 2 тис. шкурок лисиць і песця.

Серед основних проблем сучасного кролівництва та хутрового звірівництва в Україні слід зазначити недостатню увагу з боку держави до розвитку підгалузей, виробництва власної високоякісної продукції та створення умов для її експорту. Відсутня технологічна, матеріальна, фінансова та моральна підтримка вітчизняних підприємців-тваринників.

Приватна власність звірівницьких і кролівницьких підприємств та безконтрольність їх діяльності з боку держави призвели до нездорової конкуренції як у виготовленні продукції, так і в її реалізації та формуванні цінової політики. Ринок розбалансований і неупорядкований державою.

Не виправдане впровадження у приватних звірівничих і кролівничих господарствах впродовж останніх 20 років дорогих імпортних застарілих технологій замість підтримки і подальшого розвитку вітчизняних розробок, які позитивно себе зарекомендували ще у 70–80-х роках ХХ ст.

12.2. ОСНОВНІ ЦІЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ ТА СТРУКТУРА ВИРОБНИЦТВА

Основною стратегічною метою є прискорення розвитку кролівництва і звірівництва для забезпечення населення України м'ясом кролів з поступовим наближенням до рівня науково обґрунтованих фізіологічних норм споживання у розрахунку на одного мешканця та хутровими виробами широких верств населення.

Основними цільовими параметрами стратегії є:

- збільшення показників виробництва м'яса кроля та нутрії;
- збільшення обсягів виробництва хутра для вітчизняної легкої промисловості та експорту.

Основні завдання:

- нарощування поголів'я кролів і хутрових звірів;
- підвищення рівня продуктивності кролів і хутрових звірів;
- у хутровому звірівництві розвиток виробництва здійснювати на основі глибокого й повного перероблення вітчизняної сировини з використанням нових технологічних та економічних рішень. Залучити молодих вітчизняних дизайнерів і модельєрів до міжнародного руху молодих і майбутніх хутровиків. Забезпечити 100%-ве насичення внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва, розвивати експортний потенціал.

Збільшення поголів'я тварин. Прогнозовану чисельність кролів і хутрових звірів та обсяги виробництва продукції кролівництва і звірівництва наведено в *табл. 30 і 31* та на *рис. 44–46*.

Таблиця 30. Збільшення чисельності маточного поголів'я кролів і звірів (на 2017–2030 рр.)

Роки	Види тварин, тис. гол.					
	всього	Кролі	норок	нутрії	лисиць	песців
		У т.ч. основних кролематок				
2017	6525	525	230	27	2,3	2,2
2018	7975	642	240	32	2,7	2,5
2019	10875	875	250	37	3,0	2,7
2020	14500	1167	265	41	3,3	2,9
2025	18125	1458	340	67	5,0	4,3
2030	22400	1800	400	95	7,0	6,7

Таблиця 31. Виробництво продукції кролівництва і звірівництва (на 2017–2030 рр.)

Роки	М'яса, тис. т		Шкурок, тис. шт.				
	кролів	нутрії	кролів	норок	нутрії	лисиць	песців
2017	13,50	0,07	6525	650	162	11,0	11,0
2018	16,58	0,09	7975	700	192	13,0	11,5
2019	22,51	0,10	10875	750	222	14,4	13,5
2020	30,00	0,11	14500	795	246	15,8	14,5
2025	37,52	0,18	18125	1190	402	24,0	21,5
2030	46,36	0,27	22400	1400	570	35,0	33,5

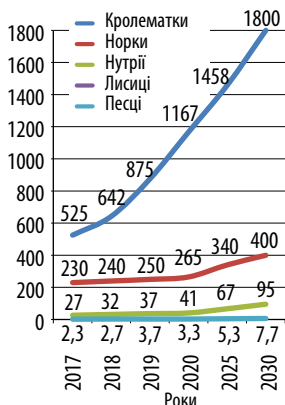

Рис. 44. Збільшення поголів'я тварин, тис. гол.

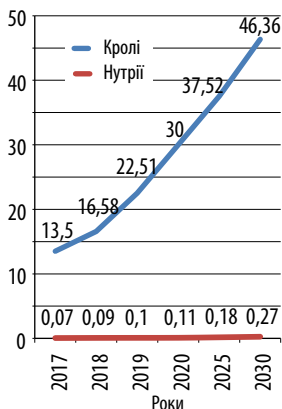

Рис. 45. Виробництво м'яса кролів і нутрій, тис. т

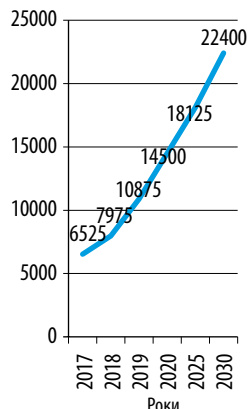

Рис. 46. Виробництво шкурок кролів, тис. шт.

12.3. ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ

Для вирішення визначених завдань потрібно застосувати комплекс організаційно-управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності селекційно-племінної роботи, забезпечення галузі кормовими ресурсами, державну підтримку та стимулювання створення і розвитку кооперативного виробництва (рис. 47).

Передбачається до 2025 р. збільшити чисельність кролів утричі, хутових звірів – у 1,5–2,2 раза; виробництво м'яса кролів – у 2,8; нутрій – у 2,5; шкурок – у 1,1–2,8 раза.

У цей період на рівень економічної ефективності кролівництва і звірівництва впливають такі чинники, як технологічний устрій, стан хутового ринку і недоступність м'ясо-рибних кормів. Саме підвищення цін на м'ясо-рибні корми зумовили зростання витрат на вирощування звірів.

Аналіз ситуації, яка склалася в галузі кролівництва, свідчить, що на сьогодні потребує особливої уваги розвиток особистих селянських господарств, що має ґрунтуватися на таких засадах:

- створення в областях кооперативів, діяльність яких буде зосереджена на координації та підтримці виробників продукції кролівництва різних форм власності, сприяння в забезпеченні вакцинами, ветпрепаратами, кормами тощо;

Рис. 47. Модель створення обслуговуючих кооперативів

- сприяння створенню в районах не менше двох кролеферм;
- розроблення новітніх ресурсощадних технологій і комплектів обладнання для вирощування кролів з метою їх раціонального використання;
- створення надійної кормової бази з впровадженням годівлі повнораціонними комбікормами, що знизить витрати кормів на виробництво продукції;
- розроблення інвестиційних проектів, планів розвитку та реструктуризації підприємств, проектно-конструкторської та проектно-кошторисної документації на будівництво;
- реконструкція й технічне переоснащення об'єктів з вирощування кролів;
- впровадження маркетингових досліджень, розроблення стратегії конкуренції інтеграції у кролівничих господарствах з урахуванням ринкових відносин;
- створення центру маркетингових досліджень при Міністерстві аграрної політики та продовольства України;

- створення базових регіональних кролеферм з вирощування племпродукції і надання їм статусу суб'єктів племінної справи для забезпечення необхідним поголів'ям товарних ферм та індивідуальних господарств;
- створення асоціації кролівників для координації діяльності кролеферм в областях та Україні загалом;
- організація широкомасштабної селекції в кролівництві (проведення поглибленої селекційно-племінної роботи, розроблення інтегральної та регіональних селекційних програм і планів створення нових порід, типів кролів з високою продуктивністю та природною стійкістю до захворювань);
- постійне нарощування конкурентоспроможного потенціалу продукції кролівництва завдяки запровадженню сучасних стандартів;
- запровадження системи пільгових довгострокових дотацій і субсидій, а також банківських кредитів;
- відміна мита на імпорт обладнання і запасних частин до нього, завозу племінних кролів із-за кордону;
- фінансування наукових досягнень за пріоритетними напрямками розвитку кролівництва.

Запровадження таких заходів створить передумови для змін у загальній структурі виробників продукції кролівництва (схема 7).

Оцінка стану вітчизняних підприємств зі звірівництва дала змогу визначити такі стратегічні напрями галузі:

Перший напрям – інтенсифікація хутового звірівництва на інноваційній основі. Це потребує розв'язання загальної проблеми галузі щодо формування обігових коштів відповідно до власних потреб. Вирішити ці питання неможливо без залучення значних інвестиційних ресурсів та використання пільгових кредитів.

Підвищення рівня розвитку звірівництва можливе за переходу на інтенсивне виробництво з урахуванням її основних елементів:

- раціональне розміщення звірогосподарств з урахуванням природно-економічних умов;
- концентрація виробництва на основі удосконалення організаційно-виробничої структури і виробничих відносин, збереження великих та середніх звірівничих (3–10 тис. гол. норок) господарств, розвиток і вдосконалення маркетингової системи;

Господарства населення
Фермерські господарства
97,3 %

Господарства населення
Фермерські господарства,
об'єднані в кооперативи
85–90 %

Господарства населення
Фермерські господарства,
об'єднані в кооперативи
Близько 75–80 %

СУЧАСНИЙ СТАН
(2016 р.)

ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД
(2017–2025 рр.)

ПЕРСПЕКТИВА
(2030 р.)

Сільськогосподарські
підприємства
2,7 %

Сільськогосподарські
підприємства
10–15 %

Сільськогосподарські
підприємства
Близько 20–25 %

Схема 7. Зміни у структурі виробників галузі кролівництва

- використання у виробництві багатоплідних порід звірів;
- освоєння найефективнішої системи утримання звірів, яка б забезпечувала виробництво хутра в обсягах, необхідних для розширеного відтворення;
- впровадження у виробництво інтенсивної технології годівлі, що передбачає дотримання науково обґрунтованих раціонів, використання високоякісних кормів, інтегрований захист звірів від хвороб;
- реконструкція і модернізація звіроферм через їх переоснащення високопродуктивним технологічним обладнанням;
- заохочення створення фермерських звірогосподарств і сімейних звіроферм та кормоприготувальних цехів по забезпеченню їх готовими до згодовування повнораціонними кормами.

Другий напрям – розвиток та удосконалення інтеграційних процесів між звірогосподарствами і постачальниками кормів, переробниками хутрової продукції та торговельними організаціями. Окрім наявної інтеграції виробництва і переробки хутросировини на господарському рівні потрібно сформувані інтегровані господарські структури також на міжгосподарському, регіональному та галузевому рівнях. Розвиток договірних відносин з птахопереробними підприємствами, м'ясокомбінатами і цехами з переробки риби може істотно здешевити годівлю звірів і знизити собівартість шкурки завдяки використанню відходів харчових виробництв, що сприятиме підвищенню економічної ефективності звірівництва.

Третій напрям – державне регулювання розвитку хутрового звірівництва. Вважаємо за доцільне посилити роль держави у станов-

ленні ринку хутра, розробити і затвердити програму розвитку хутрового звірівництва, яка передбачатиме заходи державної підтримки, спрямовані на підвищення ефективності ведення галузі, зростання її експортного потенціалу.

На сучасному етапі розвиток галузі нутріівництва має здійснюватися в таких напрямках:

- створення індивідуальних та фермерських господарств із розведення нутрій;
- створення звіроферм промислового та племінного типу;
- створення в кожному районі, області кооперативів, діяльність яких буде зосереджена на координації та підтримці виробників продукції нутріівництва різних форм власності.

Для розвитку нутріівництва у приватному секторі, яке потребує значно менших капітальних вкладень, ніж суспільний необхідно:

- відродити за сприянням місцевих органів виконавчої влади та споживчої кооперації роботу Українського, обласних (районних) добровільних товариств кролівників і звірівників-любителів передусім у тих регіонах, де збереглась матеріально-технічна база чи створити нові структури;
- створити фонд сприяння розвитку нутріівництва;
- організувати в кожному районі виробництво технічно удосконалених засобів, комплексного обладнання, модельних демонстраційних кролеферм;
- розробити методи стимулювання для сприяння створення нутрієвих ферм у підсобних господарствах населення;
- провести паспортизацію нутрієвих ферм усіх форм власності;
- налагодити виробництво вітчизняних препаратів для профілактики і лікування нутрій та засобів дезінфекції;
- провести планові ветеринарно-санітарні заходи з оздоровлення і профілактики найпоширеніших захворювань нутрій;
- забезпечити державну підтримку та дотації для розвитку нутріівництва селекційної роботи та ветеринарно-профілактичних заходів за рахунок бюджетних коштів;
- систематично узагальнювати, поширювати і впроваджувати передовий досвід роботи кращих господарств;
- щороку проводити районні та обласні виставки досягнень у нутріівництві та відзначати кращі досягнення преміями та іншими винагородами.

**Вирішити ці питання можна
на рівні держави:**

- створення інвестиційної привабливості галузей кролівництва та хутрового звірівництва, спрямування розвитку на нарощування виробництва та експорт хутра і м'яса, виробленого за органічними технологіями;
- розроблення і затвердження програми розвитку галузей та встановлення поетапного контролю за її виконанням;
- надання відповідної технологічної та фінансової підтримки у виконанні поставлених завдань;

**на рівні Міністерства аграрної політики
та продовольства України:**

- налагодження та взяття під контроль завезення і використання імпортного генофонду;
- сприяння впровадженню у виробництво вітчизняних розробок з питань технології виробництва, годівлі, селекції, відтворення та ін.;
- розроблення спеціальної системи, що сприятиме реалізації наукової продукції у виробництво;

на рівні Національної академії аграрних наук України:

- розроблення програм розвитку галузей кролівництва і звірівництва;
- спрямування роботи підлеглих наукових установ на розроблення та удосконалення новітніх енерго- та ресурсоощадних технологій, науково обґрунтованих систем годівлі з використанням сформованих регіональних кормових баз і нетрадиційних (білкових, мінеральних, вітамінних, мікробіальних) кормових компонентів, високоефективних сучасних систем селекції (з використанням методів генної інженерії), системи відтворення та оздоровлення тварин;
- координація селекційної роботи у напрямі створення високопродуктивних вітчизняних порід, порідних та заводських типів, ліній, популяцій;
- розроблення нормативно-правової документації (інструкції з бонітування, ДСТУ) відповідно до вимог ЄС та СОТ, видання спеціальної літератури (підручники, довідники, монографії та ін.);
- підготовка висококваліфікованих кадрів;

на рівні місцевих державних адміністрацій:

- сприяти створенню регіональних «Асоціації кролівників і звірівників-любителів» із залученням громадських організацій;
- створити в кожній області племрепродуктор (кролі або звірі);
- сприяти створенню приватних господарств та кролеферм з наданням матеріально-фінансової допомоги.

Отже:

- усі заходи щодо стимулювання розвитку виробництва продукції тваринництва мають носити системний характер, бути стабільними у часі, а всі гарантії – законодавчо закріпленими;
- основною метою державної підтримки виробників є здійснення заходів, спрямованих на розвиток виробництва, стимулювання нового будівництва тваринницьких приміщень, досягнення якісних змін у виробничому секторі (технології утримання, годівля, поліпшення якості продукції);
- продовольча безпека може бути гарантована завдяки розвитку великих інвестиційно привабливих товаровиробників, які можуть створити умови для досягнення високої продуктивності тварин та розвитку інфраструктури дрібнотоварного виробництва на кооперативних засадах з одночасним стимулюванням укрупнення фермерських і особистих селянських господарств за кількістю поголів'я кролів та хутрових звірів;
- пріоритетну підтримку особистих господарств населення здійснювати за умови наявності 24 і більше основних кролематок.

Реалізація стратегії дасть можливість:

- створити сприятливі умови для нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції кролівництва і звірівництва з метою гарантування продовольчої безпеки України та задоволення потреб населення в м'ясі кролів і хутряних виробах;
- захистити товаровиробників і внутрішній ринок продукції кролівництва та хутра, формувати експортний потенціал;
- знизити собівартість виробництва м'яса кролів і хутра вітчизняного виробництва з метою збільшення реалізації їх населенню;
- створити додаткові робочі місця і зайнятість населення регіонів країни.

Наукове забезпечення галузі. Розвиток галузей має здійснюватися за активного залучення до процесу відповідних наукових уста-

нов Національної академії аграрних наук України і має ґрунтуватися на накопиченому вітчизняному та зарубіжному досвіді, інноваційних розробках у суміжних галузях і супроводжуватися переглядом нормативної та методичної бази в кормовиробництві, племінній справі і технології вирощування кролів та хутрових звірів, первинного оброблення і реалізації продукції.

Оскільки за останні два десятиріччя спостерігаються кардинальні зміни в технології утримання, годівлі (особливо у звірівництві, через зміну асортименту кормів) виникає гостра необхідність в прикладному науковому забезпеченні галузей.

Підвищення попиту на короткошерсті кольорові типи хутра норок, потребує цілеспрямованої роботи селекціонерів у цьому напрямі. Потрібно удосконалювати існуючі та створювати нові породи кролів і різних видів хутрових звірів.

Для ефективного виконання зазначених вище завдань необхідна потужна база, що передбачає кваліфіковані наукові кадри та відповідне матеріально-технічне забезпечення.

КОРМОВА БАЗА

Необхідно:

- розробити та впровадити у виробництво системи повноцінної годівлі кролів, використовуючи переважно високопоживні кормові компоненти, вітаміни і мікроелементи вітчизняного виробництва;
- налагодити виробництво дешевих повнораціонних кормів для кролів.

Для зміцнення кормової бази хутрового звірівництва та організації стабільної годівлі потрібно:

- здійснити модернізацію технології кормовиробництва, використовуючи нові принципи оброблення зернових та умовно-придатних кормів;
- створити вітчизняну кормову базу звірівництва, ґрунтуючись на принципі налагодження сталих довгострокових зв'язків з риботв'ясопереробними підприємствами в місцях розташування звірогосподарства;
- у технологію годівлі кліткових хутрових звірів ввести обов'язкову вимогу систематично досліджувати в лабораторії якість кормів, а для нетрадиційних кормів поживну цінність;
- вітамінно-мінеральне живлення всіх кліткових звірів здійснюва-

ти преміксами, виготовленими за єдиною технологією з урахуванням фізіологічної потреби тварин у різні фізіологічні періоди;

- разом з традиційним типом годівлі звірів (вологі мішанки) використовувати альтернативні системи: змішаний тип (сухий корм, збагачений вітамінно-мінеральним преміксом та доведений до консистенції мішанки водою) та повнораціонний гранульований комбікорм.

Племінна робота в кролівництві. На підприємствах України та в індивідуальному секторі розводять близько 15 порід кролів, з них 6 вітчизняних, структура яких за чисельністю залежить від запиту виробників і з кожним роком змінюється. Найпоширеніші вітчизняні породи: білий велетень, сірий велетень, сріблястий, радянська шиншила, метелик, різнокольорові рекси, новозеландська, каліфорнійська, білий панон, карпатський панон, хіплос, бельгійський фландр, французький фландр. Племінна робота з породами проводиться як в товарних підприємствах (щорічне бонітування), так і в племрепродукторах.

В індивідуальному секторі поширені породи з оригінальним забарвленням та м'ясними якостями (сріблястий, радянська шиншила, метелик, рекс, каліфорнійська, новозеландська, фландр). Племінне поголів'я сконцентроване в племрепродукторах ТОВ «Кролікофф» Черкаської області та ТОВ «Ізюмські кролі» Харківської області.

Племінна робота в хутровому звірівництві. Збереження та раціональне використання породного генофонду в клітковому звірівництві є важливою складовою Програми відбудови та розвитку цієї галузі. Для сталого імпортозаміщення вітчизняною продукцією потрібний перегляд породного складу та продуктивних якостей звірів завдяки спрямованій селекційно-племінній роботі.

Найкраще вона здійснюється у звірогосподарстві Черкаської облспоживспілки та ТОВ «Ізюмське звірогосподарство» Харківської області, в яких розводять норок 5 кольорових типів.

Найкраще племінне поголів'я сріблясто-чорних лисиць у ТОВ «Ірен і К^о» Харківської області.

Поголів'я нутрій розводять у фермерських та індивідуальних господарствах. На сьогодні маточне поголів'я у присадибних господарствах нараховується в межах 250–300 тис. гол.

Племінна база хутрових звірів лишилася достатньою для того, щоб на високому рівні вести їх удосконалення, здійснювати поліпшувальний вплив у товарних господарствах різного рівня.

Стратегічні напрями в селекції. Доцільно виділити племінні репродуктори за основними видами звірів для поглибленої племінної роботи за перспективними програмами: з норкою, лисицею та кролями у напрямі поліпшення багатоплідності, збереження щенят, стійкості до захворювань, якості й кольору хутра; з нутрією – розширення кольорової гами, багатоплідності, розміру тварини та виходу м'яса.

Селекція в кролівництві і звірівництві передбачає:

- вирощування племінних щенят різних видів звірів і найцінніших порід кролів для забезпечення потреб кроле- та звіроферм і господарств населення в чистопородних, високопродуктивних, скоростиглих тваринах та звірів з високою якістю хутра, великих за розмірами і відповідною кольоровою гамою;
- формування та використання у виробництві високоефективного племінного маточного поголів'я завдяки проведенню селекційно-племінної роботи безпосередньо в господарствах та закупівлі племінних тварин за кордоном;
- організацію широкомасштабної селекції в кролівництві;
- визначення племінних репродукторів та племінних пунктів за основними видами кролів і звірів, створення регіональних селекційних центрів;
- проведення поглибленої селекційно-племінної роботи згідно з перспективними програмами;
- розроблення нових методів селекції та створення високопродуктивних порід і типів кролів і звірів;
- розроблення перспективних селекційно-племінних планів робіт з породами кролів.

Матеріально-технічна база. Ринку нових вітчизняних технологій і технічних засобів для вирощування кролів і звірів немає. Кролів розводять в основному у домашніх примітивних умовах за індивідуальними «технологіями», ефективність яких залежить від особистих знань, вправності й кмітливості кожного господаря. В країнах з розвинутим кролівництвом існує розгалужена мережа фірм, що спеціалізуються на будівництві ферм «під ключ» або елементів конструкцій та обладнання, впровадженні технології. Галузь

обслуговують десятки таких фірм і гостра конкуренція серед них змушує шукати та швидко впроваджувати найефективніші технічні рішення.

Під час реалізації зазначеної Програми за державної підтримки передбачається:

- за будівництва виробничих приміщень для вирощування кролів максимально використати звільнені приміщення (свинарники, корівники, пташники та ін.) з оснащенням їх регульованим мікрокліматом для відтворювальної групи, а ремонту та відгодівлі – відкрите повітря під легким навісом або шеди;
- організувати випуск промислового обладнання та устаткування;
- провести комплексну механізацію і автоматизацію виробничих процесів;
- рекламувати нову техніку;
- розробляти і забезпечувати типовими проектами міні-кролеферми підсобних господарств населення, шкіл, інтернатів на 5, 10, 15, 20, 50 та великими на 300 і 500 основних кролематок;
- розробляти й впроваджувати у виробництво для підсобних господарств населення сучасні технології вирощування кролів на плем'я і м'ясо;
- розробляти комплекти обладнання для вирощування і утримання кролів на сімейних фермах;
- виробляти технічно удосконалені засоби для вирощування кролів і звірів;
- автоматизувати виробничі процеси за вирощування хутрових звірів;
- здійснювати комплексне обладнання модельних ферм;
- проводити консультативне обслуговування;
- здійснювати стимулювання державою технічної реконструкції звіроферм.

Ветеринарно-санітарне забезпечення. Гарантувати стійке благополуччя ферм щодо різних хвороб кролів і звірів та отримання продукції високої санітарної якості можна лише за умови чіткої організації і проведення цілої системи ветеринарних і ветеринарно-санітарних заходів, які необхідно здійснювати відповідно до Закону України «Про ветеринарну медицину» і ветеринарно-санітарних правил для кроле- та звіроферм.

Система ветеринарних і ветеринарно-санітарних заходів буде здійснюватися на всіх етапах виробництва і скеровуватися на забезпечення стійкого благополуччя ферм щодо заразних і незаразних хвороб кролів і звірів, а також на отримання м'ясної продукції кролівництва високої санітарної якості.

В умовах інтенсивного розвитку галузі передбачається:

- проведення паспортизації кроле- та звіроферм усіх форм власності;
- налагодження виробництва вітчизняних препаратів для профілактики і лікування кролів та звірів, засобів дезінфекції об'єктів звірівництва й кролівництва;
- проведення досліджень і налагодження виробництва засобів захисту кролів і звірів (фітопрепаратів, біопрепаратів, новітніх технологій тощо);
- масове проведення планових ветеринарно-санітарних заходів з оздоровлення і профілактики найпоширеніших захворювань кролів і звірів;
- проведення комплектації підприємств поголів'ям кролів і звірів з ферм, благополучних щодо інфекційних захворювань, проведення ветеринарно-санітарного огляду племінних підприємств та всього комплексу профілактичних санітарних заходів;
- відкриття у кожному населеному пункті пункту ветеринарного обслуговування звірів і кролів;
- спрямування селекційної роботи на підвищення продуктивності та природної стійкості кролів і звірів до захворювань.

Розвиток бджільництва

13.1. СУЧАСНИЙ СТАН, ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЦІЛЬОВІ ПАРАМЕТРИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

Україна – одна з провідних держав світу, яка має розвинене бджільництво, що забезпечує запилення ентомофільних сільсько-господарських культур, виробництво меду, воску, квіткового пилку, прополісу, маточного молочка, бджолоїної отрути для потреб населення, харчової, медичної, парфумерно-косметичної й інших галузей. У світі Україну визнають як батьківщину культурного бджільництва, заснованого працею основоположника прогресивних ідей у галузі – П.І. Прокоповича (1775–1850 рр.).

Істотною проблемою галузі є те, що переважна кількість продукції (85–90%) виробляється дрібними виробниками на рівні домогосподарств, що значно ускладнює забезпечення якості продукції.

Галузь бджільництва також характеризується недостатньо розвинутою інфраструктурою та низьким рівнем переробки і фасування продукції.

Перспектива розвитку галузі бджільництва полягає у підвищенні рівня технологічної культури виробництва, якості продукції, повнішій реалізації експортного потенціалу для забезпечення рівня харчування населення згідно з фізіологічними нормами. Бджільництво України має запилювально-медовий напрям. В усіх категоріях господарств налічується близько 3 млн бджолиних сімей, найбільша кількість яких знаходиться у Хмельницькій, Житомирській та Вінницькій областях (*табл. 32*). Щорічне виробництво меду в середньому становить 65–70 тис. т (*табл. 33*).

Згідно з Постановою КМУ від 14 квітня 2000 р. № 656 рекомендований показник споживання меду для дітей віком від 6 до 18 років повинен бути не менше 1,1 кг. Для працездатного населення рекомендована норма – близько 3,5 кг. Реальний рівень споживання меду населенням становить в середньому 50–55% норми.

Таблиця 32. Наявність бджолосімей у всіх категоріях господарств
(тис. бджолосімей)

Область	Роки						
	1991	2001	2011	2012	2013	2014	2016
Україна	3515,1	2849,3	2921,5	2890,9	2935,5	2985,8	2590,0
Автономна Республіка Крим	113,9	94,6	116,0	114,2	112,2	111,1	...
Вінницька	340,2	210,0	193,2	195,5	195,8	199,3	190,1
Волинська	43,6	16,2	26,3	24,1	23,8	27,2	22,4
Дніпропетровська	167,7	169,5	142,5	146,6	147,6	153,1	134,6
Донецька	338,3	218,4	263,7	257,3	260,9	257,8	167,0
Житомирська	84,4	88,5	156,0	159,1	177,9	191,2	194,0
Закарпатська	125,0	103,6	67,3	74,9	79,6	81,6	75,6
Запорізька	163,7	160,6	114,7	111,6	111,8	113,6	112,9
Івано-Франківська	142,6	141,6	147,2	146,8	147,4	148,1	145,5
Київська	132,0	80,9	51,8	50,3	51,2	51,3	48,8
Кіровоградська	155,2	130,0	120,9	119,7	120,4	122,6	114,2
Луганська	238,7	111,6	67,1	68,0	70,4	70,4	58,7
Львівська	47,3	34,7	65,1	62,0	65,2	67,1	64,1
Миколаївська	71,8	156,8	153,4	164,1	163,6	173,9	168,2
Одеська	121,4	111,4	119,5	117,4	109,3	109,7	101,0
Полтавська	165,5	116,2	161,5	155,6	161,2	156,6	145,6
Рівненська	49,1	32,7	51,6	49,4	50,4	51,0	46,7
Сумська	112,0	186,4	121,0	115,0	119,2	126,2	120,9
Тернопільська	93,3	75,8	59,3	59,7	60,6	61,7	57,4
Харківська	167,0	105,2	128,8	127,9	134,9	134,5	126,5
Херсонська	94,5	20,2	55,8	55,4	51,5	49,1	46,0
Хмельницька	115,7	141,9	262,1	248,2	251,0	250,4	199,5
Черкаська	203,1	180,3	136,8	127,0	126,2	126,4	114,2
Чернівецька	125,0	97,4	83,0	85,7	86,9	91,5	81,7
Чернігівська	104,1	64,8	55,1	53,6	54,7	58,4	54,4
м. Севастополь	–	–	1,8	1,8	1,8	2,0	–

За останні роки зріс рівень експорту меду: 2015 р. – 36 тис. т; 2016 р. – 48 тис. т.

Основою кормової бази бджільництва у степовій, лісостеповій та поліській зонах є медоносні сільськогосподарські культури, нектарозапас яких становить 59–87% загального обсягу регіону.

Таблиця 33. Виробництво меду в усіх категоріях господарств, т

Область	Роки						
	1990	2000	2010	2011	2012	2013	2015
Україна	50858	52439	70873	70311	70134	73713	63615
Автономна Республіка Крим	1959	1839	2942	2884	2833	2790	–
Вінницька	3265	3136	5098	5285	4961	5200	4744
Волинська	228	92	215	218	197	212	258
Дніпропетровська	3780	3995	5503	5492	5203	5398	4979
Донецька	7008	7592	10810	10449	10266	10334	6731
Житомирська	487	1343	5680	5902	6470	7065	7929
Закарпатська	828	854	439	470	380	420	214
Запорізька	3428	5254	5248	4650	4433	4456	4791
Івано-Франківська	881	1008	1013	1029	1034	1075	1065
Київська	876	876	579	571	588	587	530
Кіровоградська	3541	3309	2589	2492	2533	2877	3416
Луганська	3522	2981	3017	2653	2688	2791	2021
Львівська	404	385	727	666	703	722	694
Миколаївська	1540	3694	5856	6205	6353	7102	5845
Одеська	3484	2421	3012	3364	2594	2787	1822
Полтавська	2635	1457	2113	1865	2557	3593	3619
Рівненська	684	520	962	903	856	757	727
Сумська	1589	3290	2554	2351	2591	2782	2956
Тернопільська	524	440	503	603	806	811	811
Харківська	3575	2155	3444	3442	3566	3619	3372
Херсонська	1729	570	1686	1639	1446	1220	854
Хмельницька	784	1438	2988	2818	2820	2828	2488
Черкаська	2031	2048	2019	2456	2345	2403	1945
Чернівецька	974	741	671	693	706	712	698
Чернігівська	1102	1001	1157	1165	1160	1124	1106
м. Севастополь	–	–	48	46	45	48	...

У різних зонах країни частка цих рослин неоднакова. Так, у степовій зоні товарний медозбір, здебільшого, дає соняшник (77,6% усього нектарозапасу) та насінники багаторічних трав (11,6%); у лісостеповій – гречка (44,6), соняшник (23,4), багаторічні трави (10,3); у поліській – багаторічні трави (45,6); у Карпатах – конюшина червона (42) та ріпак озимий (11,4%).

Розподіл пасік за кількістю бджолиних сімей: до 30 бджолиних сімей – 20%; 30–70 – 50%; 70–150 – 15%; 150–300 – 3%; понад 300 бджолиних сімей – 2%. Промислових пасік з високим рівнем механізації трудомістких процесів – 1,5%.

Відповідно до Плану породного районування бджіл (наказ Мін-агрополітики України і УААН від 20.09.2000 р. № 184/82) в Україні розводять три породи бджіл: українську степову (18 областей), карпатську (9 областей), поліську (6 областей). Виробництвом племінного матеріалу займається 31 суб'єкт племінної справи, зокрема: 1 селекційний центр; 20 племінних пасік; 10 племінних бджоло-розплідників.

До основних проблем галузі належать:

- тривалий період формування повноцінної інфраструктури галузі, і зокрема відсутність бджолопідприємств промислового типу, сучасних сервісних центрів з технічного та технологічного забезпечення галузі, істотне переважання дрібнотоварного виробництва;
- низький рівень технологічної культури виробництва, переробки та фасування продукції, як наслідок – складність забезпечення контролю показників її якості відповідно до міжнародних вимог;
- недостатній рівень селекційно-племінної роботи, відсутність ефективного контролю щодо якості племінного матеріалу, що виробляється суб'єктами племінної справи у бджільництві;
- складність контролю за дотриманням Плану породного районування бджіл України, збільшення випадків завезення нерайонованих порід бджіл;
- зниження якості продукції за рахунок її контамінації через порушення вимог щодо використання ветеринарних препаратів (особливо антибіотиків) при лікуванні та профілактиці хвороб бджіл;
- неефективне використання бджолозапилення, недосконалість правового механізму здійснення виплат пасічникам за використання бджіл як запилювачів ентомофільних сільськогосподарських рослин;
- отруєння бджіл пестицидами й отрутохімікатами через несвоєчасне повідомлення про їх використання та порушення технологічних режимів обробки ентомофільних сільськогосподарських рослин;
- недосконалість державного управління в галузі, відсутність спеціалізованої державної інспекції з бджільництва.

Таблиця 34. Основні прогностичні показники розвитку галузі

Показник	Роки			
	2018	2020	2025	2030
Кількість бджолосімей, млн	3,8	4,1	4,5	4,9
Виробництво меду, тис. т	75	78	85	90

Основні цільові параметри виробництва представлені у табл. 34.

13.2. ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ

Підвищення рівня технологічної культури виробництва, переробки та фасування продукції. Подальший розвиток галузі бджільництва має бути спрямований на технологічну модернізацію виробництва, його переходу до сучасних інноваційних технологій, які б забезпечували виробництво, переробку та фасування якісної й конкурентоспроможної продукції; створення інфраструктури галузі з наявністю як крупних промислових бджолопідприємств, так і дрібнотоварного виробництва та обслуговуючих кооперативів; підвищення рівня селекційно-племінної роботи і ветеринарного забезпечення.

Для забезпечення реалізації визначених пріоритетів потрібно:

- створити умови для технологічного переоснащення галузі завдяки пільговому кредитуванню виробників та державній підтримці щодо здешевлення реманенту, обладнання і витрат на ветеринарно-санітарне обслуговування;
- створити розгалужену систему лізингу спеціалізованого технологічного обладнання для виробництва, переробки та фасування продукції бджільництва;
- посилити контроль за дотриманням ветеринарних та санітарних норм щодо виробництва продукції, попередження та лікування хвороб бджіл;
- розробити і впровадити технічні регламенти у бджільництві, адаптовані до міжнародних вимог, і зокрема, до вимог Директиви ЄС №110/2001 щодо меду.

Удосконалення селекційно-племінної роботи. Для підвищення рівня ефективності селекційно-племінної роботи у бджільництві, забезпечення племінних та товарних бджологосподарств високопродуктивним племінним матеріалом необхідно:

- забезпечити дотримання Плану породного районування бджіл України, збереження та репродукцію аборигенних бджіл в ареалах їх природного розселення;
- здійснювати постійний моніторинг діяльності суб'єктів племін-

ної справи у бджільництві щодо якості племінного матеріалу та дотримання вимог до їх просторової ізоляції;

- забезпечити збереження генофонду цінних аборигенних порід бджіл – української степової, карпатської та поліської способом розширення їх чистопородних масивів та організації заказників.

Підвищення рівня ефективності бджолозапилення ентомофільних сільськогосподарських рослин. Використання бджіл як запилювачів ентомофільних сільськогосподарських рослин, що дає змогу одержати істотний приріст урожаю, який становить: для гречки – 41–60%, соняшнику – 30–41, технічних культур – 46–67, садів та ягідників – 100 і більше, баштанних культур – 40–58%. Вирощування деяких овочевих культур, зокрема в теплицях, взагалі неможливе без використання бджіл.

Враховуючи досвід багатьох країн світу, де прибуток бджільництва від запилення становить 90% усіх прибутків, потрібно:

- розробити механізм відрахувань (у розмірі 2–3%) від галузі рослинництва на розвиток галузі бджільництва за рахунок прибутку, отриманого від підвищення врожайності ентомофільних сільськогосподарських рослин завдяки їх запиленню бджолами;
- законодавчо закріпити методику розрахунку орендної плати за бджолозапилення ентомофільних сільськогосподарських рослин як обов'язкового елемента технології їх вирощування;
- створити інформаційну базу даних щодо посівів ентомофільних сільськогосподарських рослин, їх медової та пилкової продуктивності.

Напрями удосконалення державного управління та фінансової підтримки. Для вдосконалення державного управління і фінансової підтримки в галузі бджільництва (табл. 35) доцільним є:

- створення Державної інспекції з бджільництва з такими повноваженнями, як: контроль за дотриманням технологічних вимог у галузі бджільництва та якістю продукції; координація проведення селекційно-племінної роботи і дотримання Плану породного районування бджіл; створення інформаційних баз даних щодо посівів ентомофільних сільськогосподарських рослин, розроблення оптимальних схем кочівель пасік, створення умов для ефективного бджолозапилення; здійснення профілактичних заходів щодо попередження отруєнь бджіл при застосуванні засобів захисту медоносних рослин;

Таблиця 35. Фінансове забезпечення галузі бджільництва, млн грн

Показник	Роки				
	2017	2018	2020	2025	2030
<i>На утримання бджолосімей</i>					
За рахунок: державного бюджету	90	100	110	130	150
інших джерел	60	70	80	100	120
Усього	150	170	190	230	270
<i>На виробництво продукції</i>					
За рахунок: державного бюджету	50	60	70	90	110
інших джерел	60	70	80	100	120
Усього	110	130	150	190	230
<i>На заплнення ентомофільних сільськогосподарських рослин</i>					
За рахунок: державного бюджету	30	40	50	70	90
інших джерел	20	30	40	60	80
Усього	50	70	90	130	170
Разом	310	370	430	550	670
У т.ч.:					
за рахунок: державного бюджету	170	200	230	290	350
інших джерел	140	170	200	260	320

- стимулювання виробників завдяки виділенню державних дотацій щодо підвищення рівня якості продукції та впровадження систем управління безпечністю харчової продукції за принципами НАССР (системи аналізу ризиків, небезпечних чинників і контролю критичних точок);
- запровадження механізму часткової компенсації понесених витрат на придбання обладнання та реманенту при створенні виробничих і обслуговуючих кооперативів з бджільництва.

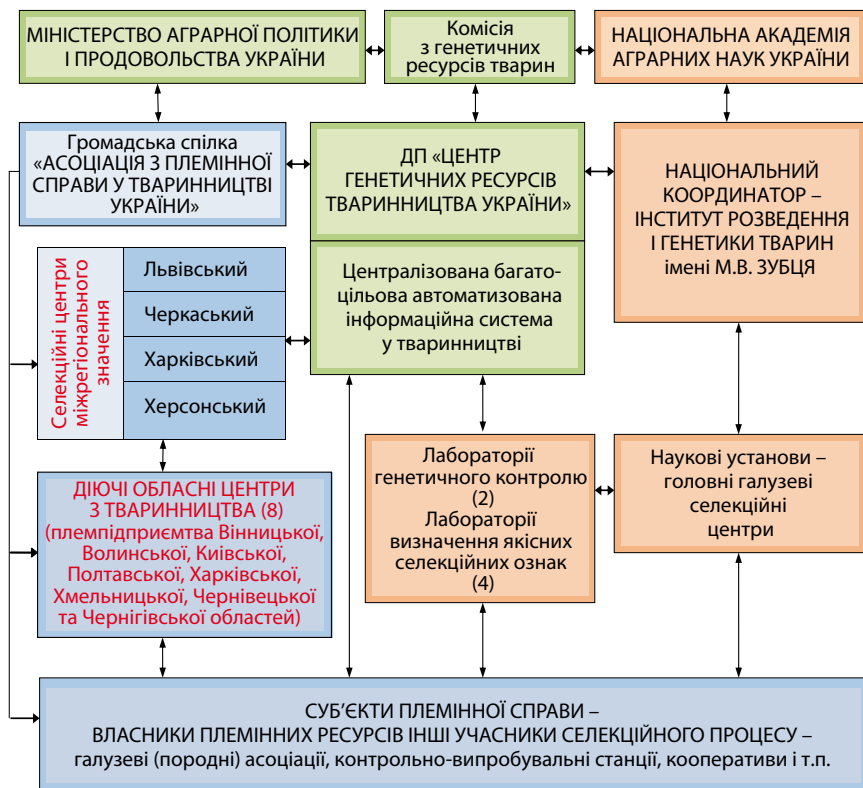
Збільшення експортного потенціалу галузі. Для реалізації експортного потенціалу галузі необхідно:

- створити в областях з повноцінною кормовою базою 2–3 великі високотехнологічні промислові бджолопідприємства з можливістю переробки та фасування продукції;
- забезпечити впровадження на експортних виробничих потужностях сучасних систем контролю якості продукції;
- адаптувати чинне законодавство з питань безпечності та якості харчових продуктів бджільництва до міжнародних вимог.

Додатки

Додаток 1

СИСТЕМА СЕЛЕКЦІЇ У ТВАРИННИЦТВІ

Організаційна структура системи селекції у тваринництві

Розміщення міжрегіональних селекційних центрів

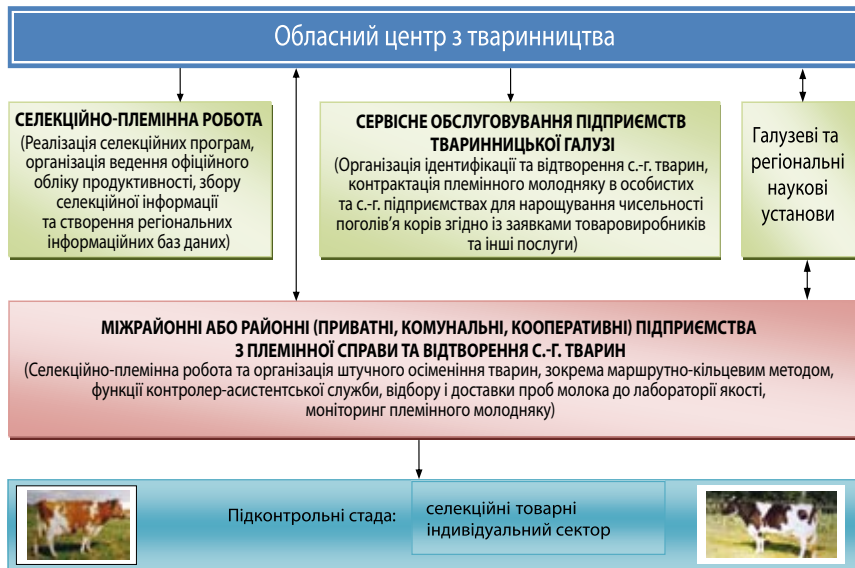
ГОЛОВНІ ГАЛУЗЕВІ НАУКОВІ ЦЕНТРИ Міжрегіональні селекційні центри

- Визначення селекційної політики в регіоні, організаційно-методичне забезпечення і здійснення селекційно-племінної роботи в популяціях сільськогосподарських тварин.
- Систематичний популяційно-генетичний аналіз селекційної ситуації в підконтрольних стадах та формування селекційного ядра популяцій.
- Розроблення і реалізація програми відтворення та селекції плідників.
- Розроблення, контроль виконання і коригування селекційних програм.
- Організація і моніторинг ефективності контролер-асистентської служби.

ОБЛАСНІ ЦЕНТРИ З ТВАРИННИЦТВА

- Реалізація державної політики та селекційних програм, інтенсивне відтворення і раціональне використання племінних ресурсів і маркетингові дослідження.
- Створення регіональних інформаційних баз даних.
- Координація діяльності з вирощування ремонтного молодняка для комплектування племпідприємств, власних стад і реалізації іншим господарствам України.
- Сприяння розширеному відтворенню та підвищення генетичного потенціалу підконтрольних стад.
- Сприяння організації фермерських тваринницьких господарств (молочні ферми на 100–200 голів корів; нетельні господарства; репродуктори гібридного поголів'я свиней).
- Впровадження сучасних технологій рентабельного виробництва тваринницької продукції.
- Організація ведення офіційного обліку продуктивності.

Функції суб'єктів системи селекції у тваринництві

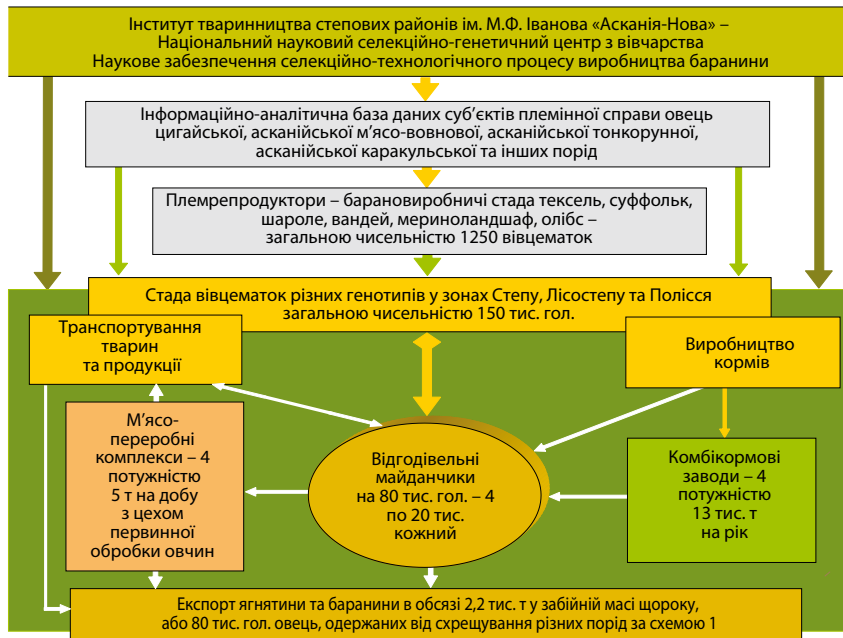

Зразок схеми організації та управління племінною справою у тваринництві на регіональному рівні

Джерела отримання та надходження інформації до ДП «Центр генетичних ресурсів тваринництва України» та міжрегіонального селекційного центру

ВІВЧАРСТВО

Загальна організаційно-технологічна схема експортоорієнтованого виробництва баранини

Порода вівцематок	Варіанти	Рекомендована для схрещування порода баранів		
		Ротаційний період – 2 роки		
		I	II	III
Асканійська тонкорунна	I	Асканійські кросбреди	Олібс	Мериноландшаф
	II	Асканійські чорноголові	Вандей	Олібс
Цигайська	I	Асканійські чорноголові	Суффольк	Тексель
	II	Асканійські кросбреди	Тексель	Суффольк
Прекоп	I	Асканійські чорноголові	Олібс	Суффольк
	II	Олібс	Мериноландшаф	Тексель
Асканійська м'ясо-вовнова	I	Асканійська тонкорунна	Тексель	Шароле
	II	Асканійська каракульська	Шароле	Тексель
Українська гірсько-карпатська	I	Асканійські кросбреди	Асканійська каракульська	Олібс
	II	Цигайська	Асканійська каракульська	Шароле

Схема змінного (ротаційного) схрещування при формуванні товарних стад вівцематок для відтворення експортоорієнтованого поголів'я ягнят

Наукове забезпечення селекційно-технологічного процесу виробництва баранини

Схема організації виробництва

ПТАХІВНИЦТВО

Таблиця 1. Чисельність поголів'я сільськогосподарської птиці за видами (батьківські та товарні стада), млн гол.

Вид птиці	Фактично	Прогноз за роками									
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Кури яєчні, усього	37	40	42	45	50	50	52	52	52	52	61
У тому числі батьківське стадо	0,68	0,69	0,7	0,75	0,8	0,81	0,81	0,82	0,83	0,84	1,0
Кури м'ясні *	2,8	3,2	3,2	3,6	3,6	4	4	5	5	5,9	7,0
Качки	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,2	3,2	3,2	3,2	3,3
Гуси	2	2	2	2	2	2,2	2,2	2,3	2,3	2,3	2,5
Індики **	1,2	1,2	1,3	1,3	1,5	1,5	1,6	1,6	1,7	1,7	2,1
Усього	46,78	50,19	52,3	55,75	61	61,61	63,81	64,92	65,03	65,94	75,8

* Батьківське стадо; ** товарне стадо.

Таблиця 2. Виробництво м'яса від птиці всіх видів (у забійній масі), тис. т

Вид птиці	Фактично	Прогноз за роками									
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Кури: м'ясні	922,8	1287,5	1287,2	1334,6	1425,7	1449,0	1453,7	1455,7	1458,5	1462,8	1596,42
яєчні	15,1	15,4	15,4	16	16	16	16	16	16	16	16,8
Качки	6,2	8,3	8,3	8,3	8,4	8,3	8,3	8,5	8,6	8,6	9,6
Гуси	5,4	6,4	6,4	6,4	6,4	6,4	6,5	6,5	6,6	6,6	7,7
Індики	15,1	16,8	17,2	18,6	18,6	21,4	21,5	21,6	21,9	22	29,8
Усього	964,6	1334,40	1334,50	1383,90	1475,10	1501,10	1506,00	1508,30	1511,60	1516,00	1848,36

Таблиця 3. Баланс виробництва харчових яєць

Показник	Фактично	Прогноз за роками									
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Виробництв, усього, млрд шт.:	15,1	19,2	19,4	19,9	20,3	20,6	20,6	20,7	20,8	20,9	23,9
у с.-г. підприємствах	8,1	12	12,2	12,7	13,1	13,2	13,2	13,3	13,4	13,5	16,2
у населення	7,0	7,2	7,2	7,2	7,2	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4	7,7
Експорт, млрд шт.	0,8	2,1	2,6	5,2	5,6	6,2	6,8	9,4	9,5	9,6	15,6
Виробництво на душу населення, кг/рік	356	446	453	466	477	481	485	488	491	494	566

Таблиця 4. Виробництво інкубаційних та племінних яєць від птиці всіх видів, млн шт.

Вид птиці	Фактично	Прогноз за роками									
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Кури: яєчні	202	203,6	206,5	221,3	236	238,9	238,9	241,9	244,8	247,8	281,9
м'ясні	483	583,2	604,8	604,8	615,6	615,6	626,4	626,4	637,2	637,2	715,0
Качки	15,6	15,6	15,6	15,6	15,6	15,6	16,1	16,1	16,1	16,1	16,5
Гуси	10,2	10,2	10,2	10,2	10,2	10,5	10,5	10,8	10,8	10,8	11,2
Індики	0,147	0,148	0,15	0,15	0,155	0,16	0,17	0,1	0,20	0,20	0,20
Усього	711,0	812,8	837,3	852,1	877,6	880,7	892,1	895,4	909,1	912,1	1024,9

Таблиця 5. Поголів'я товарних несучок та виробництво харчових яєць у всіх категоріях господарств

Показник	Фактично	Прогноз за роками									
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Загальне поголів'я курей-несучок, усього, млн гол.	76,8	94,3	105,1	106,6	108,1	108,5	108,9	109,3	109,6	110	128,7
З них:											
у спеціалізованих підприємствах	31,8	46,2	57,0	58,5	60,0	60,5	60,8	61,0	61,3	61,6	79,0
у присадибних господарствах населення, у т.ч.:	45,0	48,1	48,1	48,1	48,1	48,0	48,1	48,3	48,3	48,4	48,5
яєчних курей	28,1	17,6	17,6	17,6	17,6	17,4	17,5	17,6	17,6	17,6	13,2
м'ясо-яєчних курей	16,9	30,5	30,5	30,5	30,5	30,6	30,6	30,7	30,7	30,8	30,9
Виробництво харчових яєць, усього, млрд шт.	13,05	19,2	19,4	19,9	20,3	20,6	20,6	20,7	20,8	20,9	24,8
З них:											
спеціалізованими підприємствами	11,7	12	12,2	12,7	13,1	13,2	13,2	13,3	13,4	13,5	16,8
присадибними господарствами населення, у т.ч.:	7,2	7,2	7,2	7,2	7,2	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4	7,6
яєчними курами	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	2,5	1,2
м'ясо-яєчними курами	4,5	4,5	4,6	4,6	4,6	4,8	4,8	4,8	4,9	4,9	5,2

Таблиця 6. Виробництво харчових яєць у господарствах населення з використанням птиці вітчизняної селекції

Показник	Роки										
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2030
Виробництво яєць, млрд шт.	7,0	7,2	7,2	7,2	7,2	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4	7,7
Поголів'я товарних несучок, млн гол.	53	53	53	53	53	53	53	53	53	53	53
Потреба населення у добових курчатах, млн гол.	148,4	148,4	148,4	148,4	148,4	148,4	148,4	148,4	148,4	148,4	148,4
Усього поголів'я племінних несучок, млн гол.:	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99
у батьківських стадах ППР-II	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95
у прабатьківських стадах ППР-I	0,034	0,034	0,034	0,034	0,034	0,034	0,034	0,034	0,034	0,034	0,034
у племінних заводах	0,008	0,008	0,008	0,008	0,008	0,008	0,009	0,009	0,009	0,009	0,011

Таблиця 7. Виробництво м'яса індиків у господарствах населення з використанням птиці вітчизняної селекції

Показник	Роки										
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2030
Виробництво м'яса індиків (у забійній масі), тис. т	3,9	5,0	5,0	5,0	5,0	5,1	5,1	5,1	5,2	5,2	5,8
Поголів'я індиків на відгодівлі у населення, млн гол.	0,540	0,650	0,650	0,650	0,650	0,66	0,66	0,66	0,67	0,67	0,73
Потреба населення у добових індичатах, млн гол.	0,600	0,722	0,722	0,722	0,722	0,75	0,75	0,75	0,77	0,77	0,85
Усього поголів'я племінних індичок, млн гол.:	–	–	0,006	0,013	0,019	0,019	0,019	0,019	0,02	0,02	0,03
у батьківських стадах ППР-II	–	–	0,005	0,011	0,017	0,017	0,017	0,017	0,018	0,018	0,028
у племінних заводах	–	–	0,001	0,002	0,002	0,002	0,002	0,002	0,003	0,003	0,004

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГАДЗАЛО Ярослав Михайлович
БАЩЕНКО Михайло Іванович
ГЛАДІЙ Михайло Васильович
ШПИЧАК Олександр Михайлович
ЖУКОРСЬКИЙ Остап Мирославович
КОСТЕНКО Олександр Іванович
РУДЕНКО Євген Володимирович
ПОМІТУН Іван Андрійович
МАРЧЕНКО Валерій Анатолійович
ПОЛУПАН Юрій Павлович
РУБАН Сергій Юрійович
ВИШНЕВСЬКИЙ Леонід Васильович

ВОЛОЩУК Василь Михайлович
СМИСЛОВ Сергій Юрійович
ВДОВИЧЕНКО Юрій Васильович
ЖАРУК Павло Григорович
БОЙКО Олександр Васильович
ГОНЧАР Олексій Федорович
ТЕРЕЩЕНКО Олександр Володимирович
КАТЕРИНИЧ Олег Олександрович
ГРИЩИНЯК Ігор Іванович
ТРЕТЯК Олександр Михайлович
СЕДІЛО Григорій Михайлович
БУТЕРА Сергій Іванович

Тваринництво України: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ РОЗВИТКУ (1991–2017–2030 рр.)

За редакцією
доктора сільськогосподарських наук,
академіка НААН
М. І. Бащенко

Редактори:
Т. В. Пономарьова, І. М. Баланчук

Художнє оформлення
та комп'ютерна верстка
І. Г. Хорошого

Коректори:
Л. П. Захарченко, А. О. Гмир

Підписано до друку 23.05.2017 р. Формат 60×84¹/₁₆.
Папір офс. Гарнітура «Таймс». Друк офс.
Ум. друк. арк. 9,3. Обл.-вид. арк. 11,8.
Наклад 300 пр. Зам. № 17-20.

Державне видавництво «Аграрна наука» НААН
Свідоцтво про державну реєстрацію № 371868 від 13.12.2010 р.
вул. Васильківська, 37, Київ, 03022
Тел. (044) 257-85-27
e-mail: agrarnanauka@ukr.net

Віддруковано у друкарні ТОВ «Видавництво «БАРМИ»
вул. Кирилівська, буд. 86, Київ, 04080
Тел. (067) 219-36-49